

HK - GeoSrafiJa

Lil
3 21

3EOGR. OBZORNIK
/197B 2

4 9 0 9 7 7 0 0 2 0 8 , 3 / 4

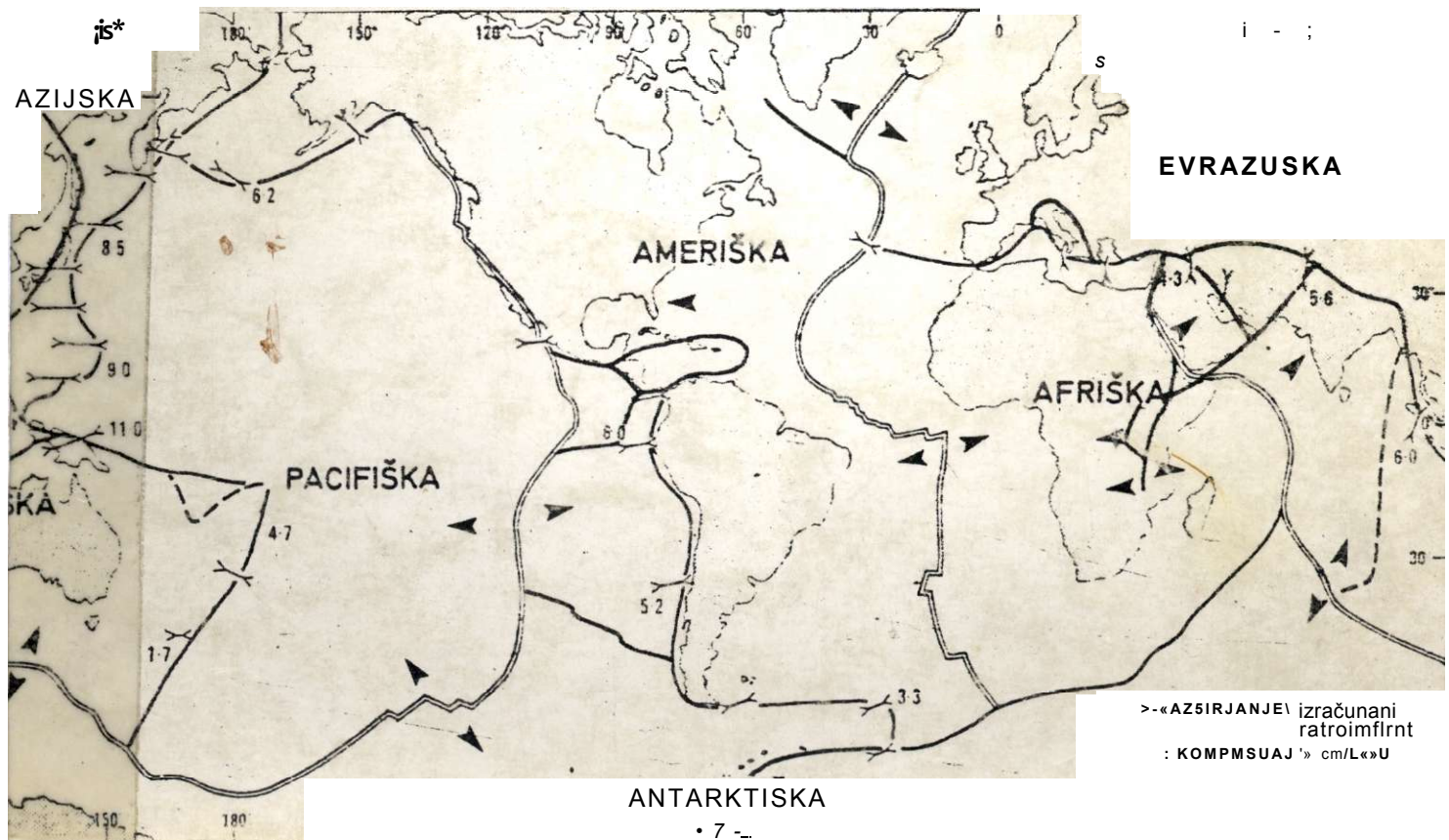
UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

RAISKI OBZORN

Leto XXIII!
Štev.3-4

Ljubljana
1976

V S E B I N A

ČLANKI

V D. Radinja,	Beseda ob okritju kipa akademika Antona Melika (podoba)	i
/ V. Klemenčič,	Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije (1 karta)	3
j I. Gams,	O tektoniki plošč kot razlagi potresov (3 risbe)	11
Ž. Leskovšek,	Kras in njegova prirodnogeografska razčlenitev (risba)	19
•J J. Medved,	Načelo celostnosti ali kompleksnosti pri pouku geografije	25
J R. Genorio,	Sodobni problemi jugoslovanske ekonomske emigracije	29
J J, Medved,	Deseta petletka v Sovjetski zvezi	26

KNJIŽEVNOST

Slovenija-naše okolje, Ljubljana 1976 (I. Gams)

Naše okolje, nova slovenska revija (D. Radinja)

Karst processes and relevant landforms (I. Gams)

DRUŠTVENE VESTI

Umrli je prof. Vladimir Leban. (M. Žagar)

Profesorju S. Kranjcu v spomin (V. Bohinec)

Ludvik Vazzaz (R. Savnik)

F. Černe, X. republiško tekmovanje gibanja "Znanost mladini"

Geografski krožek na celjski gimnaziji 1975/76

Risba na naslovni strani: Glavne tektonske plošče na zemlji. Glej v tej številki članek, I. Gams, O tektoniki plošč kot razlagi potresov v zunanjih Dinaridih ter v Furlaniji

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Kokole, dr. Avguštin Lah, Marija Košak, Milan Vreča

Glavni urednik Mara Radinja, Ljubljana, Grintovška 1. Upravnik Cita Marjetič

Za člane GDS je letna naročnina 25 dinarjev, za nečlane in ustanove 30 dinarjev. Naročajte in plačujte na naslov: "Geografski obzornik", Ljubljana, Aškerčeva cesta 12, štev. tek. rač. 50101-678-48839

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami
GO izhaja s finačno pomočjo izobraževalne skupnosti Slovenije
Tiskal: Zavod SRS za statistiko v Ljubljani

BESEDA OB OKDRITJU DOPRSNEGA KIPA AKADEMIKA ANTONA MELIKA NA FILOZOFSKI FAKULTETI OB 10. OBLETNICI NJEGOVE SMRTI 15. VI. 1976

UDK 92 "Melik Anton"(042)

Pedagoško-znanstvena enota za geografijo in z njo filozofska fakulteta odkrivata ob 10-letnici smrti doprsni kip svojega uglednega učitelja, akademika, profesorja Antona Malika, ki se je polna štiri desetletja svojega izredno delovnega življenja z vsem žarom posvečal vzgoji slovenskih geografov .

S tem se skušamo oddolžiti velikemu pokojniku za njegovo ne samo dolgoletno, temveč tudi nadvse uspešno in plodno vzgojiteljsko delo, s katerim je znal izredno življenjsko, pristno in neprisiljeno vzbuditi in poglobljati zanimanje za geografijo, znal je navduševati študente ne samo za študij in študijsko delo, temveč tudi za raziskovalno delo. Se zlasti pa je znal neprisiljeno poglobljati v mladem človeku ljubezen do slovenske zemlje in do človeka na njej ter do vsega, kar je naš človek na tej zemlji ustvaril.

Predavanja prof. Melika so bila že v času med obema vojnama znana po napredni in aktualni vsebini ter pereči družbeni problematiki, tako so jim poleg geografov radi prisluhnili tudi drugi študenti.

Prof. Melik pa ni vzgojil le dolgo vrsto geografov-šolnikov, temveč je usmerjal in vzgojil tudi večino sedanjih slovenskih geografskih raziskoval-

cev, saj je bil mentor številnim doktorandom in po zadnji vojni so prihajali ti tudi iz drugih delov Jugoslavije, kar je pomenilo, da se je Ljubljana uveljavila kot pomembno jugoslovansko geografsko univerzitetno središče. Kako tudi ne ! Prof. Melik je v plodnih desetletjih svojega žilavega ustvarjanja razvil zelo izrazito in odmevno geografsko šolo. Zato geografi s ponosom povedo, da so bili njegovi učenci. Toda poleg vsega tega je največji pomen Melikovega pedagoškega dela nemara ta, da je bil kot vzgojitelj, učitelj in mentor živ zgled izredne delovne vneme, neutrudnega in sistematičnega dela, velike podjetnosti, neuklonljivosti, zagnanosti in poštenosti do dela. V vseh teh pogledih je bil zelo prepričljiv in sugestiven, kar se je pokazalo še zlasti prva leta po osvoboditvi, ko so prihajali na univerzo študenti, ki so zaradi vojne vihre te lastnosti prof. Melika še posebno cenili in občudovali. Nikakor ni naključje, da so ravno prve povojne generacije v največji meri sledile raziskovalnemu delu prof. Melika.

V tem vplivu, ki ga je izžareval prof. Melik kot univerzitetni učitelj, se nemara zrcali največja vrednost in žlahtnost njegovega pedagoškega dela in uspeha. Zato naj pomenijo te lastnosti prof. Melika

tudi danes, ko še bolj kot v preteklosti poudarjamo etični, razredni in splošni družbeni pomen ustvarjalnega dela, živo spodbudo tudi sedanjim in bodočim generacijam naših študentov in mladim znanstvenim delavcem. Tudi umetnikova upodobitev prof. Melika, ki jo danes odkrivamo v prostorih filozofske fakultete naj k temu pripomore.

S komaj nakazano pedagoško dejavnostjo pa Melikovo delo še zdaleč ni bilo izčrpano ne na univerzi in še manj izven nje. Njegovo neposredno pedagoško delo je namreč spremljala tudi zelo razgibana organizacijska dejavnost. Prof. Melik je bil nad 30 let od 1927. do 1960. leta predstojnik geografskega inštituta in pozneje oddelka za geografijo na filozofski fakulteti, ki ga je izoblikoval v živo središče širokih in naprednih geografskih miselnih tokov. Skoraj ves ta čas, od 1928. do 1957. leta je bil hkrati tudi predsednik Geografskega društva Slovenije in urednik društvene znanstvene revije Geografski vestnik (1928-1958), ki jo je dvignil na zgledno višino. Kmalu po osvoboditvi, ko je postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je ustanovil in do svoje smrti vodil akademski Inštitut za geografijo - danes preimenovan v Geografski inštitut Antona Melika - ki je s pomočjo mladih znanstvenih sodelavcev - že njegovih povojnih učencev, dokončno uveljavil Melikovo geografsko šolo. Hkrati je prof. Melik, ko je 1952. leta ustanovil Geografski zbornik, ki ga je urejal vse do svoje smrti, poskrbel tudi za objavljane geografskega raziskovalnega dela na akademiji. Kmalu po osvoboditvi je bil na Melikovo pobudo ustanovljen še Zemljepisni muzej Slovenije, kateremu je prof. Melik načrtno, zanj tako značilne, široko zasnovane programske smernice.

Prof. Melik - razgiban, kakor je bil - se je uspešno udejstvoval tudi izven svoje stroke. Dvakrat je bil dekan filozofske fakultete - tik pred zadnjo vojno in takoj po njej - torej v letih, ki nikakor niso bila lahka. Kar dve mandatni dobi, od 1946. do 1950. leta, pa je bil rektor univerze.

Ob tej svečani priložnosti je mnogo premalo časa, da bi obširneje govoril o vsem drugem Melikovem kulturnem delu, ki ga je po drugi vojni opravljal izven univerze. Naj spomnim le na to, da je bil v letih 1953 - 54 predsednik Sveta za prosveto in kulturo LRS, od 1950. leta pa vse do smrti (16 let) pa predsednik Slovenske matice. V okviru te ustanove so izšle tudi njegove znamenite knjige Slovenije-

Prof. Melik se je udejstvoval tudi v širšem javnem življenju. Bil je dolgoletni poslanec republiške skupščine, in sicer že prve ustavodajne, 1946. leta in drugih vse do 1958. leta, torej razgibanih 12 let, bil pa je tudi dolgoletni član (do 1961. leta), glavnega odbora SZDL Slovenije.

Za svoje znanstveno, kulturno in družbeno delo je dobil vrsto priznanj, nagrad in odlikovanj. 1960. leta ga je predsednik republike odlikoval z redom zaslug za narod prve stopnje, 1961. leta je prejel Kidričevo nagrado, 1963. leta je bil izvoljen za dopisnega člana srbske akademije znanosti in umetnosti, bil je častni predsednik GDS ter častni član drugih organizacij.

Melikovo strokovno delo je preširoko in preobilno, da bi ga mogli ob tej spominski svečanosti vsaj bežno orisati. V tem trenutku to niti ni nujno, ker je Melikovo življenjsko delo na področju geografske znanosti dovolj znano ne samo nam na filozofski fakulteti in na univerzi, temveč je znano in hvaležno sprejeto tudi v najširši javnosti. Spomnimo se samo na šest zajetnih knjig njegove Slovenije, v katerih nam je, kakor poudarjajo že njegovi življenjepisci, razgrnil svoje široko in globoko poznavanje slovenske zemlje, ki jo je v dolgih plodnih letih svojega neutrudnega snovanja peš, s kolesom ali kakorkoli drugače znova in znova premeril v vseh smereh, do njenih zadnjih kotičkov, z živim in samoniklim zanimanjem za vse tisto, kar ta naša pestra in zlahtna slovenska pokrajina skriva v svojih naravnih značilnostih, kakor tudi vse tisto, kar je v tej pokrajini ustvaril naš človek. Spomnimo se nadalje na njegovo Jugoslavijo ter na knjigo Naša velika dela, posvečeno povojni revolucionarni preobrazbi naše dežele. Na odmevnost njegovih del kaže že to, da so te knjige doživele po več ponatisov.

Prof. Melik je še za živa postal pojem za vsestransko in zagnano delovno ustvarjalnost, kar se kaže med drugim v neverjetno obsežnem seznamu njegovih del. Prof. Melik je napisal več kot 30 knjig oziroma samostojnih publikacij, preko sto razprav oziroma znanstvenih člankov ter nešteto manjših prispevkov, poročil in ocen.

Prof. Melik je snoval in ustvarjal do zadnjega, omahnil je sredi dela, ko se je ob koncu predavanj, junija 1966. leta odpravil na zamejsko slovensko Koroško, da dopolni podatke, ki jih je potreboval

za študijo o slovenskem kozolcu, ki mu je bila še posebej pri srcu, saj se je k njej vrnil potem, ko je to tematiko obravnaval že v samostojni knjigi Kozolec na Slovenskem, 1931. leta. Zato ni nič čudnega, da je zapustil še pomembno rokopisno gradivo in naša dolžnost je poskrbeti za to, da to zapuščino tudi objavimo. Prav tako je naša dolžnost tudi, da celovito in poglobljeno ocenimo njegovo delo, česar do sedaj, morda ravno zaradi izredne obsežnosti in bogastva njegove zapuščine, še vedno nismo storili, čeprav smo njegovo delo prikazovali že ob njegovi petdesetletnici, sedemdesetletnici ter ob njegovi smrti.

Prof. Melik je bil izredno širok duh, ozka specializacija mu je bila tuja. Čedalje bolj tudi spoznavamo, da enotnost geografije zanj očitno ni bila nikoli problem, za katerega bi bilo treba dokazov. Zanj je bilo samo po sebi umevno, da je proučeval geografsko okolje v široki pokrajinski luči in z vsemi posledicami naravnega okolja na udejstvovanje človeka in družbe.

Poleg tega, da nam je prof. Melik zapustil vpeljane geografske ustanove in publikacije in da nam je zapustil neverjetno obsežen ter bogat znanstveni opus, nam je zapustil še veliko več: vzor neutrudnega raziskovalca, zgled poštenega ustvarjalnega delavca ter lik velikega Slovenca in Jugoslavana. Malo je mož, ki bi imeli tako bogato duhovno življenje. Naj bo svetel zgled nam vsem, bodočim generacijam študentov, posebno pa mladim znanstvenim delavcem.

Darko Radinja

Vladimir KLEMENČIČ

UDK 323.15 (497.12.): 711.4

SLOVENSKA IN ITALIJANSKA NARODNA MANJŠINA V LUČI URBANIZACIJE IN ODPORTE JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKE DRŽAVNE MEJE*

S splošnim ekonomskim napredkom, ki je po drugi svetovni vojni bolj ali manj zajel celotno Evropo, se je uveljavilo mednarodno tržno usmerjeno blagovno gospodarstvo. Zelo hitro se stopnjujeta blagovna menjava in tranzit blaga med posameznimi deli Evrope, med skupinami držav in med posameznimi državami preko državnih meja. Ker je tempo gospodarskega razvoja med posameznimi deli Evrope ali med posameznimi evropskimi državami neenak, neenak je pa tudi znotraj samih držav, se je pričelo odvijati močno migracijsko gibanje prebivalstva s pretakanjem delovne sile na sezonska dela v smeri od Južne proti Zahodni, Srednji in Severni Evropi. Istočasno pa so se zaradi potreb prebivalstva po rekreaciji izoblikovali turistični tokovi prebivalstva v obratni smeri, in sicer iz držav Zahodne, Srednje in Severne proti Južni Evropi. Vse to pa spremlja oblikovanje gospodarsko močnejše razvitih teritorijev, ki so hkrati tudi področja koncentracije ali zgostitve prebivalstva in delovnih mest.

S stopnjevanjem odvijanjem tokov blagovnega in osebne prometa izgubljajo državne meje svojo funkcijo razdvajanja držav in dobivajo funkcijo gospodarskega, političnega ter kulturnega povezovanja med državami. Obmejna območja na obeh straneh meje, ki so bila zaradi zaprtosti meje še nedavno večinoma gospodarsko slabše razvita kot notranji deli držav, dobivajo z odpiranjem meja novo funkcijo gospodarskih inovacij, ki je izražena z urbanizacijo podeželja in z oblikovanjem novega tipa tako imenovane "obmejne regije".

Za obmejne regije je značilno že tako močno gospodarsko in kulturno prepletanje območij z obeh strani odprte meje, da se funkcije obmejnega povezovanja prebivalstva in krajev obmejnih območij že izražajo v zunanji podobi pokrajine.

Ker evropske državne meje večinoma ne potrekujejo po etničnih mejah posameznih narodov in žive deli posameznih narodov ob meji v sosednji državi, so z nastajanjem obmejnih regij ob odprti meji problemi zaščite evropskih manjšin vedno bolj politično aktualni za celotno Evropo.

*Iz knjige: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Ljubljana, 1975. str. 505 - 516.

NARODNOSTNO MEŠANA OZEMLJA, POSELJENA S SLOVENCMI V ZAMEJSTVU
IN ITALIJANI TER MADŽARI V S.R.SLOVENIJI

Večje število evropskih nacionalnih manjšin je zakonsko nezadovoljivo zaščitene ali pa zakonsko sploh niso zaščitene, zato so pogosti politični spori med obmejnimi državami, med manjšino in večinskim narodom ali pa med manjšino in državo, v kateri nacionalna manjšina prebiva.

Konflikti med manjšinami in večinskimi narodi v obmejnih regijah ob odprti meji zaradi mednarodne prometne geografske pomembnosti ne ovirajo več samo gospodarski in družbeni razvoj prizadete manjšine in večinskega naroda, obmejne dežele, marveč tudi kvarno vplivajo na gospodarski in družbeni razvoj v vseh tistih deželah in državah, ki so soodvisne od normalnega pretakanja njihovega blaga in prebivalstva prek obmejnih regij ob odprtih evropskih mejah (1).

SLOVENSKA IN ITALIJANSKA MANJŠINA OB JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKI MEJI

Značilnost meje

Jugoslovansko-italijanska državna meja poteka tako, da ne prekriva meje med etničnim ozemljem slovenskega in italijanskega naroda. Vzdlž celotnega vzhodnega obmejnega ozemlja Julijske krajine in Furlanije so Slovenci kot nacionalna manjšina pomešani z večinskim narodom - Italijani, v slovenski in hrvaški Istri pa so Italijani kot nacionalne manjšina pomešani z večinskim narodom - Slovenci in Hrvati.

Položaj obeh manjšin, italijanske v Jugoslaviji ter slovenske v Julijski krajini in Furlaniji, je ozko povezan s funkcijo odprte meje in s celotnim gospodarskim in socialnim razvojem, kar se izraža v procesu razkroja statične agrarne in z nastajanjem mobilne urbane družbe ter z oblikovanjem urbanega tipa obmejne regije ob italijansko-jugoslovanski meji. Seveda je odločilnega pomena za položaj in obstoj nacionalnih manjšin v obmejnih območjih možnost njihovega enakopravnega uveljavljanja v urbanizaciji, v socialnem in gospodarskem razvoju in pri planiranju regionalnega razvoja ob možnosti uporabe njihovega jezika v zasebnem in javnem življenju, tako na delu, pri izobraževanju, oskrbi, kulturi, v prometu, pri izpolnjevanju njihovih državljskih obveznosti v javni upravi in v političnem življenju ter v napisih na javnih ustanovah in topografskih napisih na vsem teritoriju, kjer prebiva narodna manjšina kot avtohtono prebivalstvo.

Jugoslovansko-italijanska meja je ena najbolj odprtih meja v Evropi, čeprav razmejuje državi, ki pripadata različnim političnim sistemom z različno družbenopolitično ureditvijo. Meja, ob kateri živi slovenska in italijanska manjšina, nudi s svojimi 58 mejnimi prehodi ugodne prometne zveze med kraji obmejnih območij na obeh straneh meje med Jugoslavijo in Italijo, hkrati pa tudi zveze med evropskimi državami. Ob jugoslovansko-italijanski meji je namreč ugoden prehod iz Sredozemlja v kontinentalni del Evrope. Obmejni prehodi med Italijo in Jugoslavijo na območju SR Slovenije posredujejo najugodnejšo prometno zvezo med Jugoslavijo in Italijo ter med gospodarsko hitro se razvijajočo industrijsko Severno Italijo ter Jugovzhodno in Vzhodno Evropo in z nekaterimi državami Srednje Evrope, kar daje funkciji odprte meje mednarodni značaj. Prek mejnih prehodov na italijansko-jugoslovanski meji se pretakajo tudi mednarodni turistični tokovi med evropskimi državami kot tudi delovne sile iz manj razvitih v bolj razvita evropska področja.

Mejni prehodi se razlikujejo po funkciji. Devet prehodov je meddržavnega in mednarodnega značaja. Ti služijo osebnemu prometu na meddržavni in mednarodni ravni. Enajst mejnih prehodov ima značaj stalnih maloobmejnih prehodov. Ti prehodi služijo za prehajanje meje le prebivalstvu obmejnih območij. Poleg teh je še nekaj sezonskih turističnih prehodov v alpskem sevetu, ki služijo planincem, in nekaj sezonskih, na k&rti neoznačenih prehodov, ki služijo le dvolastnik-om zemlje z obeh strani državne meje (2, 3, 4, 5, 6).

REGIONALNI PROBLEMI MANJŠIN OB ZAPRTI MEJI

Zaprta meja med državama je znak ali posledica večjih političnih trenj med njima. V obmejnih območjih ob zaprti meji so manjšine izolirane od matične države in običajno podvržene političnim in gospodarskim pritiskom, ki se jim zaradi oddvojenosti od matičnega naroda težko upirajo. Najbolj prizadete so obmejne manjšine, pri katerih prevladuje agrarna struktura. Tem je zaradi pritiskov večinskega naroda onemogočena socialna mobilnost in oblikovanje urbane strukture prebivalstva; manjšina z

urbano strukturo prebivalstva se namreč laže upira pritiskom raznarodovanja.

Z novo razmejitvijo med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni sta se nekdanji gravitacijski zaledji centralnih krajev Trsta in Gorice razdelili med dva državna teritorija, kar je neposredno v prvih letih po drugi svetovni vojni, ko je bila meja še bolj ali manj zaprta, gospodarsko in socialno močno prizadelo obir.ejno prebivalstvo, zlasti pa manjšine, ki se niso mogle vsakodnevno povezovati s svojima matičnima državama. Slovensko in italijansko prebivalstvo z jugoslovanske strani je izgubilo zaposlitev v Trstu, Trbižu ali v Gorici v Italiji. Ker na jugoslovanski strani tedaj še ni bilo industrije in večjih krajev zaposlitve, si je moralo slovensko prebivalstvo iskati zaposlitev v notranjosti Slovenije. Italijansko prebivalstvo pa se je iz obmejnih delov Jugoslavije izseljevalo v Italijo, kar je prispevalo k zmanjšanju števila pripadnikov italijanske manjšine v Jugoslaviji. Ker se je italijansko prebivalstvo iz Jugoslavije v velikem številu naselilo na s Slovenci poseljenih območjih Tržaške in Goriške pokrajine, je to prispevalo k povečanju nacionalne pomešanosti prebivalstva v teh dveh pokrajinah.

Tudi kmetje na jugoslovanski strani meje, ki so pred zaprtostjo meje zalagali s svojimi pridelki tržaški in goriški trg, so se z velikimi težavami prilagajali novim tržnim pogojem v Jugoslaviji. Spremenjeni pogoji ob zaprti meji so imeli negativne posledice tudi na italijanski strani v trgovini centralnih krajev, zlasti Trsta in Gorice, ki sta med vojno oskrbovala široka območja, ki danes pripadajo Jugoslaviji. Stagnacija trgovine in drugih gospodarskih funkcij je silila prebivalstvo tržaške in goriške pokrajine k izseljevanju. Ob tem je bila prizadeta tudi slovenska manjšina. Številni Slovenci so se morali izseliti v prekmorske države. V novem okolju so se morali odpovedati svoji nacionalni kulturi in podvreči asimilaciji. To je prispevalo k zmanjšanju števila pripadnikov slovenske manjšine v Julijski krajini in Furlaniji (2).

REGIONALNI PROBLEMI MANJŠIN OB ODPRTI MEJI

S stopnjevanjem tokov blagovnega in osebnega prometa prek odprte jugoslovansko-italijanske meje je v obmejnih krajih napredovalo gospodarstvo, povezano s tem se je tudi izboljšala struktura prebivalstva. K ugodnejšemu razvoju obmejnih območij prispeva tudi Videmski sporazum o maloobmejnem prometu, ki zagotavlja ugodne možnosti za menjavo blaga med obmejnimi kraji obeh obmejnih držav. K živahni povezanosti prebivalstva z obeh strani meje prispevajo tudi pravno urejeni dvolastniški odnosi, ki omogočajo obmejnemu prebivalstvu obdelavo lastne zemlje prek državne meje (3).

Na obeh straneh državne meje nastaja poleg obmejnih služb še vrsta uslužnostnih dejavnosti (trgovina, špedicijska služba itd.). Postopoma se na obmejna območja naseljujejo tudi novi industrijski obrati.

Mednarodna tranzitna pomembnost mejnih prehodov pospešuje gradnjo cest in modernizacijo infrastrukture na obmejnih območjih z obeh strani državne meje. Obojestranski interes obmejnega prebivalstva po dobrih prometnih zvezah med obmejnimi kraji Italije in Jugoslavije se izraža v usklajevanju načrtovanja regionalnega razvoja med SR Slovenijo in obmejno regijo Julijsko krajino in Furlanijo.

To vzajemno regionalno-plansko oblikovanje in opremljanje obmejnega prostora postopno izboljšuje pogoje za poselitev prebivalstva v obmejnih krajih. Ves ta gospodarski in regionalni razvoj priteguje k poselitvi obmejnih krajev pripadnike večinskih narodov iz bolj ali manj oddaljenih krajev iz notranjosti Jugoslavije in Italije (2,7). Pri avtohtonem prebivalstvu, pri pripadnikih manjšin, hitro razpada stara agrarna struktura in se oblikuje struktura mobilne urbane družbe. To lahko zasledimo pri italijanski manjšini na Koprskem v Jugoslaviji kakor pri slovenski manjšini v Italiji na Tržaškem in Goriškem in v Kanalski dolini (7,8). Zaradi zaostajanja gospodarskega razvoja v Beneški Sloveniji se mora tamkajšnje slovensko prebivalstvo izseliti v bližnje centralne kraje izven slovenskega etničnega ozemlja ali pa si mora iskati kruha na sezonskem delu v inozemstvu. Zato se je v Beneški Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih močno skrčilo število prebivalstva, ostalo prebivalstvo, ki se ni izselilo, pa je ostalo večinoma agrarno (9).

Na gospodarsko razvitih obmejnih območjih Jugoslavije, na Koprskem in Goriškem, ter na Tržaškem, Goriškem in v Kanalski dolini v Italiji, se je številčno povečala dnevna migracija delovne sile med kraji podeželja in mest. To je prispevalo k oblikovanju dnevne migracije delovne sile po odprti meji ločenih urbaniziranih območij na obeh straneh meje (7,10).

Na obmejnem območju alpske Zgornje Soške doline v Jugoslaviji se je po daljšem razdobju gospodarske stagnacije ali zaostajanja za razvojem drugih obmejnih območij po drugi svetovni vojni pričel razvoj industrije in turizma. Na območju Tolmina, Kobarida in Bovca so se ustvarila nova manjša jedra regionalne zgoščitve prebivalstva in gospodarstva. Boileaujeva ugotavlja z metodo statističnega vzorca, da je med prebivalstvom urbaniziranih območij Trsta in Gorice doseljenega več kot 20% prebivalstva, rojenega v krajih izven provinc sedanjega kraja bivanja (7).

Na urbaniziranem območju Nove Gorice je leta 1953 živel 18 959 prebivalcev; to število je do leta 1969 naraslo na 27 689. Delež kmečkega prebivalstva se je od 12% v letu 1953 znižal na manj kot 5% v letu 1969. V širšem delu območja Nove Gorice je znašal delež kmečkega prebivalstva leta 1953 26%, leta 1969 pa le še 15%. Na urbaniziranem koprskem območju je leta 1953 živel 11 385, leta 1969 pa že 22 283 prebivalcev. Delež kmečkega prebivalstva se je od 17% v letu 1953 znižal na manj kot 15% v letu 1969, v večini krajev pa celo na manj kot 10% (2).

Jugoslovansko-italijanska meja seka v severnem alpskem delu enotno prirodnogeografsko območje porečja Soče, v srednjem delu kraško področje, v južnem delu pa poteka meja po morju.

Pri urejanju okolja na obmejnem območju alpskega sveta se uveljavljajo težnje po skupnem in vzajemnem oblikovanju naravnih parkov. V ta načrt oblikovanja naravnega parka se v okviru organizacije "Alpe-Adria" poleg obmejnih regij Italije in Jugoslavije vključuje tudi dežela Koroška v sosednji Avstriji. Kot problem vzajemnega urejanja prostora so hidrocentrale in industrija na območju povodja Soče v Jugoslaviji, ki onesnažujejo vode in vplivajo na vodni pretok v posameznih razdobjih. Obmejnemu prebivalstvu je skupen problem tudi oskrba z vodo. S tem je povezano vprašanje talne vode v Posočju in podzemno tekočih voda na Krasu. Vse bolj je pa tudi v ospredju onesnaženje morja v Tržaškem zalivu.

Po državni meji razdvojene prirodnogeografske in gospodarsko-geografske enote narekujejo skupno urejanje človekovega okolja na obmejnih območjih na obeh straneh meje po načelih regionalnega planiranja prek meje. Skupno planiranje obmejnih območij izključuje škodljive posledice enostranskih posegov na obmejnem območju ene države. Tak način planiranja povezuje interese prebivalstva v obmejnih območjih ne glede na njihovo pripadnost nacionalni manjšini ali večinskemu narodu. Na urbaniziranem, prostorsko tesno povezanem območju Nove Gorice v Jugoslaviji in Gorice v Italiji, se izraža odprtost meje v številnih mejnih prehodih, ki zagotavljajo prebivalstvu možnost prehoda prek meje iz vasi v vas, iz ulice v ulico, kot je to možno v mestih, katerih celotni teritorij pripada le eni državi. Podobna je povezanost ožjega in širšega urbaniziranega zaledja Trsta s sosednimi urbaniziranimi območji Sežane in Kopra v Jugoslaviji.

Vse te oblike povezanosti obmejnih območij z obeh strani meje, tako na urbaniziranih kot na turistično rekreativnih območjih, ki predstavljajo prek odprte meje dele območij funkcionalno enotne obmejne regije, so izraz nove gospodarske delitve prostora, pogojene z odprtostjo jugoslovansko-italijanske meje.

MANJŠINE, URBANIZACIJA IN REGIONALNO PLANIRANJE OB ODPRTI MEJI

Odperta meja je poseben dejavnik povezovanja italijanske manjšine v SR Sloveniji in SR Hrvatski z matično Italijo in slovenske manjšine v Italiji s Slovenijo, saj jima daje možnost vsakodnevnega svobodnega gibanja prek meje. Na območjih ob odprti jugoslovansko-italijanski meji se z vzajemnim, čeprav še ne preveč hitrim in učinkovitim urejanjem skupnih regionalno-prostorskih problemov ter problemov človekovega okolja med Italijo in Jugoslavijo, ustvarja za poselitev in življenje urbanega tipa prebivalstva vse bolj privlačna "obmejna regija". Zagotovljene so potrebe urbane družbe z razmeroma ugodnimi pogoji za delo, izobraževanje, oskrbo, rekreacijo ter dobre prometne zveze (11).

Za italijansko manjšino v Jugoslaviji ter slovensko v Italiji, ki sta večinoma že obe motorizirani, je še posebej pomembna prometna povezanost prek številnih mejnih prehodov, kar pogojuje možnost vsakodnevnega gibanja med kraji obmejnih območij obeh držav. Obmejno prebivalstvo ob jugoslovansko-italijanski meji stanuje v enem, dela v drugem, prosti čas pa izkorišča z nakupi, kulturnim ali športnim izživljanjem ali s pravim oddihom na tretjem ali četrtem kraju. Vsi ti kraji so prostorsko bolj ali

manj oddaljen! drug od drugega. Velik del obmejnega prebivalstva si je izoblikoval radij svojega dnevnega gibanja tako, da prebiva in dela na eni strani, prosti čas pa lahko izkorišča na drugi strani meje. Prebivalstvo urbaniziranega območja Trsta in Gorice si je izoblikovalo svoja gravitacijska zaledja rekreacije v sosednji Istri, na Krasu in na območju Alp v Jugoslaviji. Za Slovence iz teh območij so značilnosti obiski sorodnikov in znancev v obmejnih krajih na jugoslovanski strani. Prebivalstvo iz obmejnih krajev Italije potuje prek meje v nakupovalne centre v neposredni bližini meje na jugoslovansko stran, prebivalstvo z jugoslovanske strani pa kupuje blago v Trstu, Gorici, Vidmu ter v drugih manjših krajih na italijanski strani (12). Pripadnikom nacionalnih manjšin omogoča odprta meja in dobra prometna povezanost tudi kulturno izobraževanje. Udeležujejo se kulturnih prireditev v matični državi.

Za življenje obmejnih manjšin in jačanje njihove nacionalne zavesti so pomembni tudi izobraževalni seminarji za slovenske učitelje iz Italije v Sloveniji in obratno za italijanske, ki živijo v Sloveniji, v Italiji. Ne nazadnje je omeniti tudi športna srečanja, ki jih prirejajo športna društva obmejnih krajev. Za kulturno izobraževanje prebivalstva slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v SR Sloveniji je posebej pomembna možnost vsakodnevne nabave vseh oblik informacij prek radia in televizije, v obliki dnevnega časopisja, revij in knjig iz matičnih držav.

Regionalna urbanizacija in oblikovanje urbane strukture prebivalstva na širokem podeželju, ki prinaša nove oblike življenja in nove zahteve prebivalstva v prostoru, odpira nove vidike zaščite nacionalnih manjšin. Ker prostorsko urbanizacijo in nove načine življenja urbane družbe urejajo v sodobnem svetu z instrumenti regionalnega prostorskega planiranja, mora biti slednje tako zasnovano, da ščiti tudi manjšino pred raznarodovanjem na njenem naselitvenem prostoru.

V Jugoslaviji, kjer živi poleg jugoslovanskih narodov še veliko število narodnosti, so načela zaščite narodnosti že vgrajena v ustavne določbe in s tem tudi v vse oblike regionalnega, socialnega in družbenega planiranja. Na območju Jugoslavije, kjer živi italijansko prebivalstvo pomešano s slovenskim in hrvaškim, so v občinskih statutih in v statutih krajevnih skupnosti opredeljene pravice in zaščitni ukrepi za italijansko manjšino. Na območju SR Slovenije, na Koprskem, je v vseh krajih, kjer živi italijansko prebivalstvo, zagotovljena uporaba italijanskega jezika v prav vseh oblikah zasebnega in javnega življenja. Dvojezičnost se manifestira tudi navzven s slovensko-italijanskimi topografskimi napisi in dvojezičnimi napisi na javnih zgradbah. Dosledno poučevanje italijanskega jezika v slovenskih ter slovenskega v italijanskih osnovnih in srednjih šolah je ustvarilo bilingvizem tako pri manjšini kot pri večinskem narodu do take mere, da sporazumevanje v obeh jezikih med Slovenci in Italijani ne predstavlja več nobenih težav v dnevni komunikaciji (8).

Medtem ko pomeni za obstoj slovenske manjšine v Italiji odprta meja in možnost povezovanja z matičnim slovenskim narodom v Jugoslaviji zelo pomemben dejavnik, pa ostaja še vedno odprto vprašanje njene zaščite v novih pogojih urbanizacije in v različnih oblikah planiranja. Slovenska manjšina se lahko poslužuje svojega jezika v upravi na nivoju občin le v podeželskih občinah tržaške in goriške pokrajine, ki imajo pretežno večino slovenskega prebivalstva, ne more se pa posluževati svojega jezika v občinski upravi in drugih javnih ustanovah slovensko prebivalstvo mestnih občin Trsta in Gorice. Slovensko prebivalstvo iz celotne goriške in tržaške pokrajine ne more uporabljati svojega jezika v upravnih službah pokrajinskih uradov. Slovensko prebivalstvo teh dveh pokrajin ima možnost šolanja v svojem jeziku v osnovnih šolah, zaradi okrnjene strukture slovenskih srednjih šol pa le v nekaterih tipih srednjih šol. V podeželskih občinah goriške in tržaške pokrajine, ki so poseljene s pretežno večino slovenskega prebivalstva, so dvojezični tudi topografski napisi na javnih zgradbah.

Slovensko prebivalstvo, ki je sklenjeno naseljeno v občinah vzhodnega dela videmske pokrajine, pa ne uživa nobenih nacionalnih pravic (13).

Odprta meja, ki je pospešila gospodarski razvoj v obmejnih krajih, je s poklicno preseljivostjo prebivalstva iz kmečkoga v nekmečke poklice in z oblikovanjem urbane družbe prinesla izboljšanje socialnega položaja in prispevala k zmanjšanju odseljevanja ter k večji prostorski stabilizaciji pripadnikov nacionalnih manjšin. Z uveljavljanjem urbanizacije se je povečala potreba po prostoru za gradnjo stanovanjskih naselij, regionalne infrastrukture in drugih neagrarnih dejavnosti. Ker je bilo doslej širjenje izrabe zemlje v neagrarne namene, ki je zajelo skoraj celotno podeželje Julijske krajine in Furlanije, povezano z odvzemom zemlje slovenskemu avtohtonemu prebivalstvu, pomeni urbanizacija tudi izpodpiranje slovenskega prebivalstva iz slovenskega etničnega ozemlja ali pa izseljevanje tega v Trst

in Gorico ter v druga manjša mesta z italijansko večino. Hkrati pa je širjenje stanovanjskih naselij, infrastrukturnih objektov in gospodarskih ustanov na odvzeti zemlji pritegnilo večinski narod k poselitvi širokega slovenskega podeželja (14). Ker je zakonska zaščita slovenske manjšine pomanjkljiva in ne zagotavlja dosledne dvojezičnosti v zasebnem in javnem življenju na celotnem s slovenskim avtohtonim prebivalstvom poseljenem ozemlju Julijske krajine in Furlanije, je ogrožena tudi uporaba slovenskega jezika v javnem življenju povsod tam, kjer je bila zemlja nasilno odvzeta slovenskemu prebivalstvu in kjer so nastala nova naselja, novi infrastrukturni objekti in nove gospodarske ustanove (15). K izseljevanju ali h gospodarski stagnaciji s slovenskim prebivalstvom poseljenih območij pa prispevajo tudi posebne določbe o izrabi zemlje za vojaške služnosti (9).

Nasilno odvzemanje kmečke zemlje za urbane namene in omejevanje izrabe zemlje iz različnih vzrokov ustvarja med slovensko manjšino in Italijo napetosti.

Ker je v takem prostoru, kot je obmejna že več ali manj urbanizirana regija na obeh straneh italijano-jugoslovanske meje, širjenje obsega površin v neagrarne namene nujno, se s tem v zvezi večja število takih delovnih mest v neagrarnih službah, ki jih v celoti ne more zasedati domače prebivalstvo z obmejne regije. Zaradi tega se doseljujejo na taka območja pripadniki večinskega naroda iz notranjosti držav, kar ustvarja nacionalno pomešanost prebivalstva.

Napetostim na nacionalno mešanih ozemljih, ki so posledica izrinjanja ali podrejanja jezika manjšine jeziku večinskega naroda, bi se lahko kljub doseljevanju večinskega naroda in širjenju izrabe zemlje v urbane namene izognili z uzakonjenjem dvojezičnosti in polnim spoštovanjem slovenskega jezika v zasebnem in javnem življenju na celotnem, s slovenskim avtohtonim prebivalstvom poseljenem obmejnem ozemlju Italije. To pa lahko zagotovi le enakopravno sodelovanje večinskega naroda s slovenskim prebivalstvom v vseh oblikah regionalnega, gospodarskega in socialnega planiranja na nivoju občin, pokrajin in regije. Tako obliko zaščite manjšine že uživa italijanska manjšina v Istri, v SR Sloveniji in SR Hrvaški v Jugoslaviji.

LITERATURA:

- 1) V. Klemenčič, Sodobni problemi narodnih manjšin v luči prostorske urbanizacije, Sodobnost, Ljubljana 1974, št. 8-9-10, str. 774-778.
- 2) V. Klemenčič, Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo ter vloga manjšin, Teorija in praksa, št. 9-10, str. 928-936, Ljubljana 1974.
- 3) M. Jeršič, Odprtost mej kot dejavnik v razvoju slovenskih obmejnih regij, Ljubljana, Inšt. za geografijo univerze, I. del, 1970, str. 132.
- 4) M. Jeršič (Prvi rezultati v rokopisu). Dokumentacija Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani
- 5) M. Jeršič, V. Klemenčič, Aktualni socialno-geografski problemi odprte meje. "Numeri unificati sociologies", Trento XII (1972), 4, str. 63-72).
- 6) M. Jeršič, V. Klemenčič, Topical Problems of Open Boundaries: the Case of Slovenia, "Atti Convegno su problemi e prospettive delle regioni di frontiera", Izd. 1st di Sociologia Internazionale di Gorizica, Trst, LINT, 1973, str. 123 - 157.
- 7) A. M. Boileau, La minoranza Slovena nel Friuli - Venezia Giulia; Aspetti sociologici, Convegno di studio sui problemi della minoranza slovena, Relazione a cura dell' Istituto di sociologia Internazionale di Gorizia.
- 8) V. Klemenčič, Italijanska narodnost v SR Sloveniji po popisih prebivalstva leta 1961 in 1971. "Atti IV incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Izd. 1st. Geografia Fac. Lingue e lett.stran Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 119-140.

- 9) V. Z. Simonini, Benečija kot gorska skupnost s posebnim statutom in njena posebna vloga v deželi, Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji, Zbirka Nadiža, 1, Speter Slovenov-Trst, 1974, str. 29-47.
- 10) V. Klemenčič, Geografija prebivalstva Slovenije, "Geografski vestnik", Ljubljana, 1972, str. 133-157.
- 11) K. Ruppert, F. Schaffer, Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, 1973, str. 51.
- 12) I. Vrišer, Le zone d'influenza delle città slovene e delle località centrali con particolare riguardo alle regioni di confine, "Atti IV. incontr. geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), I, "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 141-153.
- 13) J. Jeri, G. Kušej, Pravni položaj slovenske narodne manjšine v Italiji, Slovenci v Italiji včeraj in danes, Slovenci v zamejstvu, Izdaje slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Trst 1974, str. 51-86.
- 14) L. Volk, Družbeno-gospodarski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (referat), Mednarodna konferenca o manjšinah v Trstu, od 10.-14. julija 1974.
- 15) K. Siškovič, Predlog za pravno ureditev položaja Slovencev v Italiji, Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji, Slovenci v zamejstvu, Izdaje Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Trst 1974, str. 7-48.
- 16) S. Pahor, Tržaški Slovenci, Geografski obzornik št. 3-4, leto XX, Ljubljana 1973, str. 45-57.
- 17) G. Valussi, Gli Sloveni in Italia, "Atti IV. incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), I, "La minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Izd. Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran. Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 5-118 (estr. Trieste, LINT, 1974, str. 118).
- 18) G. Valussi, Il confine nordorientale d'Italia, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, serie "Materiali", 3, Trieste, LINT, 1972, str. 338.
- 19) G. Vallusi, Il riassetto amministrativo ed economico dai territori della Venezia Giulia annessi alla Repubblica Socialista SJOvena, "Miscellanea", I. (1971), Univ. di Trieste, Fac. Lingue e lett. stran. Udine, Arti Graf. Friul., 1971, str. 243-265.
- 20) G. Valussi, La funzione internazionale del confine italo-jugoslavo, "Quaderni", Centro Studi Economico-Politici, "Ezio Vanoni", Trst, št. 7, julij-december 1973, str. 5-18.
- 21) A. Borme, Položaj italijanske etnične skupine v Jugoslaviji, "Razprave in gradivo", Ljubljana, Inšt. za narodnostna vrpašanja, 1966, št. 4 - 5 str. 285 - 314.
- 22) R. Gubert, La situazione confinaría, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Serie "Ricerche", 3, Trieste, LINT, 1972, str. 536.
- 23) A. Lokar, Furlanija-Juljska Krajina: Dežele s funkcijo mostov, "Most", 35-36, tTrst, 1972, str. 84-93.
- 24) P. Nodari, L'area alpino-adriatica come regione centrale di frontiera (Carinzia, Slovenia, Friuli-Venezia Giulia), "Quaderni", Centro Studi Economico-Politici "Ezio Vanoni", Trst, str. 2, januar-junij 1971, str. 12-23.
- 25) E. Ravnikar, Pogled na širši prostor okrog Trsta, "Most", 26-27, Trst 1970, str. 50-57.
- 26) A. Rebula, Kultura v obmejnih pokrajinah: vloga Trsta, "Most", 26-27, Trst, 1970, str. 66-73.

- 27) C. Sambri, Una frontiera aperta. Indagine sui valichi italo-jugoslavi, 1st. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Serie "Ricerche", 1, Bologna, Forni, 1970, str. 304.
- 28) E. Sussi, L'emergenza della regione trans-frontaliera Alpe Adria: transazioni "oubbliche" tra Carinzia, Groazia, Friuli-Venezia Giulia e Slovenia, "Atti Convegno sui Problemi e prospettive delle regioni di frontiera", 1st. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Trieste, LINT, 1973, str. 135-146.
- 29) Zbornik Mednarodnega študijskega srečanja o vodenju naravnih parkov (Sesljan, 10. novembra 1973), "Most", 39-40, Trst, 1973, str. 1-97.

Ivan GAMS

UDK 911.2: 551.4 +550. 34

O TEKTONIKI PLOŠČ KOT RAZLAGI POTRESOV V ZUNANJIH DÍNARIDIH*

Furlanski potresi, ki so se začeli 6. maja 1976 s prvim sunkom ob 20^h59 17 ' bodo prišli v anale kot priče nekega dogajanja v zemeljski skorji. Ker so imeli usodne posledice tudi za obmejne kraje v Sloveniji, so tudi pri nas na splošno vzbudili zanimanje za potrese in za razlage, zakaj le-ti nastajajo. Literatura potrese deli na potrese zaradi vulkanizma, lokalnega vdora skladov in na tektonske potrese. Slednji, ki predstavljajo devet desetih vseh potresov na svetu, so nekoliko bolj jasni šele po najnovejših dognanjih geofizike.

Prve štiri mesece se je potresna aktivnost odvijala tako kot običajno pri potresih po svetu. Glavni sunk je imel tudi v furlanskem primeru predhodnika (v angleški literaturi forshock), za glavnim pa so se, kot običajno, zvrstili poznejši stresljaji (aftershocks), ki so bili v naslednjih dneh in tednih vedno redkejši in slabotnejši. Običajno je bilo tudi trajanje. Glavni potres je trajal le nekaj sekund. Ne navadni potek pa so dobili potresni sunki septembra. Začeli so se krepiti, 11. septembra so spet dosegli rušilno moč (5,8 - 5,9 po Richterju). Sunka 15. septembra ob 4^h 15 in ob 10^h21' sta dosegla jakost (6,1 - 6,2), ki je le malo zaostajala za potresom 6. maja. Septembra 1976 ob pisanju tega članka še ni jasno, ali se je že sprostila glavna napetost v zemeljski notranjosti in kako se bo odvijala nadaljnja potresna aktivnost. Gotovo pa je, da pomeni leto 1976 povečano grožnjo za bivanje človeka na prizadetih področjih, ki se sprašuje, kdaj lahko pričakujemo nove potrese in kje. Kako lahko na to vprašanje odgovori naravoslovje?

Najprej si razjasnimo, ali je bil furlanski potres v svetovnem merilu eden večjih, velikih ali celo katastrofalnih. Pomen teh izrazov v raznih knjigah ni enoten. Neenake so tudi skale, v katere razvrščajo potrese. Pri nas se najbolj uporabljata dve. Prva ima ime po ameriškem seizmologu Richterju. Naša se na energijo, ki sprožena v zemeljski globini, povzroči potres (v točki, ki jo imenujemo hipocenter, za razliko od epicentra, kjer so stresljaji na zemeljskem površju največji). Stopnje se določajo glede na zapis vodoravnih premikov, kot ga 100 km od epicentra opravi postavljeni standardni potresomerni aparat. Iz jakosti zabeleženih premikov in oddaljenosti od potresnega središča se izračuna potresna energija. Vsaka naslednja stopnja v Richterjevi skali pomeni 31,6-krat večjo potresno energijo. Na zemeljskem površju se pričnejo potresne poškodbe navadno pri 4,5 R (to je po Richterju). V svetovni seizmologiji označujejo potrese z močjo ~|afi magnifudo) 7 ali več kot večje potrese, potrese zadnje, osme stopnje pa kot velike potrese. Točnih podatkov o jakosti furlanskega potresa 6. maja še ne vemo, poročajo pa o magnitudi 6.5.

Druga, pri nas še bolj znana skala za klasifikacijo potresov ima ime po treh avtorjih - Mercalli-Canani-Sieberg (skrajšano MCS). Ima dvanajst stopenj, ki se določajo glede na potresne učinke na površju. Potres tretje stopnje MCS ljudje komaj zaznajo. Pri šesti stopnji se začenejo resnejše poškodbe.

*Prirejen članek po prispevku istega avtorja iz Jadranskega koledarja 1977 pod naslovom Furlanski potresi 1976 kot naravoslovci pojav.

Pr. Ldfiyeti stopnji te potresne lestvice (MCS) se zruši skoraj polovica kamnitih in opečnih stavb, večina ostalih pa je neuporabna. To stopnjo imenujejo "delno uničujoči potres". Pri dvanajsti ytopnji se ne porušijo samo stavbe, ampak je močno deformirano tudi zemeljsko površje samo. Po sedaj znanih podatkih je majski potres z največjimi poružitvami med kraji Artegna-Osoppo-Venzone dosegel stopnjo 9,5 po MCS. Za primerjavo: v letih 1900-1974 je bilo po svetu letno 20 večjih in velikih potresov (z jakostjo 7 stopnje po R ali več). Letni povpreček velikih potresov (8 po R) je 1 - 2. Furlanski potres torej ne spada med večje. Več vzrokov je, da je zahteval toliko ruševin in žrtev. Spadal je med plitve (20-30 km). Globine hipocentra med 60 in 300 km označujejo za zmerne, globoki potresi pa imajo središče še nižje. Precejšnja rušenja in številne žrtve pa gre pripisati tudi gosti naseljenosti, slabi vezavi kamnitih hiš in potresno slabim legam naselij, o čemer bo govora kasneje. Po številu žrtev (teh je bilo okoli tisoč), furlanski potresi zaostajajo za največjimi v Italiji. Poglejmo samo to stoletje: potres v Messini in Regio Calabria je l. 1908 zahteval 75-123.000 žrtev (viri niso edini), l. 1910 pa je potres v mestu Avezzanu zahteval 30 000 žrtev. Svetovna kronika potresov pa seveda beleži še mnogo hujše katastrofe. Spomnimo se samo potresa l. 1920 v kitajski provinci Kansu s 180 000 žrtvami in tokijskega potresa l. 1923 s 145 000 žrtvami. Se v letu 1976 je več potresov v tujini preseglu furlanskega. Februarski potres v Guatemali je prinesel smrt 23 000 osebam. Ob potresu (8. stopnje po R) avgusta 1976 z epicentrom na morju pri južnofilipinskem mestu Zamboange je umrlo več tisoč ljudi. To leto so bili do jeseni po svetu kar trije veliki potresi, največji 28. julija 1976 v severnokitajskem mestu Tang-šanu (po časopisnih vesteh 8,2 po R), še neznanim številom žrtev. Ob preseženem povprečku tega stoletja (trije, namesto enega ali dveh na leto) iščejo nekateri, tako kot za druge naravne katastrofe tudi pri potresih krivdo pri človeku. To se zdi glede na ogromno energijo, ki se sprošča pri potresih malo verjetno. Pri velikem potresu se sprosti energija z okoli 10^{15} ergov, kar je toliko kot okoli 12 000 bomb tipa Hirošime. Upoštevati je treba, da tudi v preteklosti veliki potresi niso bili razporejeni enakomerno. Med leti 1974 in 1970 ni bilo na primer nobenega potresa z magnitudo nad 8. Če bi leto 1976 hoteli proglasiti za potresno leto, bi morali zbrati podatke o vseh potresih na svetu, teh pa ljudje zaznajo več kot milijon na leto ali povprečno dva na minuto. Seizmografi zabeležijo okoli 5 milijonov potresov letno. K sreči prizadenejo v večini primerov oceane, morja in nenaseljena področja, sicer bi bil potresni delež med naravnimi katastrofami še večji. Za razdobje 1947-1967 so izračunali, da so potresi zahtevali 56 000 žrtev ali 12,7 odstotkov vseh umrlih zaradi naravnih katastrof-takoj za poplavamami. (V Jugoslaviji so potresi na vrhu, zlasti po skopskem potresu 26. julija 1963 z okoli 1 100 mrtvimi in po potresu 26. in 27. oktobra 1969 v Banjaluki, ki se je z le malo manjšo močjo obnovil 31. decembra 1969, kar vzbuja vzporejanje s furlanskim potresom.)

Furlanski potresi so potrdili izkušnje po svetu, da sunki tem bolj psihično prizadenejo prebivalstvo, čim dalj trajajo. Dolgotrajno ponavljanje zmernih potresov ljudje težje prenašajo kot močne sunke v krajšem razdobju. Ljudje se sprašujejo, ali se sploh splača obnavljati porušene domove. Kaj jim lahko odgovori znanost? Nič trdnega, ker mehanizmi potresne dejavnosti še niso znani.

Razlage potresov so bile v zgodovini vedno skladne z razvojem znanosti in pojmovanjem o sestavi zemeljske notranjosti in procesi v njej. Se pred nekaj desetletji so imeli mnogi glavni vzrok za zemeljski nemir v krčenju zemeljske skorje, ki naj bi zaradi ohlajajočega se jedrc postala preohlapna. Začetki sedanjega pojmovanja izvirajo iz spoznanja, da vrhnja plast Zemlje, tako imenovana skorja, bolj ali manj lebdi na labilni podlagi. Seizmologi so tudi ugotovili, da se v določenih globinah, ob stiku nenako gostih plasti, potresni valovi odklanjajo in spremenijo hitrost. Najbolj značilno tako mejnico so imenovali po jugoslovanskem znanstveniku Mohorovičiču (skrajšano MOHO). Bistveni skok v razvoju znanosti so pomenila povojna oceanografska geofizikalna, gravitacijska in druga merjenja, ugotavljanja izvorov toplote, zajemanje globoko-morskih sedimentov itd. Ko so z modernimi napravami snemali oceanska dna, so dobili predstavo o tako imenovanem oceanskem hrbtu, ki je tretji najpomembnejši element zemeljskega reliefa. To je niz strmih, kot najvišja gorovja visokih hrbtov, ki so tektonsko premaknjeni in prepreženi z globokimi jarki. Ugotovili so, da je v njih zemeljska skorja razpokana in da se dviguje. Razvoj nuklearne fizike je omogočil razlago, da je vzrok dviganja v nuklearnih procesih oziroma v dvigajočih se tokovih magme, ki sili skozi razpoke zemeljske skorje na površje. Sistem oceanskih hrbtov, katerih skupna dolžina v vseh treh oceanih znaša okoli 80 000 km, je največje potresno in vulkansko področje sveta. Ko so z vrtnami ugotavljali starost globokomorskih sedimentov, so spoznali, da se starost veča z oddaljenostjo od hrbta. Tako je zrasla predstava o rasti oceanskega dna, ki se razmika ob razpoki vzdolž oceanskega hrbta. Strnjena magma pa razpoko sproti maši. Nastala je teorija o razširjanju oceanov. Če bi držala, bi se moralo zemeljsko površje razširjati. Nadaljnji razvoj te teorije ni potrdil. Ugotovili so, da oceanska skorja, ki raste, tone pod robne kontinente. Pre-

deri pa si bomo pogledali procese, ki spremljajo to gibanje, se moramo poglobiti v znanje o sestavi zemeljske skorje.

Že dolgo je bilo znano, da je vrhnji del zemeljske skorje lažji. Sestavljen je v glavnem iz gnajsa in granita (feial) in ima gostoto 2.7 . Niže je težja (3) plast iz bazalta oz. andezita (jsima), ki seže pod kontinenti do 25 km globoko, pod oceani pa mnogo manj. Pod skorjo se začneja plašč, ki je labilen in težji (nad 3). Skrajša so domnevali, da so glavni premiki na stiku skorje in plašča. Potem pa so ugotovili premike v samem plašču. Gibljivi del, ki zajema zemeljsko skorjo in vrhnji del plašča, so pričeli imenovati litosfera, nižji del plašča pa astenosfera. Zaradi procesov, ki še niso enotno pojasnjeni, litosfera na labilni podlagi ne miruje. Ker njeno gibanje po vsej Zemlji ni enako, prihaja do razlomov in nastanka tako imenovanih plošč oziroma razlomljenih delov litosfere. Poenostavljeno slojih lahko predstavljamo kot plošče ledu, ki se pri neenakem toku vode medsebojno tarejo, narivajo na sosednje ali tonejo pod njihove robove. To je poenostavljeno zasnovana teorija o tektoniki plošč, ki je hitro osvojila svet, zlasti anglosaško znanost, in ki bo v bodočih geoloških raziskovanih gotovo še doživela popravke in dopolnitve. Najprej so govorili o oceanskih in kontinentalnih ploščah, kjer so nemirni stiki najbolj značilni. Na takem stiku se ocean \sim tla \sim mdrške jarke. Po domnevi se kontinentalna plošča zaradi trenja na robu drobi in drobci se skupno s tonečo oceansko ploščo v večji globini raztapljajo. Nad narivom se kontinentalna plošča guba. Rastejo gorovja in ob vulkanskem loku se skozi razpoke na površje ali v podzemeljske votline (plutoniti) izliva magma. Ves ta širok rob kontinentalne plošče je potresno aktiven, s hipocentri ob stiku litosfere in astenosfere, ki tone pod kotom $15-75^\circ$.

Razpoke zemeljske skorje (glej skico) segajo ponekod iz oceanov v kontinente, od katerih so nekateri sestavljeni iz več plošč. Že pred leti so tako poročali o okoli dvajsetih ploščah, njihovo število v literaturi še vedno raste. Stjke med ploščami delijo na konstruktivne, kjer se plošče razmikajo in se širijo, destruktivne in na konservativne. Pri slednjih drsijo plošče lateralno, kot je primer v Anatoliji, kjer se ob horizontalnih drsah javljajo pogosti potresi, rušilni zlasti tam, kjer so na površju naplavinne.

Teoriji o tektoniki plošč je v kratkem času uspelo pojasniti veliko večino vulkanskih in potresnih območij na svetu. Pojavi, ki spremljajo stike plošč, se zdijo tako preučeni, da lahko že po njih sklepamo na obstoj stikov plošč in plošč samih.

Za potresno in paleogeografsko dogajanje v sredozemskem prostoru je najvažnejši stik afriške in evrazijske plošče, ki ju je še v mezozoiku ločil dolg ocean Tethys. Zbliževanje pa menda ni potekalo. Tostomer- \sim hekih navedbah se je afriška plošča od srednjega triasa (to je od okoli 200 mil. let) do zgornje krede (130 milj.) premikala glede na Evropo proti vzhodu. Nato je do konca eocena (okoli 140 milj. let) sledilo drsenje proti zahodu-severozahodu. Od takrat pa do danes naj bi ta plošča po istih virih pritiskala proti severozahodu. Skladno s temi premiki naj bi se nagubala južnoevropska gorovja.

Znanje o premikih plošč v geološki zgodovini so v Sredozemlju kot povsod po svetu obogatila paleomagnetna merjenja. Odkladnina se pri usedanju namagnetni glede na trenutno magnetno polje na Zemlji. Slabo magnetenost obdrži tudi v naslednjih geoloških razdobjih, ko so se magnetni poli že spremenili ali se je spremenila lega plošče. Ker so magnetna nihanja v preteklosti bolj ali manj znana, so mogli ugotoviti, da so imeli južnoevropski polotoki v geološki preteklosti drugačen položaj glede na ostalo Evropo, kot ga imajo danes. Iberski polotok se je zavrtil za 35° , Korzika za 21° in Apenini za okoli 40° v nasprotni smeri urnega kazalca (glej skico). Ti deli skorje so se torej premikali samostojno. Od njih nas najbolj zanima apeninski del. Če nanj prenesemo že omenjeno shemo o pojavih ob aktivnih robovih plošč, uvidimo, da tvori enoto s sosednjim Jonskim in Jadranskim morjem, Padsko nižino in Beneško-Furlansko nižino. Te nižine so danes kopno samo po zaslugi intenzivnega nasipavanja alpskih rek v hladnih kvartarnih razdobjih, ko ni bilo gozda do dna dolin in ko so jih v znatnem delu prekrivali ledeniki. Pri vrtnjih so ugotovili, da sega predkvartarna osnova večidel pod morsko gladino, mestoma celo globje od dna v Jadranskem ali Jonskem morju. Če bi torej postrgali kvartarne sedimente, bi segalo morje od Albanije do prvih obronkov Alp na severni in Apeninov na južni strani Padske nižine. Iz njega bi gledalo le nekaj otokov. Zato tu govorim o apeninsko-jadranski plošči, katere skupna reliefna značilnost je višji in dvigajoči se jugozahodni rob v Apeninih in toneči severovzhodni stik ob Dinarskem gorstvu. Poglejmo si podrobneje te stike.

Na jugu omejuje našo ploščo globok morski jarek, ki sega od Sicilije mimo Kalabrijskega polotoka

proti_vzhodu v Grški jarek in ki pomeni stik z afriško ploščo. Manj jasek je jugozahodni stik naše plošče z afriško po drugih mnenjih korziško ploščo, kjer so globoke morske košnje v Tirenskem morju, manj jasno pa v Ligurskem morju. Oba stika naše plošče sta v znamenju pojavov, ki so tipični za jadravanje ene plošče pod drugo. Afriško gorovje v obalnem področju in seizmična, v južni Italiji tudi vulkanska dejavnost. Najizrazitejši so ti pojav ob jugozahodnem ogledu apeninsko-jadranske plošče, kjer gre verjetno za trojno stičišče plošč: iz globlin morfa se strmo dvigajo obalna gorovja in tu so aktivni vulkani Etna in na Liparskih otokih. Tudi bočni stiki južnega dela plošče so izraziti: aktivni vulkan Vezuv in ob vzhodu globok jarek Jonskega morja, ki doseže gladino 1 330 m. Ob njem se izza toneče obale dviga albansko in črnogorsko gorovje. V Črni gori so z vrtnami dokazani narivi. vzdolž obale se javljajo močni potresi, od katerih je najbolj znan potres iz l. 1667, ki je v razrušenem Dubrovniku zahteval kakih 5 000 žrtev. V severnem delu apeninske Italije je v geotektonski zgradbi polotoka viden pritisk korziške plošče proti vzhodu-severovzhodu. Zgradbene enote, prelomnice in narivi so polkrožno razporejeni v stran od Korzike in so glavni reliefni element med Genovo in pokrajino Lazio, kjer je bil v starejšem kvartarju živahen vulkanizem. V srednji Italiji ni znakov močnejšega pritiska od zahoda v sedanosti in morda je to vzrok, da ob vzhodnem Jadranu, med Splitom in Zadrom, aktivni stik plošče ne pride do tolike reliefne in potresne veljave. Grezanje obale je manj napredovalo in v zaledju, v območju zahodnobosanskih kraških polj, je hribovje v območju Zunanjih Dinaridov najnižje. Verjetno je bil tukaj dvig gorovja najmlajši v Dinaridih, saj je bil še v srednjem pliocenu nizek relief z razsežnimi terciarnimi sedimenti. To je menda tudi vzrok, da najdejo biospeleologi severozahodno in jugovzhodno od tod dokaj različne vrste jamskih živali. Tukajšna orogeneza je bila v smislu tektonike plošč najbolj aktivna v starejšem kvartarju ob vulkanizmu v Laziju. Severozahodneje je ugrezanje Jadranske obale najbolj napredovalo v Kvarnerju in v Tržaškem zalivu. Tu obala še danes tone, kot govori tudi najnovejša karta recentnih dviganj zemeljske skorje, nastala z mednarodnim sodelovanjem geologov in geodetov (redaktor prof. Lillienberg).

Vzhodni stik apeninsko-jadranske plošče bo še dalj časa sporen. Na srednji skici podobe 1, ki je povzeta iz geološke literature, zajema tudi Dinaride. Tak stik na severnem robu Dinaridov, ki segajo po novem pojmovanju na sever Slovenije do Centralnih Alp in ki jim skrajneži prištevajo še slavonsko ozemlje, po potresni karti sicer ni izključen. Vekakor pa ima stik ob vnanjih Dinaridih znatno več pojavov, ki so značilni za aktivne stike plošč. V tem smislu je na skici št. 2 povzeta jugozahodna meja Dinaridov, ki v Jadranu mejijo s conami, ki jih geologi imenujejo dolnje-albansko-epirska cona, osrednje-sredozemsko-morska semioceanska plošča v Jonskem morju na sever do črte Gargano-Palagruž, jadranski predgorski lok itd.

V zaledju najbolj proti severu napredujočega grezanja, to je ob Kvarnerju in izza Tržaškega zaliva oziroma Furlanske nižine, je potresna cona preko Vinodola, Reke in Kastava-Ilirske Bistrice obenem tudi narivni pas ter strmo se dvigajoče gorovje Velebit, Gorski kotar, N. Snežnik, Trnovski gozd, Julijske Alpe.

Ob Dinaridih v Jadranskem morju in na obali ni miocenskih ali pliocenskih sedimentov, kar so obilno zastopani v Italiji. To dokazuje istočasen dvig Apeninov in napredovanja Jadranskega morja proti vzhodu. V tem oziru sta Padska in Furlanska nižina nekoliko izjemni. Eocenski fliš, ki gradi furlansko in beneško-slovensko predalpsko gričevje in hribovja, tako kot drugod tone proti jugu, tu pod debele kvartarne naplavine, toda ugreznino iz starejših sedimentov do neke mere polnijo miocenski skladi. Stara podlaga se spet približa površju ob jadranski obali pri Gradežu. Toda glede pliocenskega grezanja nižina ni izjema. Da se to grezanje nadaljuje do današnjih dni, pričajo naslednja geomorfološka opažanja.

V haldnih razdobjih pleistocena (1-2 mil. let) so alpske reke močno nasipavale prod zaradi močnega mehničnega preperevanja sten v gorah. Ko so te v medledenih dobah prerasli gozdovi, so reke v svojo naplavino poglobljale struge in pustile obakraj prodne terase. Marsikje se je prod sprijel v konglomerat, ki pomeni trdnejšo podlago naseljem. Teh višjih teras v spodnji dolini Tilmenta in v Furlanski nižini ni, ker akumulacija ni nikoli preseгла grezanja. Tak razvoj je bil usoden za potresne poškodbe. Nesprijeta nasipina, kot je prod, pesek, ilovica ali grušč, ne nudi trdne podlage za stavbe. Če pa je plitva in leži na nagnjenem zemljišču, so potresni učinki še toliko hujši. Tamkaj se nasipina že sama po sebi poseda zaradi spiranja po vodi. V severni Furlanski nižini in ob spodnji dolini Tilmenta se naselja niso mogla zasidrati na terasah, kar je običaj drugod, temveč so se morala zadovoljiti z vršaji gorskih potokov in s podgorskimi melišči, ki so potresno najslabši tereni klasičen pri-

mer: Gemono-Humin in Venzone-Pušja vas). Samega prodnega dna so se morala ogniti zaradi nevarnosti poplav. Le nekatera so si tam poiskala mesto na nekoliko višjem stiku z osamelimi griči, kjer so vode s strmih bregov naplavile vršaj. Na teh vršajih in meliščih so bile poškodbe prav tako najhujše (primer: Trasaghis). Zanimivo pa je, da je posebno na severni strani gore San Simeone malo melišč, ker jih tudi pod strmimi pobočji Tilment sproti pokriva s svojo naplavino. Kot na vzhodni strani gore, tako je tudi na severnem podnožju po delno zatrpanih temeljih mostov videti, da pri Tilmentu akumulacija močno presega erozijo.

Trditve o grezanju severnega roba Furlanske nižine in dna spodnje doline Tilmenta ni videti usklajena z izredno strmino okoliških gora, ki je mogla nastati ob tektonskem dviganju. To novidezno nasprotje *si je mogoče razložiti s polpréteklim dviganjem predalpskega gorovja, ki je v sedanji fazi napredovanja apeninsko-jadranske plošče zašlo v območje grezanja, medtem ko se Alpe severneje od tod dvigajo. Grezanje plošče je ob Tilmentu najbolj napredovalo proti severu v Alpe in vtis je, da je izzvalo nastajanje tektonskega jarka v dolini Tilmenta med Gemono in krajem Portis. Na levi strani reke je vrsta holmov iz istih kamenin, ki so na obeh straneh doline dvignjene do višin tisoč in več metrov. Podolžne prelomnice se odražajo tudi v raznosmernem vpadu skladov. Mlado in intenzivno grezanje Furlanske nižine in Goriške ravnine se odraža tudi v jugovzhodnem obrobju. Semkaj se znižuje Vipavska dolina in relief na obeh straneh.

Ob pregledu potresnih območij (glej skico 2) vidimo, da močnejši potresi manjkajo samo na severni strani predvidene apeninsko-jadranske plošče, kjer se iznad ugreznjene Padske nižine dvigajo Alpe. Drugod je močno potresno območje domala sklenjeno. Furlansko potresno območje leži na nasprotnem koncu plošče, kot je vulkansko in seizmično najbolj aktiven jugozahodni rob ob Kalabriji, kar ima morebiti* Vzročno zvezo. Istočasno pa leži furlansko potresno območje na nasprotnem koncu aktivnega stika s korziško ploščo, ki drsi proti severovzhodu.

Na severnem obrobju Kvarnerskega in Tržaškega zaliva nekateri pojavi pričajo o pritiskih iz dveh smeri, jugovzhodne do vzhodne (to je lateralne smeri glede na našo ploščo) in jugozahodne. Istrska plošča je naJBófi nagubana ob vzhodnem, dokaj premočrtnem robu, kjer ozka in visoka antiklinala Učke nakazuje pritisk od vzhoda-jugovzhoda. Tektonski in potresni liniji Senj-Reka-Illirska Bistrica je vzporedna perijadranska prelomnica, ki je med izvirom Kolpe in Gemone (Huminom) marsikje dobro vidna v reliefu. V^AHotedrskem podolju so ob njej mezozojski skladi lateralno premaknjeni za več kilometrov.

Nove geološke raziskave idrijskega ozemlja so ugotovile tektonsko zgradbo v obliki pokrovov, ki so se na prostoru med Žirovskim hribom in Vipavsko dolino na paleozojski podlagi premaknili skupno do 29 km, obenem pa so bili ob perijadranski prelomnici lateralno premaknjeni za več kilometrov. O narivih ob tej prelomnici na sosednjem italijanskem ozemlju lahko beremo v geološkem opisu Furlanije in Julijske Krajine v prvi knjigi Enciclopedia monográfica del Friuli Venezia Giulia. Pri beneškoslovenski vasi Zavrh, ki je blizu te prelomnice, lahko obiskovalec Završke jame opazuje v stropu starejše apnenice, ki so narinjeni na mlajše, eocenske fliške. Iz njih je dno in večina jamskih sten. Kaže, da so imeli furlanski potresi 1976 svoj izvor prav pod to prelomnico in da se je potresno drhtenje zemlje ob njej glede na epicenter čutilo dlje kot v prečni smeri.

Potresi 1976 so spodbudili geotektonske raziskave, ki bodo skušale pojasniti nemirno podzemlje v Furlaniji. Takrat bo lažje iskati zvezo med geotektonsko sestavo in pojavi širokih dolin, ki jih na obeh bokih spremljata dve tektonski liniji in imajo značaj stinjene sinklinale ali celo tektonskega jarka. Na koncu enega je navadno epicenter katastrofalnih potresov. Tak primer je z dolino med kraji Most na Soči-Kobarid-Breginj s potresnim središčem pri Tolminu, z dolino Tilmenta med izlivom Bele in krajem Enemonza, s potresnim središčem pri Tolmezzu in široko dolino Piave med krajema Belluno in Feltre s potresi pri Belluno. Vse te doline so vzporedne z robom Furlanske nižine in od njega oddaljene 20 km. Nova "tektonika plošč" je najbolj spodbudila tiste, ki so že doslej zagovarjali v Alpah obsežne native in pokrove. Ob bočnih pritiskih, ki so 600-800 km široko območje Tethisa v Vzhodnih Alpah stisnili na 150 km široko gorovje, je prišlo na južnem robu (Idrije) mestoma do gostotne inverzije (težje plasti zgoraj, kot so spodaj) v globinah okoli 20 km, kjer predvidevajo narivno ploskev v večjem delu Južnih Apeniških Alp. Približno v tej globini so bili tudi furlanski potresi 1976.

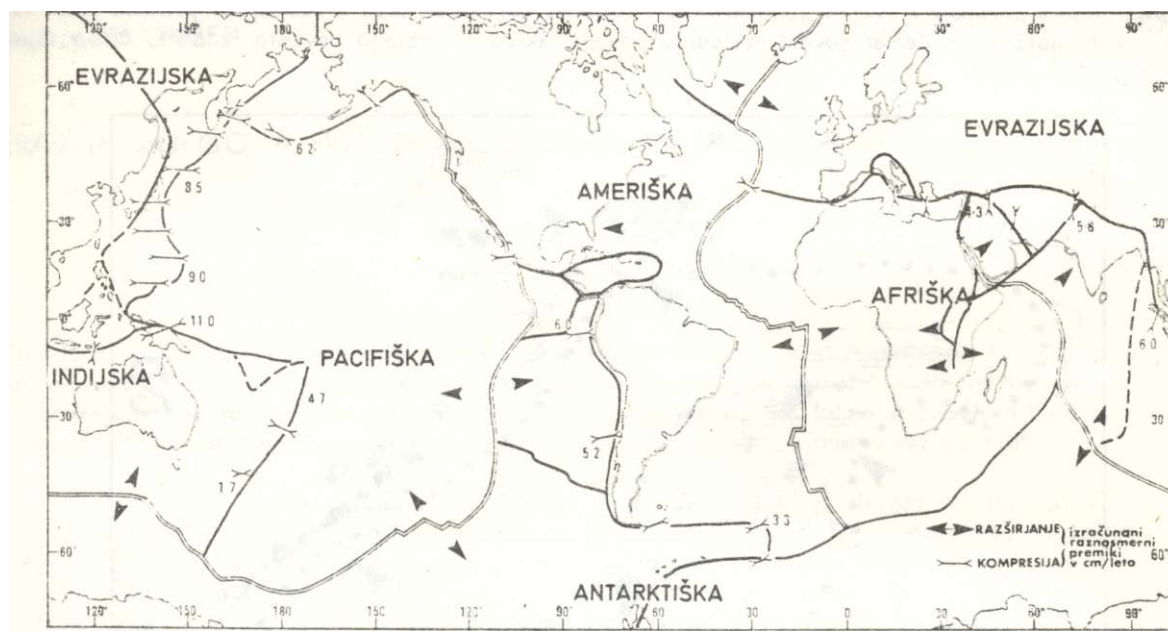
Če držijo predvidevanja o apeninsko-jadranski plošči in njenem aktivnem severovzhodnem stiku, so za nas pomembne izkušnje s potresi ob stikih drugih plošč. Opažajo, da se seizmična aktivnost v zgo-

vinskem in geološkem razdobju rada seli vzdolž stikov. Več je primerov, da se hipocentri med potresno aktivnostjo selijo. Po glavnem potresu 9. februarja 1976 (z močjo 7,5 po Richterju) na stiku karibske in severnoameriške plošče v Guatemali so se epicentri v februarju selili v glavnem vzdolž iste prelomnice. V marcu pa so se malo slabši potresi (4,7-5 po R) javili tudi vzdolž sosednje, vzporedne prelomnice, do oddaljenosti okoli sto kilometrov od epicentra glavnega sunka. Vepje selitve potresnih območij pa more ugotoviti čisto le prazgodovina ali geologija, ker so selitve počasne. Iz takih izkušenj se seveda ne da napovedovati bodočih potresov. Več upanja vzbujajo moderne raziskave, od katerih si seizmologi nadejajo uspehov zlasti za napoved manjših potresov. Glede napovedovanja večjih potresov so mnenja še deljena. Bolj od takega napovedovanja pa si lahko obetamo koristi od razvoja potresovarne tehnike gradenj in izbire boljših lokacij za stavbe, s čimer se potresna moč lahko umili za več kot eno stopnjo. Mesto Valdez na Alaski so po katastrofalnem potresu 1. 1974 preselili, ker je bilo na podlagi, ki se je ob potresih splazila, tako da so lesene hiše zaplavale kot škatlice vžigalic. Morda velja pripomniti, da so ob tem potresu meščani v naslednjih 29 dneh doživeli naknadnih 12 000 potresnih sunkov z močjo nad 3,5 po Richterju in v naslednjem letu in pol več tisoč. Upamo, da tega furlanski potresi 1976 ne bodo dosegli, saj je bila magnituda glavnega sunka manjša (6,5 proti 8,4-8,6 na Alaski).

O vprašanju, zakaj je grezanje jadranske obale najbolj napredovalo v Kvarnerju in v Tržaškem zalivu, lahko ob sedanjem znanju le ugibamo. V smislu teorije o tektoniki plošč se zdi, da je v ozadju manjša odpornost proti pritiskom na prostoru med paleozojskimi grotami v Centralnih Alpah in v zahodni Bosni. Mogoče bi lahko s tem razlagali potresno območje ob severnem robu tega ozemlja med Ljubljansko kotlino-Litijo-Krapino in ob južnem robu ob Karlovški kotlini. V tem prečnem pasu je Dinarsko gorstvo med Panonsko kotlino in Jadranom najbolj zoženo.

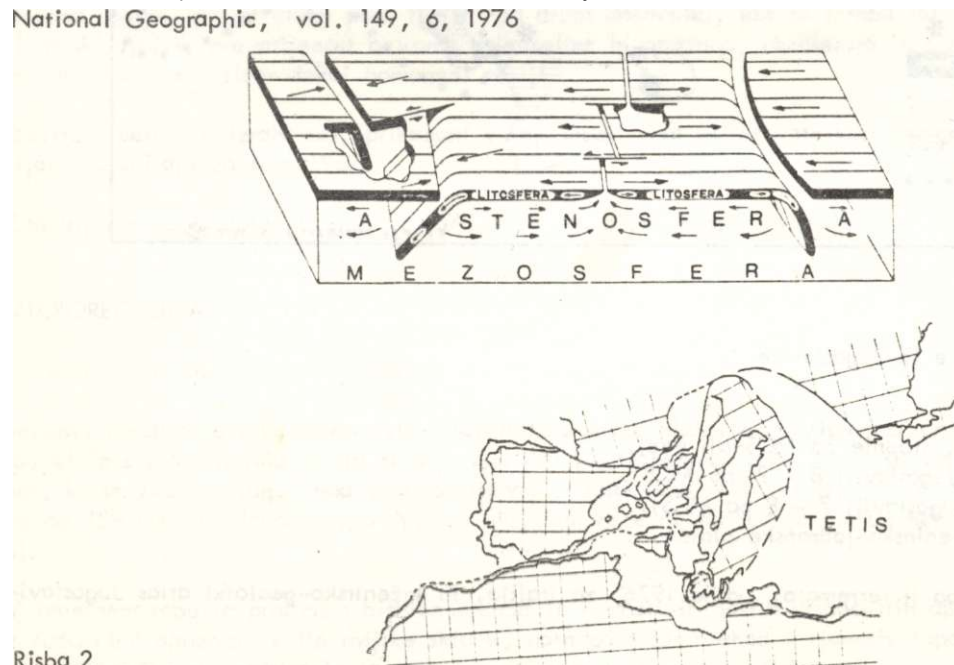
POGLAVITNA LITERATURA:

- A. Hallam; A revolution in the Earth sciences (From continental drift to plate tectonics). Oxford 1973.
- A. Tollman: Geologie im Umbruch. Mitt. Osterr.geogr. Gesellschaft, Wien 1974,116,vz. f—II.
- Th.C. Nichols: Global summary of human response to natural hazards: earthquakes. Natural hazards. New York-London-Toronto 1974.
- Enciclopedia monografica del Friuli Venezia Giulia, 1 - il paese. Udine 1971.
- L. Placer: Rekonstrukcija krovne zgradbe idrijsko žirovskega ozemlja. Geologija, 16. knjiga, Ljubljana 1973.
- I. Gams: Novo v teoriji o premikanju kontinentov. Geografski obzornik XVII, 3-4, Ljubljana 1970.
- M. Gortani: Il terremoto del 27. marzo 1928 nelle Prealpi dell'Arzino (Friuli). L'Universo, IX, 12, 1928.
- M. Roksandič: Skica geotektonske rejonizacije Jadranskog mora. Vestnik zavoda za geo. i geof. istraživanja, XXII/XXIII, 1964/65.
- A. Roksandič: Dubinske i površinske strukture u Spoljašnim Dinaridima i Jadranskom moru. Vestnik zavoda za geol. i geofizička istraživanja, VII, C. 1966.
- D. Radinja: Morfogenetske poteze Goriškega polja. Geografski vestnik 1967.

Skica 1

Glavne plošče. Dvojna črta : konstruktivni stiki šestih poglavitnih plošč z oštevilčeno hitrostjo o premikih. Enojna polna črta : destrukcijski stik z izračunanimi podatki o kompresiji litosfere v c.m/leto. Črtkano: stiki domnevnih manjših plošč. Povzeto v glavnem po Le Pichón iz knjige: A. Hallam, A Revolution in the Earth Sciences. Oxford 1973. Dopolnjeno po: D. H. in P.P. Tarling, Continental Drift, 1974, B. Booth, The making of Iran. Geographical magazine januar 1977. Apeninsko-jadranska tektonska plošča vrisana na novo. Za Srednjo Ameriko: B. Mc Dowell, Earthquake in Guatemala. National Geographic, vol. 149, 6, 1976

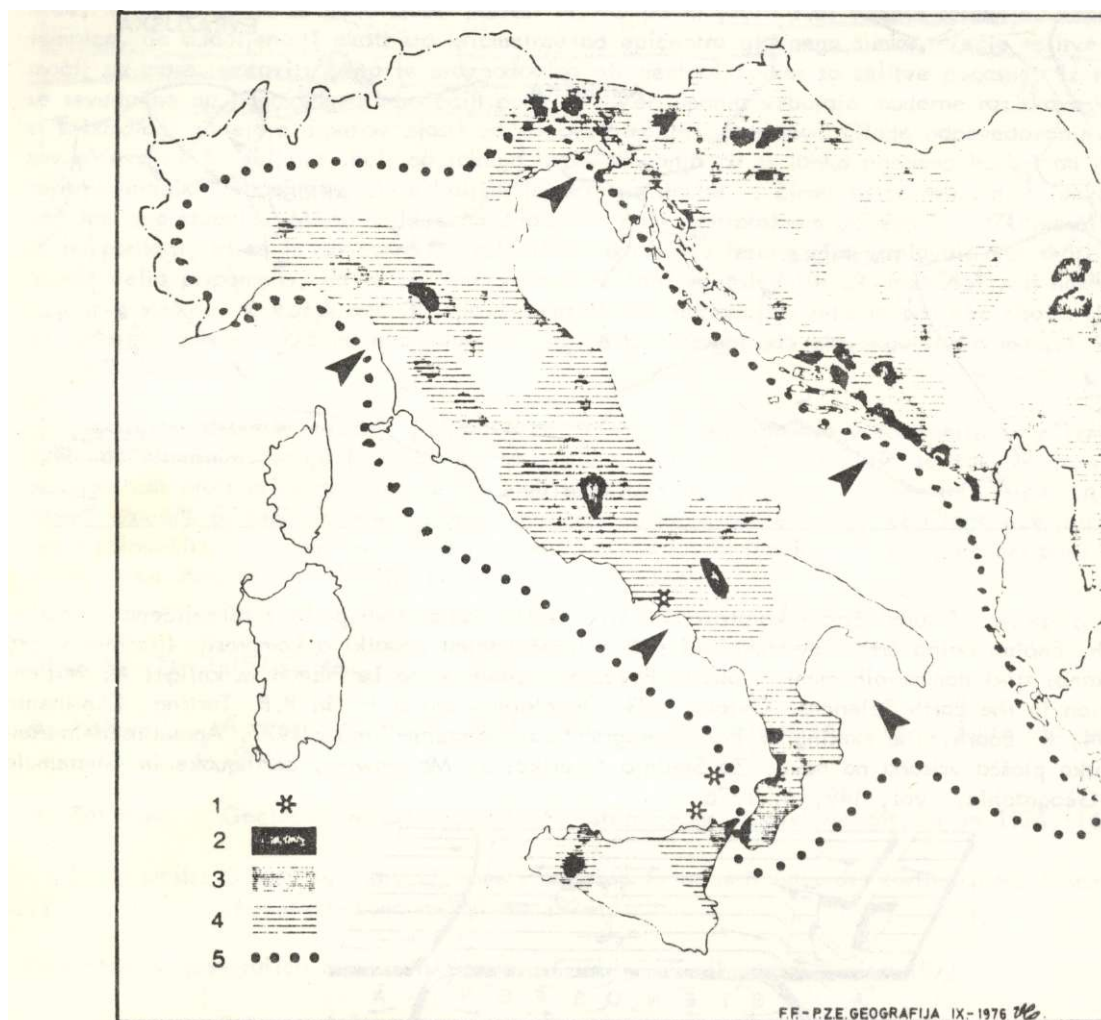

Risba 2

Zgornja podoba: shema rasti oceanske litosfere, ki jo konvektivni tokovi magme v oceanskem hrbtu dvigujejo in tanjšajo. Na robovih tone pod kontinentalno ploščo globoko v astenosfero (iz knjige: A. Hallmam, A-revolution in the Earth Sciences, 1973),

Naslednja podoba: Domnevna zgornjeurska lega južnoevropskih polotokov do severnejše evropske plošče. Apeninsko-jadranska plošča se je odtlej zaokrenila v obratni smeri urnega kazalca in se obenem najbolj

premaknila proti vzhodu v svojem južnem delu. Potresna dejavnost kaže v sedanosti pritiske proti vzhodu v vseh dolžini, o čemer govori naslednja podoba (skica K. HsU-ja povzeta iz Mitt. Osterr. Geogr. Ges. 1974, I-II).

Skica 3

Potresna območja Italije in Jugoslavije

- 1 - aktivni vulkani,
- 2 - največji potresi 9. stopnje po MCS ali več),
- 3 - veliki potresi (v Jugoslaviji 8 - 9 po MCS),
- 4 - večji potresi (v Jugoslaviji 7 - 8 po MCS),
- 5 - domnevni stiki apeninsko-jadranske plošče.

(Po: Friuli, Prima-dopo il terremoto, Udine 1976, za Italijo, in Inženirsko-geološki atlas Jugoslavije, za Jugoslavijo.)

KRAS IN NJEGOVA PRIRODNOGEOGRAFSKA RAZČLENITEV

Kras je ena največjih pokrajinskih enot na Slovenskem. Njegova razprostranjenost je zelo izrazita, saj so sosednje pokrajine, nad katerimi se Kras dviga kot izrazita planota, nižje in bistveno drugačne. To pokrajinsko enoto, na prvi pogled enotno in nerazčlenjeno, pa lahko s celovitim obravnavanjem vseh geografskih dejavnikov razčlenimo v enote, ki se med seboj bistveno razlikujejo.

Kras so že Kraševci delili na Gorenji in Dolenji Kras, delitev, ki je slonela na dejstvu, da je Dolenji Kras toplejši in nižji od Gorenjega Krasa, ki je bolj celinski. Če upoštevamo, da je na Dolenjem Krasu delež obdelanih površin neprimerno večji kot na Gorenjem Krasu in da je kljub nenehni deagrarizaciji izraba zemlje na Dolenjem Krasu še vedno velika, potem vidimo, da je bila agrarna prenaseljenost na Krasu včasih še veliko večja. Prav gotovo ni naključje, da je bila prenaseljenost večja na Dolenjem Krasu, ki je klimatsko bolj ugoden in tako dobi stara ljudska delitev Krasa potrditev tudi po vidiku izrabe tal.

V tej študiji, ki je bila izdelana v okviru seminarских nalog o notranji diferenciaciji slovenskih prirodnogeografskih regij v seminarju iz fizične geografije na PZE za geografijo FF, vidimo, da se poleg dejavnikov, ki povezujejo regijo v celoto, pojavlja tudi cela vrsta dejavnikov, ki regijo členijo in na osnovi katerih lahko izvedemo mikroregionalizacijo Krasa. Tako kot antiklinalna zgradba Krasa, propustnost za vodo in s tem sušnost, geološka sestava, relief vplivajo na to, da se Kras kaže kot homogena regija, pa ga lahko prav ti, ali pa drugi dejavniki, kot so izraba tal, vegetacijske poteze, klimatski vplivi, prevotljenost oziroma zakraselost in podobno, razčlenijo in s tem ustvarjajo razlike in manjše enote v sicer dokaj homogeni regiji.

Številčni deleži o izrabi tal, prikazani v tej študiji, so povzeti po katastru geodetske uprave v Ljubljani in veljajo za leto 1967.

Zahvaljujem se biološkemu inštitutu SAZU za nesebično pomoč in podatke o vegetaciji.

MIKROREGIONALIZACIJA

1. Severno in južno obrobje

Severno obrobje je razbito na dva dela, na Trsteljsko hribovje in Vipavsko Vrhje. Temu je razlog Raša, ki je s svojo dolino ločila ti hribovji. Na jugozahodnem robu Krasa se vleče skoraj sklenjen hribet, ki se začne jugovzhodno od Sesljana, a doseže največje višine v Veni nad Trstom, ko se vzpne do 459 metrov. Izvor imena pomeni rob, kar kaže na to, da je bil poimenovan po reliefni zgradbi.

V severnem robu je predvsem bistven prehod iz temnosivih gostih skladovitih apnencev, ki se menjajo z rudistnimi apnenci, v liburnijske sklade, nato pa sledi prehod v rjavosiv lapornat apnenec z rožencem in končno v menjavanje laporja in peščenjaka in s tem v fliš.

Nadalje je značilen relief, ki je znatno višji tako na severnem kot na južnem obrobju Kraške planote. V obeh primerih se orografska meja ujema z geološko-petrografsko mejo. Visoka planota z močno vzpetima severnim in južnim robom je iz apniških skladov, nižje hribovje in gričevje pa iz eocenskih peščenjakov in laporjev. Z višjim reliefom kot dejavnikom neugodne izrabe tal je vsekakor pogojena velika poraščenost z gozdom, ki se vse bolj stopnjuje čimbolj je relief neprimeren za izrabo. Delež goz-

dnih površin zajema v povprečju okoli 30 odstotkov zemljišč, giblje pa se v razredu 20-40 odstotkov. Poglavitna gozdna združba je gozd gabrovca in Ojstrice (seslerio ostryetum). Graditelj te, gozdne družbe je gabrovec. Čimbolj se bližamo robu, tem več je vložkov eocenskega fliša, na katerem je razvita združba seslerio quercetum (gozd hrasta in Ojstrice). Zadnja vegetacijska združba je gozd hrasta in belega gabra (quercocaprinetum submediterraneum). Ta združba se pojavlja v glavnem le na severnem robu in je modificirana celinska združba.

2. Kraška planota

Proti sredi antiklinale si od severnega in južnega roba sledijo zgornje, nato pa spodnjekredni apnenci in dolomiti. Med obema višjima robovoma je sredi antiklinale še eno slame, ki ločuje dva pasova nižjega sveta. Osnovno reliefno značilnost Kraške planote dajeta torej podolje na severni strani in Nabrežinsko podolje na južni strani. Razlog, da Doberdobski kras štejejo za samostojno enoto, je njegova izrazita omejitev od ostalega Krasa in s tem specifičen geomorfološki razvoj.

2. 1. Doberdobski Kras

Razlika v geološki zgradbi Doberdobskega Krasa je le v tem, da pri Doberdobskem Krasu manjkata obe flišni krili, kar pa ni posledica tektonike, temveč erozije. Površje Doberdobskega Krasa sestavljajo v celoti kredni apnenci, med njimi pa sta le dve ozki proggi dolomitiziranega apnenca, ki pa v reliefu ne prideta do veljave. Doberdobski Kras je enoten tako po hipsografiji kot po količini prepereline, ki je tu najbolj skromna. V večjem obsegu je ni nikjer, saj gledajo gola apniška tla na dan prav povsod.

Doberdobska planota je tipična vrtačasta pokrajina. Vrtače so preveč enakomerno razširjene, da bi bile lahko odločilne pri razčlenjevanju apniškega površja. Glede na to, da so vrtače na Doberdobskem Krasu številne, precej enakomerno oblikovane, lahko sklepamo, da se je v tleh izoblikovala gosta in enakomerna a hkrati tudi drobna prevotljenost. Da prevotljenost ne more biti posebno velika, kaže izredno počasen tok, ki iz Vipave z roba Goriškega polja do 12 km oddaljenega Doberdobskega jezera pri srednjem pretoku potrebuje celih pet dni toka. Tudi hidrokemične meritve kažejo, da ni velikih razlik v trdoti med vodami na severni strani planote ter med kraškimi izviri na njenem južnem vznožju-

Severni del Kraške planote delimo nadalje na Komenski in Tomajski Kras. To delitev utemeljujemo s hipsografsko razporeditvijo, saj je Tomajski kras višji od Komenskega Krasa. Tudi klimatsko lahko ločimo toplejši in nižji Dolenji Kras, v katerega spada tudi Komenski Kras, od bolj celinskega Gorenjega Krasa, ki se prične s Tomajskim Krasom. Na južnem delu Komenskega se vzporedno z osrednjim hrbtom vleče suha dolina Brestoviško podolje, ki je po mnogih mnenjih ostanek erozijske doline Notranjske Reke.

2.2. Komenski Kras

Geološka zgradba Komenskega Krasa sestoji iz temnosivih skladovitih apnencev z rudistnimi apnenci, iztako imenovanih komenskih skladov, v južnem delu pa se pojavlja prehod iz temnosivega dolomita v menjavanje zrnatega dolomita in apnenca. Izredna rodovitnost prsti na komenskih skladih se odraža v izrabi kmetijske površine. Prav katastrske občine, ki leže na tem območju, imajo največji delež njivskega sveta. V glavnem se delež njivskih površin giblje od 9 do 12 odstotkov. Tu je tudi izredno velik odstotek vinogradniško obdelanega sveta (2 - 5 odstotkov). Skladno s tem je opaziti izredno majhen delež gozda (4 - 15 odstotkov) in zmeren odstotek travniškega sveta (20 - 30 odstotkov). Delež njivskega sveta se manjša s preходом v višji svet. Opažamo, da se travniški svet vedno bolj zarašča z grmičevjem.

Po izkrčenju se razvije na rastišču gabrovčevega gozda zelo razširjena oblika kraškega pašnika. To je združba nizkega šaša in skalnega glavinca. Ker ljudje opuščajo obdelovanje, se ta travniška združba prične zaraščati. V glavnem imamo prehod združbe nizkega šaša in skalnega glavinca v gozd gabrovca in Ojstrice. Elementi gozdov vegetacije, ki prične zaraščati travniške površine, so prvotne gozdne združbe, med katere spadajo: brin, mali jasen, glog, leska in gabrovec. Prvotna gozdna združba je še sedaj razvita na za kmeta neugodnih površinah.

Tako imamo na Komenskem Krasu po eni strani velik delež njiv, po drugi pa se travniki zaraščajo in prehajajo v gozd. Razlog temu je zmanjšanje paše in s tem neizkoriščanja travniškega sveta, medtem ko kaže delež njivskega sveta še vedno zelo močno obdelanost, kar pa je posledica velike agrarne prenaseljenosti te enote.

2.3. Tomajski Kras

Za Tomajski Kras je značilna dokaj enostavna geološka sestava. Večino tega območja sestavlja temnosiv gost apnenec v menjavi z rudistnim apnencem. V prvi vrsti je za Tomajski Kras značilen manjši delež njivskih površin (3 - 6 odstotkov), kar je posledica ostrejšje klime. Tomajski Kras ima tudi sorazmerno majhen delež vinogradniških površin (do 0,5 odstotka). Precejšnja izjema je prav okolica Tomaja, kjer v katastrskih občinah Križ, Tomaj dosega celo do 5 odstot. Razlog za to je gruščnata prst in kremenica. Za območje Tomajskega Krasa je nadalje značilen majhen delež gozda in precejšen delež travnikov, ki se giblje od 25 do 35 odstotkov.

Poglavitna traviščna združba je združba nizkega šaša in skalnega glavinca. Do prehoda v gozd gabrovca in Ojstrice je prišlo le v izjemnih, težje dostopnih predelih, kar priča, da pašniški vpliv ni prenehal.

2.4. Osrednji hrbet

Osrednji hrbet, ki deli Brestoviško od Nabrežinskega podolja, je v bistvu ostanek nekdanjega neizravnane površja. Geološko je sestavljen iz temnosivih dolomitov, menjavata pa se tudi zrnati dolomit in apnenec. Zato je tudi bolj odporen proti erozijskim in korozijskim vplivom. Ta niz višjih hribov se prične na jugozahodu z osamljeno Grmado (323 m), a se potem v skupini Sv. Lenart širi. Se bolj se zviša v skupini gora, kot so Zidovnik (575 m), Stari Tabor (582 m) in Strmec (593 m). Osamljeno se na jug od tod dviga Gradišče (741 m). To je zelo obsežna gorska grmada z mnogimi stranskimi vrhovi.

V geološkem pogledu je osrednji hrbet enoten in sestavljen iz temnosivega dolomita, menjujeta pa se tudi zrnati dolomit in apnenec (spodnja kreda in cenomanij). Delež gozdnih površin je zaradi neprimerne reliefa precej velik in se giblje od 25 do 35 odstotkov. Tudi delež travnikov je sorazmerno visok (30 - 40 odstotkov). Med gozdnimi združbami je v veliki večini gozd gabrovca in Ojstrice, med traviščnimi združbami pa združba nizkega šaša in skalnega glavinca. Veliko je tudi zaraščanja travišč. Med drevesnimi vrstami je v prevladi puhovec, precej pa je tudi kompleksov borovih kultur. Vzporedno s tem je delež njivskih površin manjši (3 - 6 odstotkov).

2.5. Nabrežinsko podolje

Na južni strani osrednjega hrbta se nahaja Nabrežinsko podolje, ki leži v nadaljevanju Matarskega podolja. To podolje je verjetno izoblikovala voda, ki so jo tvorili potoki, ki so tekli z Brkinov, izdelali Matarsko podolje in izoblikovali bazoviško-nabrežinski ravniki.

Geološko je Nabrežinsko podolje podobno severnemu delu Kraške planote, saj jo sestavlja temnosiv gost skladovit apnenec, ki se menjuje z rudistnim apnencem. Tako kot v severnem delu Kraške planote tudi v Nabrežinskem podolju ni večjega deleža gozda, čeprav se združba nizkega šaša in skalnega glavinca zarašča v gozd gabrova in Ojstrice. Delež njivskih površin je manjši kot v severnem delu Kraške planote.

Vzhodna meja Krasa je najbolj neizrazita, tako reliefno kot petrografska. Prav ta petrografska osnova je tudi podlaga prehodu vegetacije. Posamezne krpe fliša se pojavijo osamljeno med apnencem že zahodno od Vrhpolj ali jugozadono od Kozine in prav tu prehaja vegetacija najbolj izrazito iz ene gozdne združbe v drugo. Zadnjo vegetacijsko enoto sestavljata v glavnem dve gozdni združbi, ki sta vezani na fliš, ki nudi drugačne talne pogoje kot apnenec. To sta združbi luzulo-fagetum in luzulo-quercetum. Med drevesnimi vrstami je v prevladi hrast.

3.1. Senožeški Kras

Položaj Senožeškega Krasa je v geološkem pogledu zelo izrazit. Tu gre za tektonsko strukturo, v ka-

teri se stikata antiklinala Krasa in prevrnjena plošča Visokega krasa (Nanosa). Vmesna flišna cona, ki je v sosedstvu mogočno razvita (Vipavski in Pivški fliš), je tu stisnjena in vkleščena, da je na najožjem mestu široka le en kilometer. Severno stran podolja sestavljajo flišne prsti, južno pa apnenci. V dinarski smeri potekajoča meja med enimi in drugimi kameninami je premočrtna. Z Vipavskega Vrhja poteka mimo Vel. Polja, Dolnje vasi, Potoč in Senožeč. Neposredni stik med apnencem in flišem v pokrajini ni očiten, saj ga prečkajo številne reliefne oblike. Razlike pa so med enimi in drugimi kameninami v hipsografskem pogledu. Flišni del pokrajine je namreč višji od apniške polovice, posebno od njenega srednjega dela.

Hidrološko je Senožeški Kras bifurkacijsko področje. V času visokega vodnega stanja, ko vode odteka po površinski, oddaja Senožeški Kras vodo v Rašo in s tem v Vipavo. Ko pa je vode malo in ponikajo potoki blizu petrografske meje, se voda izgublja v obrobne apnence in od tod neposredno v Kras.

Recentni morfogogenetski procesi v Senožeškem Krasu nazorno kažejo na to, kako je Kras nastal. Kakor danes tečejo flišne vode na senožeške apnence, tako so v preteklosti tekle z vipavskega ali brkinskega fliša vode na Kras, kjer so naplavljalje, se razlivala in korodirale. Na nekdanjo večjo vodnatost senožeških potokov opozarjajo opuščeni mlini ob strugah, ki so sedaj povečini suhe.

Za Senožeški Kras je značilen majhen delež njivskih površin (4-5 odstotkov). Delež travnikov je zmeren (15 - 25 odstotkov), medtem ko je delež gozdnih površin dokaj visok (30 - 40 odstotkov). Med travniškimi združbami prevladuje združba nizkega šaša in skalnega glavinca, le na majhnem deležu površin pa je opazno zaraščanje v gozd gabrova in Ojstrice. Za Senožeški Kras kot za Gaberk je značilna drevesna vrsta *Seslerio fagetum*, ki je bolj vezana na flišna področja. Kot dejavnik diferenciacije se poleg reliefa pojavi še delež vinogradniških površin, ki jih je v Senožeškem Krasu sicer malo (do 1 odstotek), v Gaberku pa jih sploh ni.

3.2. Gaberk

Čeprav to hirbovje ne tvori enotnega pogorja, se uveljavlja razvrščenost v dinarski smeri SZ-JV. Prvi niz se nahaja severovzhodno od Senožeškega Krasa. V tem nizu hribov je obilo vrhov, visokih preko 700 m. To so: Travnik (754 m), Matičnik (768 m), Jelenik (777 m). Glavni gorski niz, ki je najvišji, ima svoje osredje v Gaberku, ki se vleče od Senadol do Košanske doline.

Gaberk je sestavljen iz oecenskih apnencev in ima obliko ravne gore z enakimi višinami. Delež gozdnih površin je zaradi reliefa velik (25 - 35 odstotkov), prevladuje pa drevesna vrsta *Seslerio fagetum*. Kot dejavnik mikroregionalne diferenciacije so pomembni večji nasadi črnega bora, ki jih v Senožeškem krasu ni. Delež njivskih površin je majhen (4-5 odstotkov), vinogradniških površin ni, med travniškimi združbami pa prevladuje i združba nizkega šaša in skalnega glavinca.

3.3. Divaški Kras

Izredna zakraselost Divaškega Krasa ni le rezultat korozije avtohotnih padavin, temveč tudi korozijskih procesov nekdanj povrh tekoče vode. Divaški Kras ima vrsto zelo značilnih potez, ki so večinoma posledica njegovega položaja v podaljšku slepe doline. Med take poteze se uvršča na primer velika prevotljenost Divaškega Krasa s celim sistemom jam, ponikev, brezen in ponorov, ki ustrezajo posameznim morfogogenetskim fazam razvoja. Druga karakteristična poteza Divaškega Krasa je obilica vrtač. Prostrana uravnava Divaškega Krasa je nedvomno posledica robne korozije. S tem v zvezi se o Divaškem Krasu govori kot o robni uravnavi. Nedvomno je pri tem procesu sodelovala tudi erozija, saj se uravnano površje razteza še dalje preko Krasa, tja do njegovega nasprotnega roba.

Na Divaškem Krasu se nahajajo številna naselja, ki so se oprla na večje površine prepereline, ki je dnu velikih vrtač, medtem ko je ostali svet razjeden, skalnat in gol. Posebno velike razlike v pokrajinskem licu so med krednim in paleocenskim apnencem. Prvi je skalnat in gol, drugi je rahlo vegast in pokrit večinoma s preperelino in vegetacijsko odejo. Delež gozdnih površin je zelo raznolik, kar zopet poudarja prehodnost pokrajine. Delež njivskih površin je majhen (3-6 odstotkov), delež travniških površin pa velik (25 - 35 odstotkov).

3.4. Vremška dolina

Vremška dolina je razmeroma mlada reliefna tvorba, vrezana v staro, predkraško dolino Notranjske Reke. Vremška dolina je najbolj izrazita zatrepna dolina v Sloveniji, je izrazita kontaktna tvorba na meji propustnega in nepropustnega sveta. Zanja je značilna velika zatrapanost s fosilno fluvialno akumulacijo. Pri razvoju Vremške doline je razen klimatsko preoblikovane erozije in korozije odločala tudi različna petrografska sestava paleocenskih in krednih apnencev. Pomembna je po dolini potekajoča prelomnica in s tem večja pretrtost apnencev ob njej.

V Vremški dolini je na vsaki nižji terasi več fluvialnih nanosov, več preperelin in več možnosti za obdelavo apniškega površja. Najizraziteje je to na najnižji terasi, kjer je ta uravnava v celoti obdelana, vasi pa so pomaknjene v pobočja. Tu je mogoče tudi upravičen naziv Vremsko polje. Nasplošno se delež njivskih površin giblje okoli 6 odstotkov. V klimatskem pogledu lahko podčrtamo zavetno lego zaradi uglobljenosti in zaradi Gaberka, ki jo ščiti pred neposrednimi vdori hladnega severa. Manj ugodna je depresijska lega zaradi povečane vlažnosti ob določenih vremenskih situacijah. Zato so tu boljši pogoji za sadjarstvo kot za vinogradništvo. Velik je delež gozda, saj dosega tudi do 40 odstotkov, pa tudi delež travnikov je precejšen (25 odstotkov).

3.5. Matarsko podolje

Matarsko podolje je primer kontaktnega ali robnega krasa. Leži na robnih apnencih, na stiku z brkinskim eocenskim flišem. Ob flišu je naprej ozek pas paleocenskih apnencev, večina dna podolja pa je iz krednih apnencev.

Matarsko podolje so izdelali potoki z eocenskega flišnega hribovja, ki so po robnem apnencu združeni tekli po podolju proti severozahodu in oblikovali tudi bazoviško-nabrežinski ravniki. Ob postopnem zakrasevanju je skupni odtok skrajševal svoj površinski odtok in končno je rečno ožilje razpadlo v današnje stanje, ko so se na površju ohranili samo ločeni brkinski potoki, ki na robnih paleocenskih apnencih poniknejo. Tako je nastalo enajst slepih dolin v podnožju Brkinov, ki so največja geomorfološka posebnost Matarskega podolja. Severozahodni del Matarskega podolja je nekoliko podoben suhi dolini, saj se na severozahodni strani, kjer prehaja v Bazoviški ravniki, rahlo dvigne.

LITERATURA

1. Darko Radinja: Nova morfogenetska dognanja na Krasu, Ljubljana 1965.
2. Vodnik za ekskurzije, VI. kongres speleologov Jugoslavije, Postojna 1972.
3. Ivan Gams: Kras, Ljubljana 1974.
4. Anton Melik: Slovensko Primorje, Slovenska matica, Ljubljana 1960.
5. Darko Radinja: Zakrasevanje v Sloveniji, Geografski zbornik, 1972.
6. Darko Radinja: Doberdobski Kras, Geografski zbornik, 1969.
7. Darko Radinja: Matični Kras v luči širšega reliefnega razvoja, Acta carsologica VI, Ljubljana 1974.
8. Darko Radinja: Vremška dolina in Divaški kras, Geografski zbornik, 1967.
9. Stojan Cehovin: Kras (seminarska naloga na oddelku za geografijo filozofske fakultete, Ljubljana 1952).
10. Puncer, Zupančič: Vegetacijska podoba okolice Lokev in Kozine, Gozdarski vestnik XXVIII, 5-6, 1970.

11. Gradivo za vegetacijsko karto Jugoslavije in za območje SR Slovenije, Biološki inštitut Jovan Hadži, SAZU, 1963-1976.
12. J. Sušin: Terra rossa v Slovenskem Primorju, Zbornik biotehniške fakultete, zvezek 15a, 1968.
13. Piskernik: Gozdno rastje Slovenskega Primorja, Zbornik inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo Slovenije, 1965.
14. Filipovski Cirič: Zernlišta Jugoslavije, Beograd 1963.
15. Ivan Gams: Prispevek h klimatografski delitvi Slovenije, Geografski obzornik XIX, 1972.
16. Darko Radinja: Senožeško podolje, Geografski zbornik, 1972.
17. Ivan Gams, Franc Lovrenčak: Krajna Vas, Geografski zbornik, 1971.

Jakob MEDVED

UDK 371.3:91 Geografija

NAČELO CELOSTNOSTI! ALI KOMPLEKSNOŠTI PRI POUKU GEOGRAFIJE

I.

Načelo celostnosti in kompleksnosti ni novo, saj ga deklarativno poznamo že dolga desetletja. Z njegovo praktično uporabo pa je drugače. Vse do nedavnega je v evropskih deželah prevladoval tak koncept geografije kot učnega predmeta, kakršen se je izoblikoval sredi preteklega stoletja kot odraz takratne stopnje razvoja geografske znanosti in njenega vzgojnega pomena. Po klasifikaciji znanosti, izoblikovani v preteklem stoletju, ki se je pri geografiji ohranila vse do današnjih dni, geografijo delimo na fizično in družbeno (ali ekonomsko ali socialno). Obe združujemo v občo geografijo, ki daje spoznanja tako o posameznih pojavih, elementih in pojmi kot o splošnih zakonitostih, kar naj služi razumevanju prostorske stvarnosti konkretnih regij, ki jih obravnava regionalna geografija. Pri geografiji kot učnem predmetu se je razmerje med regionalno in občo geografijo pogosto spreminjalo, na splošno je znatno prevladovala regionalna geografija. V preteklosti, v času, ko so odkrivali in spoznavali do tedaj še malo znane dežele v notranjosti nekaterih celin, je bila taka učna vsebina dokaj razumljiva in potrebna. Doraščajočo mladino je seznanjala s tujimi deželami, njihovim prebivalstvom, gospodarstvom itd. Celotna razporeditev učne smeri je temeljila na prostorskem pojmovanju načela od bližnjega k daljnemu. Na tej osnovi se je izoblikovala še danes veljavna razporeditev: domačija, domača dežela, Evropa, Azija, Afrika itd. V takem zaporedju smo v koncentričnih krogih obravnavali regionalno geografijo v osnovni in srednji šoli.

Temu konceptu geografije kot učnega predmeta je bila prirejena tudi sistematika obravnave posameznih regij: lega, položaj, velikost, zgradba, relief, vodovje, podnebje, talne razmere, rastje itd. Posamezno regijo smo po tem zaporedju analitično obravnavali, nato pa je sledila sinteza po posameznih naravnogeografskih (fiziognomskih, vozliščnih) enotah ali pa po družbenogeografskih značilnostih (politične, gospodarske itd.). Tak način obravnave se je pri večjih regijah (včasih tudi državah ali skupinah držav) navadno še ponovil z obravnavo manjših regij.

Ta koncept geografije kot učnega predmeta nosi v sebi več načelnih nasprotij, med temi naj omenim le nekatere:

- Prevlada spominskega načina osvajanja učne vsebine. Naveden koncept regionalne geografije in prirejena sistematika obravnave iz različnih razlogov pogojujeta prevlado deskrip-

cije in fakticizma pri pouku geografije. Pomemben razlog za prevlado deskripcije je v tem, da obravnavamo regionalno geografijo brez zadostnega poznavanja obče geografije. Zelja, da bi predelali čim več dežel, če že ne mogoče vseh dežel sveta, povzroča, da je regionalno geografske snovi znatno preveč in zato ni dovolj časa za obravnavo pojmov, splošnih spoznanj in zakonitosti. Brez dobrega poznavanja pojmov in zakonitosti učenec spoznanj o posamezni deželi ne more razumsko osvojiti, temveč se jih lahko le nauči in si jih zapomni.

Neenakopravni položaj učenca v vzgojnoizobraževalnem procesu. Preskromno znanje spoznanj obče geografije, predvsem pojmov in zakonitosti ter podatkov, ki imajo transferni značaj, otežkoča ali celo onemogoča učencu, da bi v skladu s svojimi psihofizičnimi sposobnostmi pri vzgojnoizobraževalnem procesu aktivno sodeloval in se kot enakopravni sodelavec vključeval v učni proces. Deskriptivni in spominski značaj učne snovi daje vodilno vlogo učitelju, ki naj snov poda z metodami, ki omogočajo najhitrejšo posredovanje, to pa so predvsem pripoved in razlaga. Učenec naj posluša in si snov zapomni.

Enciklopedično - uravnilovski pristop k obravnavi posameznih sestavnih delov geografskega okolja. Prirejena in uveljavljena sistematika obravnave posamezne regije sili učitelja geografije k monotoni "vsestranski" obravnavi posameznih elementov po določenem vrstnem redu. Posamezni element ali pojav pa ima lahko v različnih prostorih in v različnih obdobjih različno vlogo. Njegova vloga je lahko splošno ali širše značilna v določenem času ali pa je lahko samo enkratna, to je pomembna samo za določen prostor in čas. Zaradi tega je uravnilovski pristop k obravnavi posameznih elementov, pojavov in delnih kompleksov pomemben samo za deskriptivni in informacijski način obravnave, ne more pa dosti prispevati k poznavanju bistvenih in karakterističnih lastnosti in problemov določenega prostora v določenem času. Zaradi tega se je proti temu konceptu regionalne geografije že kmalu začel odpor, ki se je kazal v oblikovanju in uveljavljanju novih smeri, kot so smer jedrnih problemov, eksemplarična, funkcijska in problemska regionalna geografija (1).

Zamenjava zaporednosti in celostnosti obravnave. Žal zaporednost obravnave vseh elementov in pojavov določenega geografskega prostora prepogosto zamenjujemo s celostnostjo ali kompleksnostjo. Iz tega pojmovanja tudi izhaja mnenje, da mora regionalna geografija v šoli v celoti obdržati svoje mesto, ker je edina veda, ki daje učencem kompleksno znanje o določeni regiji. Vsako krčenje regionalne geografije na račun pridobivanja splošnih spoznanj, zakonitosti in pojmov, pa se po tem pojmovanju istoveti s težnjami po likvidaciji geografije kot učnega predmeta. Če hočemo do teh naziranj zavzeti stališče in ugotoviti njihove odraze v vzgojnoizobraževalnem procesu, si moramo najprej ogledati kaj je celostnost ali kompleksnost in kako lahko to načelo pri pouku geografije stvarno realiziramo.

II.

V geografski didaktiki uvrščamo celostnost ali kompleksnost med načela, ker mislimo, da je celostnost ali kompleksnost obravnave sleherne geografske učne snovi bistveni in tudi specifični del geografskega spoznavanja in izobraževanja. Kot načelo je splošnoveljavno, ne glede na učno snov, učne oblike ali učne metode, s katerim določeno snov posredujemo. Načelo celostnosti ali kompleksnosti je tista specifičnost geografskega izobraževanja; s katerim skušamo vzgojiti tako imenovani geografski način mišljenja. To pa seveda nikakor ne more biti naloga samo dela snovi, kot je regionalna geografija, temveč celotnega geografskega izobraževanja.

Kot sem že poprej omenil, je dosti nejasnosti zaradi tega, ker enciklopedičnost in zaporednost obravnave posameznih elementov geografskega okolja zamenjujemo in istovetimo z načelom celostnosti ali kompleksnosti. Po tem pojmovanju je pouk regionalne geografije že sam po sebi kompleksen, medtem ko obravnava pojmov, občin spoznanj in zakonitosti ni. Kompleksnost ali celostnost pa v nobenem primeru ni "dana že sama po sebi" z izborom snovi, temveč je odvisna od tega ali smo to načelo pri pouku geografije upoštevali ali ne. Ob upoštevanju tega načela je lahko posredovanje splošnih spoznanj, zakonitosti, pojmov in problemov celostno ali kompleksno, ob neupoštevanju načela pa je lahko tudi pouk regionalne geografije daleč od tega.

Pri uveljavljanju načela celostnosti ali kompleksnosti pri pouku geografije lahko ločimo dve stopnji:

- celostnost ali kompleksnost pri obravnavi problemov in
- celostnost ali kompleksnost pri obravnavi regij.

Celostnost ali kompleksnost pri obravnavi problemov. Načelo celostnosti ali kompleksnosti zahteva, da posamezen element, pojav, ali skupino elementov ne obravnavamo samo iz vidika fizične ali družbene geografije, temveč iz vidika dialektično enotne geografije. Celostnost ali kompleksnost pri obravnavi snovi iz obče geografije nadalje pomeni, da skušamo dejstva, informacije in podatke spreminjati v probleme, ki jih obravnavamo iz absolutnega, relativnega in rgtr redno angažiranega vidika.

Za ilustracijo si oglejmo dva primera celostne obravnave problemov, problem voda in problem naravne rasti števila prebivalstva.

Pri obravnavi problema voda najprej obravnavamo absolutne vrednosti, to je fizikalno-kemične značilnosti voda, gibanje in delovanje vode, rečne režime itd. Relativno vrednotenje pa zajema vlogo in pomen voda v določenem prostoru in času (to je na določeni stopnji družbenoekonomskega in tehničnega razvoja) iz splošnega in razredno angažiranega vidika. Problem voda bo v različnih prostorih različen, ponekod bo v ospredju problematika oskrbe s pitno ali industrijsko vodo ali z vodo za namakanje, drugod pa bo v ospredju vprašanje osuševanja in zavarovanja pred poplavami itd. Povsod pa problematika ohranjenja zdravif; in čistih voda za oskrbo ljudi in živali z zdravo pitno vodo ter za ohranjanje pogojev, ki so potrebni za obstoj in razvoj živih organizmov v vodah.

Pri celostnem obravnavanju voda vključimo v obravnavo vse tiste dejavnike in pojave, ki v različnih zvezah in soodvisnostih sodelujejo pri razvoju tega problema. Pomen in vloga dejavnikov pa niso vedno enaki, temveč ima lahko v različnih naravnih in družbenih sredinah enako vrednost dejavnikov zelo različen pomen. Vzemimo kot primer dejstvo, da ima Drava in njeni zgornji pritoki najvišjo vodo v pozni pomladi in zgodnjem poletju. To dejstvo je bilo v preteklosti, ko so še na številnih pritokih Drave delovale manjše zasebne vodne elektrarne, dokaj neugodno. Kmetje, ki so bili v večini primerov lastniki teh malih elektrarn, bi potrebovali največ toka v zimskih mesecih. Danes, ko so te zasebne elektrarne v večini primerov opuščene in ko obstaja široka povezava energetskih sistemov, pa ravno Drava s svojo poletno visoko vodo lahko rešuje krizne sistuacije, ko imajo primorske reke malo vode. Podoben primer je menjava pomena tesni in brzic v rečni strugi. V času splavarjenja lesa so bile brzice na Dravi strah splavarjev, medtem ko za gradnjo HE nudijo ugodne pogoje.

Celostno obravnavanje določenega geografskega problema vključuje tudi nakazovanje racionalnega gospodarjenja z določenim elementom, naravno danostjo ali določenim potencialom, ki je lahko rezultat naravnih razmer in človekovih naporov (npr. poljedelska zemlja). Kot je opozoril že S. Itešič (2), ni stvar v tem, da bi naravo in njene posamezne elemente samo varovali, temveč moramo z njimi racionalno gospodariti. Vode ne moremo samo varovati, temveč smo jo prisiljeni tudi uporabljati. Stvar je torej v racionalnem uporabljanju pitne vode, vode za gospodinjstva, za industrijo in za druge namene, in to tako, da ne povzročamo škodljivih posledic. Pri tem je potrebno veliko pozornosti posvečati vzgoji celostnega mišljenja, s tem da prikazujemo in opozarjamo na to, kakšne kvarne posledice lahko povzroča nepravilno gospodarjenje z vodo. Onesnaževanje talne vode in rek ima lahko daljnosežne posledice na živi svet in delovanje vode. Večja specifična teža onesnažene vode ter številne primesi namreč lahko povzročajo bolj intenzivno fizikalno in kemično delovanje vode. K pravilnemu gospodarjenju z vodo spada tudi odnos med vodnim potencialom in lokacijo posamezne vrste industrije. Znano je, da ima različna industrija različne potrebe po vodi, zato je v področjih, kjer je skromen vodni potencial nesmotrno locirati industrijo, ki rabi veliko vode, pa čeprav bi ji bili drugi razlogi v prid.

Načelo celostnosti zahteva, da tudi drugi izbrani primer, to je rast števila prebivalstva, ne obravnavamo kot dejstvo, temveč kot problem. V prvem delu obravnave učence seznanimo s samim pojmom naravnega prirastka in kako ga izračunamo. Način ugotavljanja naravnega prirastka si mora učenec spominsko osvojiti, zato so potrebne vaje iz te problematike. Zapomnitev podatkov o naravnem prirastu v posameznih državah ali posameznih regijah brez razumevanja pa bi bil velik nesmi-

sel. Zaradi tega je potrebno podatek spremeniti v transferno spoznanje (3), to se pravi, da vključimo v obravnavo vse tiste dejavnike, ki vplivajo na naravno rast prebivalstva. Z marksističnim pojmovanjem zakonitosti v razvoju prebivalstva bodo učenci na eni strani spoznali neresničnosti in škodljivost raznih buržuaznih in neokolonialističnih teorij o razvoju prebivalstva, na drugi strani pa bodo osvojili spoznanje, da stopnja naravne rasti števila prebivalstva odraža stopnjo družbenoekonomskega, socialnega in kulturnega razvoja določene dežele (4).

Kompleksnost ali celostnost pri obravnavi regij

Celostnost ali kompleksnost pri obravnavi regij se lahko gradi postopoma, kajti le s pomočjo delnih sintez lahko pridemo h končni sintezi. Vsaka sinteza temelji na določenih vidikih vrednotenja in klasifikacije. Nobeno vrednotenje (ne relativno ne absolutno) pa ni mogoče brez temeljitega poznavanja absolutnih in relativnih vrednosti ter njihovega pomena za določeno vejo človekove gospodarske dejavnosti. Če na primer obravnavamo Sredozemlje nam analiza absolutnih vrednosti naravnih razmer (osnovne značilnosti podnebja, reliefne in talne razmere, naravno rastje in njegova preoblikovanost pod vplivom človeka, naravna bogastva, gostota poselitve, socialne, ekonomske in kulturne razmere) nudijo osnovno izhodišče za vrednotenje z vidika različnih vej človekove dejavnosti. Kriteriji za vrednotenje absolutnih vrednosti (kaj je ugodno ali neugodno) pa izhajajo iz zahtev posamezne gospodarske dejavnosti v skladu s splošno stopnjo družbenoekonomskega in tehničnega razvoja. Ali so naravne razmere v Sredozemlju ugodne ali neugodne za kmetijstvo, lahko ugotovimo le iz poznavanja absolutnih vrednosti naravnih razmer in iz analize optimalnih pogojev, ki jih potrebujejo sredozemske rastline. Če so naravne razmere blizu optimalnim rastiščnim pogojem sredozemskih kultur, lahko govorimo o ugodnih pogojih za gojitev sredozemskih kultur. Ekonomska upravičenost gojitve teh kultur pa ni odvisna samo od ugodnih naravnih razmer v določeni regiji, temveč tudi od tega, kakšni so pogoji za gojitev teh kultur v drugih regijah in kakšne so splošne potrebe po teh pridelkih. Sele na osnovi teh spoznanj lahko govorimo o funkciji Sredozemlja kot proizvajalca sredozemskih kmetijskih pridelkov. Ali Sredozemlje bolj ali manj izrablja ugoden naravni potencial za pridelovanje sredozemskih kultur, pa ni odvisno samo od možnosti, temveč od cele vrste socialnih, ekonomskih, tehničnih in kulturnih vplivov v posamezni deželi.

Če hočemo absolutne vrednosti naravnih razmer vrednotiti z vidika turizma, bomo seveda naravne razmere ocenjevali po drugačnih kriterijih. Jasna, vroča in suha poletja, ki kmetijstvu v Sredozemlju povzročajo težave, bomo z vidika turizma vrednotili zelo ugodno. Ugodne podnebne razmere Sredozemlja z vidika turizma pa seveda še ne pomenijo, da je turizem tudi dejansko razširjen, saj so približno take podnebne razmere v Sredozemlju že tisočletja, masovni turizem pa je relativno zelo mlad pojav. Zaradi tega je potrebno tudi naravni potencial za turizem v Sredozemlju vrednotiti iz širšega vidika. Pri tem moramo upoštevati na eni strani naravne razmere v drugih področjih, ki ležijo v vplivnem krogu te gospodarske veje, kakšne so potrebe (ekonomske možnosti prebivalstva v vplivnem področju: ali imajo možnost za oddih in rekreacijo na morju samo redki privilegiranci, ali imajo možnosti široke množice delovnih ljudi) in kakšno je povpraševanje po tej vrsti uslug.

Na podoben način ovrednotimo in napravimo delno sintezo tudi za druge veje človekovega gospodarjenja v sredozemskem prostoru, šele nato lahko preidemo h končni sintezi.

Podobno, kot smo pri delnih sintezah (to je pri sintezah iz vidika posamezne gospodarske panoge) klasificirali in vrednotili pomen in vlogo posameznega elementa in pojava kot bolj ali manj pomembnega sotorca in sooblikovalca določenega regionalnega problema na določeni stopnji družbenoekonomskega, tehničnega in kulturnopolitičnega razvoja, tako je pri končni regionalni sintezi potrebno klasificirati in vrednotiti posamezne komplekse oziroma posamezne panoge človekove dejavnosti. Ovrednotenje naravnega potenciala Sredozemlja iz širšega evropskega in svetovnega vidika v skladu s sodobnim socialnoekonomskim in tehničnim razvojem nam da potencialno funkcijo Sredozemlja v svetovnem merilu. Pri ugotavljanju potencialne funkcije Sredozemlja bodo številne gospodarske panoge, ki ne temeljijo na ugodnem naravnem ali družbenoekonomskem potencialu izgubile svoj širši pomen. V ospredje pa bodo stopile tiste, ki zaradi specifičnosti naravnega in družbenega okolja ostajajo pomembne za širše področje.

Ali je določena regija razvita v skladu z sodobno vrednostjo naravnega potenciala, pa je, kakor smo že prej omenili, odvisno od vrste družbenoekonomskih, socialnih in kulturnopolitičnih, dejavnikov.

Zaradi tega moramo pri regionalni sintezi razen potencialne funkcije ugotoviti tudi njeno stvarno ali realno funkcijo, to je njen stvarni pomen in vlogo v določenem času.

Uveljavljanje načela celostnosti ali kompleksnosti pri posredovanju problemov in obravnavi regij sta torej samo dve različni stopnji pri vzgoji celostnega, geografskega načina mišljenja.

LITERATURA:

1. J. Medved: Metodika in metodski priročniki za pouk geografije: GO, XXII, 1974, 2-3, str. 10-16.
2. S. Ilešič: Životna sredina i čovek. Srbsko geografsko društvo, posebna izdaja, - 33, str. 155 - 159, Beograd 1973.
3. J. Medved: Problemski pouk in transferna spoznanja pri pouku geografije. GO. XXII, 1975, štev. 2-3, str. 24 - 28.
4. J. Medved: Svet se spreminja - človek in hrana. Mladinska knjiga, Ljubljana 1976.

Rado GENORIO

UDK 325.2 (497.1)+911.3:312

SODOBNI PROBLEMI JUGOSLOVANSKE EKONOMSKE EMIGRACIJE *

Današnji migracijski tokovi v svetu vse bolj pridobivajo na pomenu po svojem obsegu, oblikah in funkciji. Ti tokovi so rezultat neskladja med ponudbo in povpraševanjem po delovni sili v deželah z različno razvitimi produkcijskimi silami. To sočasne migracije in so glede svoje obče razširjenosti in zaradi problemov, ki se javljajo ob tem pojavu, postale aktualna tema različnih znanstvenih disciplin, kot so demografija, ekonomija, geografija, sociologija itd. Določeni problemi v zvezi z časovnimi migracijami, so vse bolj pomembni tudi v Jugoslaviji. Zaradi tega je nastala potreba, da začnemo tudi širše preučevati migracijske procese v okviru različnih znanstvenih disciplin. Boljše poznavanje pomeni tudi boljše reševanje problemov, ki se javljajo ob teh premikih prebivalstva. Referat bo nakazal nekatere glavne značilnosti sodobne jugoslovanske ekonomske emigracije in posledice, s katerimi se zaradi teh procesov v Jugoslaviji soočamo.

OBSEG, SMERI IN STRUKTURA JUGOSLOVANSKE EKONOMSKE EMIGRACIJE

Med deželami Južne Evrope, kjer je emigracija prebivalstva že ustaljena tradicija, zavzema Jugoslavija eno vodilnih mest. V prvi fazi izseljevanja iz območja sedanjega državnega teritorija, ki je časovno vezano na obdobje pred prvo svetovno vojno, je šlo za izseljevanje v prekomorske dežele in rudarske centre Zahodne Evrope. V teh tokovih je bilo zastopano predvsem agrarno prebivalstvo iz Slovenije, Hrvaške in Makedonije, ki je moralo zaradi agrarne prenaseljenosti iskati eksistenčne viire v Severni Ameriki in rudnikih renške oblasti. V vseh teh primerih je šlo za trajno emigracijo, ki je bila ekonomsko pogojena. Tudi v obdobju med obema vojnama, ko že govorimo o Jugoslaviji kot državi, emigracija ni prenehala, ampak se je še stopnjevala; posebno še v obdobju po letu 1926, ko je bila zaradi naglega padanja cen v kmetijstvu velika stagnacija. V tem obdobju so postala glavna migracijska področja regije v Zahodni Evropi, predvsem Francija, Belgija in po letu 1931 tudi Nem-

* Referat je imel avtor na univerzi v Georgetownu (Washington D.C.) avgusta 1976, kjer je kot predstavniki jugoslovanskih študentov sodeloval na mednarodnem simpoziju ob 200-letnici ameriške znanosti.

čija. Število prekomorskih selitev je v tem času močno paulo. Zaradi velike ekonomske krize v svetu pa je bilo v tem obdobju več vračanj v domovino.

Po drugi svetovni vojni in tudi med samo vojno je še vedno prevladovala trajna emigracija. Vzroki so bili v tem primeru vsaj do začetka 50-let, politične narave. V obdobju pedesetih let in do začetka leta 1960 se je začela spet stopnjevati ekonomska emigracija. Te povojne migracijske tokove niso statistično registrirali, saj je pomenil vsak odhod na delo v tujino skoraj izdajo lastnega naroda in so imeli vse migracije za politične, čeprav so bile nekatere tudi ekonomske. Zaradi določenih zgodovinskih okoliščin in težav pri izgradnji specifične poti v socializem moramo razumeti tudi ta gledanja.

V iskanju novih poti pri izgradnji socialističnega samoupravljanja je Jugoslavija v začetku šestdesetih let začela drugače vrednotiti delovno silo in njeno gibanje v mednarodnem prostoru. V izpopolnjevanju socialističnega načrtnega gospodarstva tržnega karakterja je nujno moralo priti do spremembe v nekaterih dogmatskih stališčih glede gledanja na delovno silo v produkcijskem procesu. Delovna sila se namreč v pogojih svobodnega tržnega gospodarstva sama vključuje v mednarodno tržišče, kjer vladajo zakoni ponudbe in povpraševanja. Popolnoma jasno je, da se bo delovna sila v pogojih svobodne tržne konkurence, kjer država kot institucija teh premikov ne preprečuje, gibala iz manj razvitih v bolj razvite dežele. Delovna sila teži tja, kjer je višja stopnja ravoja produkcijskih sil in produkcijskih odnosov. V sistemu socialističnih odnosov, kjer prav tako delujejo zakoni blagovnega gospodarstva, se srečujemo z navedenimi težnjami, ki se odražajo v svobodnem gibanju delovne sile. Jasno je, da takih procesov ne moremo zaslutiti v pogojih socialističnega planskega gospodarstva, ki je usmerjeno centralistično, kot je to primer v socialističnih deželah Vzhodne Evrope.

Ti novi pogledi in nove spremembe v pogojih samoupravnih socialističnih odnosov so privedli do kvalitativnih sprememb jugoslovanske emigracije v smislu vzrokov, posledic, strukture in značaja. Migracije prebivalstva niso več trajne oziroma so to le še v manjši meri, predvsem gre za začasno migracijo jugoslovanskega prebivalstva oziroma začasno zaposlovanje naše delovne sile v tujini. Tako smo v začetku šestdesetih let začeli tudi v tem pogledu držati korak z ostalimi deželami emigracije na jugu Evrope, ki so to obliko razvile že nekoliko prej.

Proces začasnega zaposlovanja je začel potekati s tako naglico, da hitremu odhajanju aktivnega prebivalstva na začasno delo v tujino ni mogla slediti niti evidenca zvezanega zavoda za zaposlovanje niti naša statistična služba, ki je ob zadnjem popisu prebivalstva leta 1971 vključila začasno zaposlene. Morda se sliši nekoliko nerodno, vendar točnega števila začasnih zaposlenih v tujini ne vemo. Obstajajo različne številke in ocene, ki se gibljejo med 700 000 do milijon zaposlenih v tujini. Pri tako naglem izseljevanju še rismo izdelali ustrezne metodologije, ki bi registrirala vse odhode in vrnitve. Zato tudi popis prebivalstva 21. 3. 1971 ni dal točnega števila začasnih izseljenih. Kljub metodološkim težavam je popis vendarle dal podatke, ki so bili in so še vedno velikega pomena pri analiziranju jugoslovanske ekonomske emigracije. Dobili smo nekatera strukturna obeležja, ki nam pomagajo pri boljšem poznavanju problema. Predvsem je bil popis koristen zato, ker so se številke zveznega zavoda za zaposlovanje nanašale samo na delavce, ki so iskali zaposlitev preko te ustanove. Podatki tujih statistik pa zajemajo samo tiste delavce, ki so tam na delu prijavljeni.

Rezultati popisa 21. 3. 1971 so pokazali, da je bilo takrat na začasnem delu v tujini 671 908 jugoslovanskih občanov, kar je 3,3 odstotke našega prebivalstva. Dejansko je bilo število začasnih zaposlenih že takrat višje, saj je primanjkljaj v primerjavi s statistiko emigracijskih dežel znašal kar 15 odstotkov. Naš popis je zajel 15 odstotkov manj zaposlenih kot popisi tujih statističnih služb. Primanjkljaj je večji v prekomorskih deželah (47,7 odstotkov) ko v evropskih (7,7 odstotkov). Danes je številka o začasnih zaposlenih povsem drugačna. Po nekaterih novejših izračunih je v tujini že 4,7 odstotkov vsega našega prebivalstva ali 9,4 odstotke aktivnega prebivalstva.

Tabela 1:

Število delavcev v inozemstvu po popisu prebivalstva leta 1971 in statistični podatki imigracijskih držav o številu jugoslovanskih delavcev 31. 3. 1971:

Dežela zaposlovanja jugoslovanskih delavcev	Rezultati našega popisa	Rezultati popisa imigrac. držav	Primanjkljaj v i popisa (v
Avstrija	82 957	90 000	7,8
Francija	36 982	39 500	6,4
ZR Nemčija	411 503	436 500	5,7
Švica	21 201	25 000	15,2
Švedska	16 359	22 500	27,3
Države Beneluxa	7 358	11 000	33,1
Ostale države Evrope	14 068	15 500	9,2
Neznano v Evropi	6 441	7 000	8,0
EVROPSKE DEŽELE SKUPAJ	596 869	647 000	7,7
ZDA	16 368	33 000	50,4
Avstralija	40 168	60 000	33,1
Kanada	13 579	41 000	66,9
Ostale izvenevrop. dežele	4 114	8 000	48,6
Neznano v " "	7 810	1 500	46,0
IZVENEVROP.DEŽELE SKUPAJ	75 039	143 500	47,7
S KUPAJ	671 908	790 500	15,0

Iz ugotovitve popisa je razvidno, da je več kot polovica začasno zaposlenih v Zahodni Nemčiji (61,2 odstotka), nato sledijo Avstrija (12,3 odstotka), Francija (5,5 odstotka), Švica (3,2 odstotka) in Švedska (2,4 odstotka). Evropske dežele so zaposlovale kar 88 odstotkov vseh naših emigrantov.

V prekomorskih deželah jih je največ v Avstraliji, Kanadi in ZDA, in sicer 12 odstotkov vseh začasno zaposlenih. Pri prekomorski emigraciji je treba vsekakor upoštevati, da se v teh številkah skriva tudi trajna zaposlitev in ne samo začasna, saj je tu verjetnost, da se začasna migracija sprevrže v trajno, veliko večja, kot v evropskih deželah.

Poznejši podatki glede zaposlovanja kažejo, da se ta proces še vedno nadaljuje. Zaposlovanje je bilo najmočnejše proti koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let - vse do leta 1974, ko je število začasno zaposlenih zaradi ekonomske recesije v svetu močno upadlo (tabela 2). V letu 1970 se je preko zavoda za zaposlovanje v tujini zaposlilo kar 125 371 delavcev. Leta 1974 pa samo še 9 979 na novo zaposlenih. Glede ekonomske recesije lahko omenim, da je ta še najmanj prizadela jugoslovanske emigrante v primerjavi z drugimi emigracijskimi deželami evropskega juga. Kvalifikacijska struktura naših delavcev je v primerjavi z ostalimi emigracijskimi deželami na precej višji ravni, kar pogojuje večje povpraševanje po naših delavcih. Ekonomska recesija je povzročila, da se je povpraševanje po visoko kvalificiranem kadru še povečalo. To pa je v nasprotju z našo migracijsko politiko, ki teži za tem, da zaposlimo v tujini čimveč nekvalificiranih delavcem in s tem preprečimo nezaposlenost doma. Da je povpraševanje po naših delavcih veliko, je treba iskati vzrok tudi v hitri asimilaciji in adaptaciji naših delavcev v imigracijski družbi. Tretji vzrok je treba iskati tudi v tem, ker se naši delavci zaposlujejo v večji meri samostojno in le v manjših primerih vodijo s seboj svoje družine. Tako situacija vsekakor prija imigrantski družbi, saj so pri organizaciji šolstva in drugih ustanov manjše težave.

Tabela 1:

Osebe na začasnem delu v tujini po letu odhoda in s posredovanjem zavoda za zaposlovanje:

Leto	Število
1964	11 726
1965	35 864
1966	54 977
1967	28 586
1968	70 285
1969	118 287
1970	125 371
1971	81 300
1972	56 435
1973	73 435
1974	9 979

- podatki zveznega zavoda za zaposlovanje.

Proces zaposlovanja se še vedno ni ustavil, kljub temu, da se je kvantitativno močno zmanjšal (tabela 2).

V teh recesivnih letih se je tudi vračanje in ponovno vključevanje na delo v domovini močno povečalo. Leta 1974 je zavod za zaposlovanje prvič registriral več vrnitev v domovino kot odhodov. Vendar o množičnem povratku še ne moremo govoriti. V samem procesu zaposlovanja tekom petnajstih let opazimo več kolebanj. Prvo rast zaposlovanja je pomenilo leto 1965, ko je bila pri nas izvedena gospodarska reforma. Leta 1967 je prišlo ponovno do padca v zaposlovanju, kar je treba pripisati ekonomski krizi na Zahodu. Nato opazimo do leta 1970 največjo rast zaposlovanja, po letu 1970 pa do ekonomske krize 1974 je zaposlovanje le relativno upadlo. V samem obdobju krize od začetka 1974. naprej pa je opaziti največji upad novega zaposlovanja v tujini. Ekonomska recesija je prizadela tudi Jugoslavijo in je truntno tudi na jugoslovanskem tržišču glede zaposlovanja slab položaj, saj se je odstotek nezaposlenih močno povečal v primerjavi s prejšnjim obdobjem. V prvih petih mesecih leta 1975 je iskalo službo doma 529 907 delavcev, kar je za 19,3 odstotka več kot v enakem obdobju preteklega leta.

Regionalno poreklo začasno zaposlenih v inozemstvu po republikah in pokrajinah po popisu leta 1971.

Absolutno največje število začasno zaposlenih je iz SR Hrvatske, sledijo Bosna in Hercegovina, Srbija, Makedonija, Slovenija in Črna gora (tabela 3).

Tabela 3:

Število delavcev v inozemstvu po republikah in avtonomnih pokrajinah po popisu prebivalstva leta 1971:

Republike in avtonomne pokrajine	Število zaposlenih
Bosna in Hercegovina	137 351
Črna gora	7 829
Hrvatska	224 722
Makedonija	54 433
Slovenija	48 086
Ožja Srbija	114 581
Vojvodina	60 545
Kosovo	24 361
SKUPAJ	671 908

Posamezna območja republik so zaradi emigracije zelo prizadeta, saj imajo v tujini skoraj petino svojega prebivalstva. Taka območja najdemo v severovzhodni Sloveniji (Prekmurje), severovzhodni Hrvaški (Medjimurje), zahodni Makedoniji, jugozahodni Bosni, zahodni Hercegovini in severovzhodni Srbiji (karpatsko območje). Veliko začasno zaposlenih je po regionalnem poreklu tudi iz mestnih regij Zagreba, Beograda, Skopja in Sarajeva.

Območja z najmanjšim odstotkom zaposlenih so vezana skoraj na vso Slovenijo in Srbijo ter Črno goro. Slovenija je kot najbolj razvita jugoslovanska republika postala tudi emigracijska regija, saj zaposluje visok odstotek prebivalstva iz južnih republik. V bistvu služi Slovenija za začasno zaposlovanje pred odhodom v inozemstvo. Tu pridobijo zaposleni določeno kvalifikacijo, da potem lažje dobijo zaposlitev v Zahodni Evropi.

Spolna struktura začasno zaposlenih

Spolna struktura je pri analizah migracij zelo važna, ker nam pokaže politiko asimilacije v imigrantski družbi. Glede tega bi bili še boljši podatki o družinskem stanju emigrantov, vendar statistični popis prebivalstva ni zajel tega stanja. Odstotek ženskega spola med vsemi zaposlenimi v tujini iz posameznih republik in pokrajin je največji v Vojvodini (42,7 odstotkov), Sloveniji, (40,1 odstotek), Srbiji (35,7 odstotkov), Hrvaški (36,8 odstotkov), in najmanj na Kosovu (4,7 odstotkov), v Črni gori (19,3 odstotka), Makedoniji (18,1 odstotek) ter Bosni in Hercegovini (21,8 odstotkov). Ti podatki se močno ujemajo s strukturo doma zaposlenega prebivalstva. Do nekoliko večjega razmaka prihaja le v primeru južnih republik, ki so manj razvite in je tudi stopnja emancipacije žensk nižja.

Starostna struktura začasno zaposlenih

Statistični popis prebivalstva je samo še potrdil že prej znano dejstvo o izredni mladosti naših emigrantov. V tem pogledu smo tudi pred ostalimi emigracijskimi deželami evropskega juga, kar je treba pripisati poznejšemu vključevanju naših delavcev v tokove začasne emigracije ter prevladi zaposlenih, ki so bili pred odhodom v tujino v primarnem sektorju dejavnosti. V začetku leta 1970 je bilo kar 62 odstotkov emigrantov v starostni skupini 20 - 34 let; na Portugalskem je ta številka nižja in znaša 42 odstotkov, v Grčiji pa 51 odstotkov. Po statističnih podatkih iz leta 1971 je bilo največ začasno zaposlenih (24,7 odstotkov) v starostni grupi 20 - 24 let, v grupi 25 - 29 let je bilo 19,9 odstotkov in v grupi 30 - 34 let 17,4 odstotke.

Najstarejše prebivalstvo med emigranti imajo AP Vojvodina, SR Slovenija in SR Hrvatska - torej območja, kjer je prebivalstvo najprej začelo odhajati v tujino. Regije, iz katerih se je začasna emigracija pozneje vključila v mednarodne tokove, iskazujejo zelo mlado prebivalstvo. Črna gora ima 12,5 odstotkov začasno zaposlenih starih manj kot 20 let, medtem ko znaša jugoslovansko povprečje 8 odstotkov.

Struktura po dejavnosti pred zaposlitvijo v tujini

Pregled po dejavnosti, v katerih so delovali naši delavci pred odhodom v tujino je vsekakor važno strukturno obeležje, ki vpliva na boljše razumevanje vzrokov in posledic migracij.

Na prvem mestu po dejavnostih je primarni sektor. V njem je delalo pred odhodom v tujino kar 56,6 odstotkov naših delavcev. Zanimivo je, da jih je od tega števila v tujini zelo malo v primarni sferi. V Zahodni Nemčiji je bilo v primarnem sektorju leta 1970 le 0,9 odstotkov vseh delavcev zaposlenih iz Jugoslavije. Te številke nam pokažejo, kako migracije pospešujejo preselitev kmečkega prebivalstva v neagrarne poklice. Jugoslavija je sprecificen primer, saj kažejo emigrantje iz agrarne sfere željo po socialni[^] ekonomski in prostorski preselitvi. Kako se bodo te težnje uresničile, je v veliki meri odvisno od nadaljnjih selitvenih tokov in gospodarskih ukrepov naše družbe. Odhode nekvalificiranih delavcev z območij, kjer vlada agrarna prenaseljenost, imamo lahko v današnjih socialno-ekonomskih pogojih za ugodne, ker v bistvu pripomorejo, da se prebivalstvo zaposli v tujini. Seveda pa ni ugodno, da odhajajo delavci s srednjo, višjo ali visoko izobrazbo.

Tabela 1:

Dejavnost aktivnih oseb pred zaposlitvijo v inozemstvu po republikah in avtonomnih pokrajinah (struktura v odstotkih):

Dejavnost	SFRJ	BiH	Črna gora	Hrvat-ska	Makedo-nija	Slo-venija	Srbija:		
							Ožja	Vojv.	Kosovo
Industrija in rudarstvo	18,0	11,2	14,9	21,8	10,3	34,8	15,5	26,3	5,8
Kmetijstvo, gozdarstvo in ribištvo	56,6	70,8	61,9	48,7	64,5	35,6	61,1	42,8	70,1
Gradbeništvo	8,1	8,8	6,3	8,9	9,4	6,2	4,9	6,5	16,1
Promet	2,7	2,1	5,2	3,9	1,5	2,8	1,8	2,5	1,1
Trgovina in gostinstvo	3,5	1,8	4,6	4,6	1,7	6,9	3,0	4,3	1,2
Obrt	7,9	3,7	4,2	8,2	10,4	9,1	9,7	13,2	4,4
Ostale dejavnosti	3,2	1,6	2,9	3,9	2,2	4,6	4,0	4,4	1,3
SKUPAJ	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Pregled po republikah (tabela 4) nam kaže različno regionalno razdelitev, ki se nanaša na dejavnost začasno zaposlenih pred odhodom v tujino. Odstotek zaposlenih iz primarne dejavnosti je največji v nerazvitih republikah oziroma v posameznih delih teh republik. Bosna in Hercegovina je lep primer, saj je kar 70,8 odstotkov začasno zaposlenih iz primarne sfere dejavnosti. Slovenija pa izkazuje manjši odstotek (35,6 odstotkov) migrantov, ki so bili pred odhodom v tujino v primarnem sektorju. Ta odstotek bi bil še veliko manjši, če bi izločili severovzhodno Slovenijo. Na drugi strani pa se je kar 34,8 odstotkov migrantov zaposlilo v tujini iz sekundarnega sektorja. V tem pogledu je na drugem mestu Vojvodina, ki ima 42,8 odstotkov začasno zaposlenih iz primarne sfere in 26,3 odstotkov iz sekundarne. Vse razvite republike imajo odstotek odhodov iz primarnih dejavnosti pod jugoslovanskim povprečjem.

Če si na kratko ogledamo kvalifikacijsko strukturo začasno zaposlenih, lahko vidimo, da so tu največje razlike med posameznimi republikami. V tem pogledu je daleč na prvem mestu Slovenija, ki ima 27,5 odstotkov kvalificiranih delavcev, nato sledi Hrvaška z 20,2 odstotka, Makedonija 12,2 odstotka ter Bosna in Hercegovina 10,8 odstotkov. V tujini dela 1,5 odstotka takih, ki imajo visoko strokovno izobrazbo. Vzrok za zelo visok delež zaposlenega kadra z visoko izobrazbo je treba iskati predvsem v preveliki ekonomski izravnavi, ki se nanaša na osebne dohodke zaposlenega prebivalstva v domovini. Med začasno zaposlenimi je 3,3 odstotke takih, ki so doma končali srednjo šolo, in 16,7 odstotkov takih, ki ima doma pridobljeno kvalifikacijo. Nekvalificirani delavci pa izhajajo predvsem iz agrarne dejavnosti.

VZROKI IN POSLEDICE ZAČASNEGA ZAPOSLOVANJA

Vzroke za začasno zaposlovanje je treba iskati v imigracijskih in emigracijskih deželah. Nas najbolj zanimajo vzroki, ki so vezani na jugoslovansko družbo, ki je v tem primeru emigracijska. Predvsem nas zanima, katere so tiste sile, ki naše občane silijo v začasno emigracijo. Na drugi strani pa nas zanimajo tudi sile privlačevanja, ki so vezane na imigracijsko družbo. Torej je treba tudi v primeru jugoslovanske začasne emigracije upoštevati "push-pull" teorijo. Za boljše poznavanje vzrokov naše ekonomske emigracije bom navedel izsledke ankete, ki so jo izvedli leta 1967 v petih evropskih deželah med našimi emigranti. Nosilec te ankete je bila katedra za socialno psihologijo univerze v Zagrebu. Na vprašanja, ki so se nanašala na glavni vzrok odhoda v tujino, so dobili sledeče odgovore:

Tabela 1:

Glavni vzroki migracij v SFRJ:

1. Slab zaslužek doma	63,2%
2. Želel sem zaslužiti stanovanje ali hišo	45,8%
3. Zaradi tega, ker so odšli drugi	25,8%
4. Nisem imel zaposlitve	22,9%
5. Nagovoril me je delodajalec	17,8%
6. Želel sem kupiti avtomobil,kamion, sodobno orodje	15,0%
7. Imel sem probleme v družini	9,9%
8. Imel sem premalo zemlje	8,9%
9. Nagovorili so me prijatelji, ki delajo v inozemstvu	6,9%
10. Nagovorili so me uslužbenci zavoda za zaposlovanje	1,3%
11. Brez odgovora	1,1%

Pri tej anketi je treba pripomniti, da je anketiranec lahko obkrožil tri odgovore. Iz enakete je razvidno, da obstajajo različni motivi, ki so pogojevali odhod v tujino. Vsekakor lahko po teh odgovorih sklepamo, da je večina delavcev šlo na začasno delo v tujino zaradi ekonomske nujnosti, medtem ko je vprašanje standarda sekundarnega pomena. V odgovorih anketirancev se 95 odstotkov motivov nanaša na ekonomsko nujnost (slab zaslužek doma, nisem imel zaposlitve, imel sem premalo zemlje). Takoj za tem pa stoji težnja po izboljšanju osebnega standarda. Na tretjem mestu so prisotni vzroki, ki se nanašajo na verižno migracijo (tradicija migracij in pritegovanje sorodnikov in znancev), na četrtem mestu pa so vzroki, ki se nanašajo družbeno atmosfero in okolje, v katerem migrant živi.

Na splošno lahko rečemo, da so vzroki za izseljevanje objektivne in subjektivne narave. Primarni so objektivni, so rezultat ekonomskih in demografskih dejavnikov. Te lahko zasledimo pri prebivalstvu z nizko kvalifikacijsko strukturo, kjer obstaja nujnost po zaposlitvi v tujini, če ni doma dovolj ustreznih delovnih mest in dovolj zaslužka za delo, da bi si lahko zagotovili lastno eksistenco. Objektivni vzroki se lahko enačijo s silami potiskanja, medtem ko je pri subjektivnih vzrokih govora o silah privlačevanja. Ta oblika postaja vse bolj prisotna vzdolž časa, saj se nanaša na migrante z visoko kvalifikacijsko strukturo. Da je to res, nam navajajo odgovori v anketi, kjer se je 70,7 odstotkov anketiranih začasno izselilo, da bi si ustvarili boljši standard oziroma da bi si izboljšali svoj socialni položaj. Glede na to, da je bila ta anketa izvedena leta 1967, je popolnoma jasno, da so ti podatki že nekoliko zastareli in da postaja osnovni motiv za začasno zaposlovanje v želji po boljšem socialnem statusu. Tudi intrjvu, ki je bil izveden pred novim letom 1972 je potrdil dejstvo, da so začasno migrirali z namenom, da si z zasluženim denarjem zboljšajo stanovanjske razmere; kar 38,8 odstotkov vprašanih je dalo tak odgovor. To nam jasno kaže, da postaja ekonomska nujnost oziroma želja po zagotovitvi lastne eksistence v sedemdesetih letih, ko je stopnja razvoja produkcijskih odnosov v primerjavi s predhodnim stanjem precej višja, vse manj prisotna. Upoštevajoč strukturo po dejavnosti, je treba gledati na ekonomske vzroke z vidika agrarne prenaseljenosti in želje po preslojitvi kmečkega prebivalstva v druge poklice. Vsistemu samoupravnih socialističnih odnosov je popolnoma jasno, da želijo občani naše države enakovredno ekonomsko-socialno stanje, ne glede na vrsto dejavnosti, s katero se ukvarjajo. Pri nas pa so po vojni pospeševali predvsem sekundarne dejavnosti, zato ni čudno, da si je agrarno prebivalstvo želelo ustvariti podobne pogoje za življenje, kot jih je imelo industrijsko prebivalstvo v urbani družbi. Želja po transformaciji je privedla do take stopnje deagralizacije, ki jo lahko zasledimo le redko kje na svetu.

Učinki migracij v Jugoslaviji so populacijske, fizionske in ekonomske narave. Vsi so pomembni, ker v veliki meri preoblikujejo jugoslovanski prostor in vse dogajanje v naši družbi. Ti učinki so ugodni in neugodni. Odvisnost učinkov pa izvira predvsem od socialno-ekonomskega porekla emigrantov. Drugačni so učinki začasno zaposlenih iz ruralnih območij kot tisti iz industrijskih območij.

Prihranki migrantov pomenijo velik devizni dotok v Jugoslavijo. V letu 1974 je ta priliv znašal 1 621 400 000 dolarjev, kar je vsekakor pomembna številka za jugoslovansko mednarodno plačilno

bilanco. Povedati je treba, da ti zasluženi dolarji vse premalo vplivajo na inovacije v družbeni sferi proizvodnje. Ti prihranki so važen dejavnik zasebnih naložb. Denar porabijo za gradnjo in popravilo hiš, nakup stanovanja, avtomobila, raznih gospodinjskih aparatov, v manjši meri pa kmetijskih strojev. Največji del migrantov drži denar v banki, kar odraža njihovo neodločnost pri naložbah. Leta 1974 je bilo tako na 2 199 786 deviznih računov 1 507 600 000 dolarjev. Prav v tem pogledu stoji največja naloga naše družbe, da migrante pravilno obvešča glede porabe zasluženega denarja. Praksa je pokazala ravno nasprotno. Zasluženi denar gre včasih v namene, ki ne koristijo niti migrantu samemu niti naši družbi. Gradnje potekajo v takem prostoru, ki je v okviru nadaljnjega razvoja ekonomsko nepomemben. Tako nastopijo spoznanja o nepravilnih naložbah prepozno in v takih primerih se začasno zaposleni odseli v tujino ali v drugo območje Jugoslavije za stalno. Na te migrante iz agrarne sfere je treba gledati z vidika njihovih kvalifikacij. Le-ti namreč ne dobijo ustreznega delovnega mesta v Jugoslaviji, s katerim bi bili zadovoljni, in zato začasno delo v tujini podaljšujejo.

Gradbena aktivnost naših emigrantov ne vpliva preveč na urbanizacijo ruralnih naselij. Učinek je ravnoproten. Razen v Sloveniji nikjer ne obstaja planska gradnja v vaseh, hiše gradijo, kjer se jim zdi oziroma v takih pogojih, ki so cenejši. Gradnja poteka brez pravih kumunalnih priključkov, kar bo vsekakor otežkočalo kasnejše posege pri odpravi teh napak.

Seveda ne smemo zanikati pozitivnih učinkov začasnega zaposlovanja. Zmanjšuje se stanovanjski problem, vse bolj se razvija gradbena industrija. Zasluženi denar omogoča osnovo za preseljitev prebivalstva v druge sfere dejavnosti. Predvsem je mišljen tu terciarni sektor (gostinstvo, turizem, obrt). Manj pa lahko vplivajo na razvoj v sekundarni sferi dejavnosti, kjer gre le za posredno učinkovanje, saj so hranilne vloge lahko koriščene za odpiranje novih delovnih mest.

Manjši del migrantov investira denar za razvoj lastne kmetije. Vzrok za tako nizko raven vlaganja v kmetijstvu je treba iskati v zemljiškem maksimumu (10 ha), ki dejansko preprečuje uvajanje sodobne mehanizacije v kmetijstvo. Poleg tega so tudi uvozne carine za poljedeljske stroje visoke. Migrant, ki je pred odhodom v tujino deloval v kmetijstvu, je tako brez spodbude, da bi vlagal denar v razvoj kmetijstva. Naložbe gredo ponavadi za druge dejavnosti, kjer so dosežki slabši. Zato se res ne smemo čuditi vse večjemu preseljevanju prebivalstva v mesta in v tujino. Prav preseljevanje tega prebivalstva opozarja na neskladja, saj gre v večini primerov za mlade ljudi, ki zaradi prenizkega vrednotenja kmečkega poklica nočejo ostati na kmetiji.

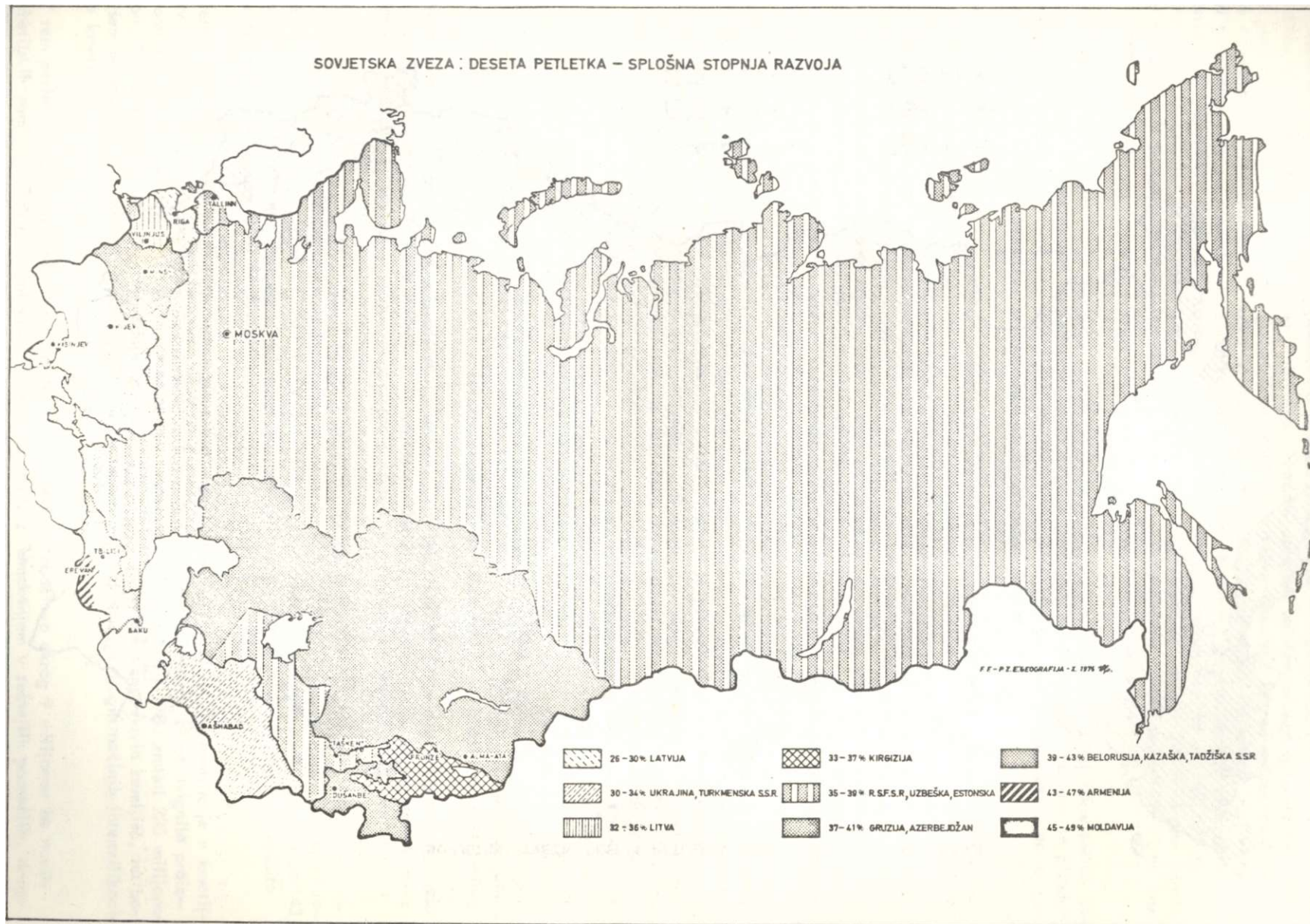
Naloga naše družbe je, da te probleme, ki so nastali v zvezi z emigracijami ter se negativno kažejo v socialno-ekonomski strukturi prebivalstva in v prostoru, pravilno ovrednoti. Migracije naj spodbujajo le v tistih območjih, kjer prebivalstvo nima drugih možnosti za napredek. Treba je spremeniti sedanjo politiko, ki ne spodbuja vlaganja denarja v gospodarsko dejavnost. Omejitve v primarni sferi (predvsem mislim tu na zemljiški maksimum) ter omejitve v terciarni sferi zavirajo naložbe. Že same olajšave pri teh stvareh bi pokazale nedvomno čisto drugačne učinke. Tudi X. kongres ZK Jugoslavije si je kot eno temeljnih nalog zadal reševanje migracijskega problema. Naloga jugoslovanske znanosti je, da preuči migracijo prebivalstva in prikaže družbi negativne posledice le-teh. Edino na tak način lahko znanost, v sodelovanju z vsemi družbenimi silami, pomaga reševati probleme in pripomore k splošni blaginji v sistemu družbenoekonomskih odnosov v socialistični družbi.

Jakob MEDVED

DESETA PETLETKA V SOVJETSKI ZVEZI

V Sovjetski zvezi teče izvajanje desetega petletnega načrta (1976-1980). Čeprav je deseti petletni načrt v osnovi nadaljevanje že začrtanih smeri razvoja, vendar pomeni, tako glede težnje po aktivizaciji doslej gospodarsko manj razvitih regij Daljnega vzhoda, Sibirije in Severa ter glede na povečano vlaganje v kmetijstvo, določeno novost v usmerjanju gospodarskega razvoja.

SOVJETSKA ZVEZA : DESETA PETLETKA – SPLOŠNA STOPNJA RAZVOJA

SOVJETSKA ZVEZA : DESETA PETLETKA – RAST KMETIJSKE PROIZVODNJE

V navedenem petletnem obdobju predvidevajo povečanje skupnega narodnega dohodka od 24 do 28 odstotkov ali od 20 do 22 odstotkov na prebivalca. Narodni dohodek od neagrarnega gospodarstva naj bi se povečal od 35 do 39 odstotkov. Industrijska proizvodnja težke industrije naj bi se povečala od 38 do 42 odstotkov, proizvodnja za široko potrošnjo pa od 30 do 32 odstotkov. Predvidena rast neagrarnega gospodarstva je po posameznih republikah dokaj različna. Največja stopnja rasti je predvidena v Moldavski, Armenski, Beloruski, Kazaški in Tadžiški SSR. Najskromnejša rast pa v Litvi, Ukrajini, Turkmeniji in Latviji. Te različne stopnje rasti neagrarnega gospodarstva verjetno na eni strani odražajo prizadevanja Sovjetske zvez* po enakomernejšem razvoju gospodarstva v vseh republikah in na drugi strani težnje po aktivizaciji doslej manj izrabljenega gospodarskega potenciala.

Na splošno deseti petletni načrt odraža težnje po gospodarski aktivizaciji doslej manj izkoriščenih naravnih bogastev. V neagrarnem gospodarstvu se to kaže v odpiranju novih rudnikov, naftnih in plinskih nahajališč, gradnji elektrarn, prometnih poti ter formiranju novih proizvodnih kompleksov v doslej gospodarsko malo aktivnih območjih Severa, Sibirije in Daljnega vzhoda.

Med posameznimi vejami neagrarnega gospodarstva je velika pozornost posvečena energetiki. Deseti petletni načrt predvideva, da bo leta 1980 znašala proizvodnja električne energije od 1 340 do 1 380 milijard kWh. Za doseg tega cilja je razen povečav in rekonstrukcij že obstoječih elektrarn predvidena gradnja novih termo, hidro in atomskih elektrarn. Pri tem je značilno, da z gradnjo novih HE hkrati rešujejo tudi namakanje sušnih področij južnega dela Rusije, Ukrajine in Daljnega vzhoda. Gradnja novih elektrarn pa ni locirana samo v krajih, kjer je že doslej največja potrošnja energije, temveč tudi v doslej manj razvitih območjih. Poleg povečanja kapacitet elektrarn petletni načrt predvideva tudi znatna vlaganja v povezavo sibirskega, srednjeazijskega in evropskega energetskega sistema z daljnovo-odi 500, 750 in 1 150 tisoč voltov.

Nič manjša pozornost ni posvečena pridobivanju nafte in zemeljskega plina. Petletni načrt predvideva, da bo SZ leta 1980 načrpala od 620 do 640 milijonov ton nafte in pridobila od 400 do 435 milijard m³ zemeljskega plina. Razen rasti proizvodnje v starih naftnih in plinskih poljih predvideva petletni načrt močno povečanje in odpiranje novih nahajališč. Proizvodnja nafte v Pečorsko - timanskem bazenu naj bi se povečala na 25 milijonov ton, pridobivanje zemeljskega plina pa na 22 milijard m³. Največja rast pridobivanja nafte in plina je predvidena v Zahodni Sibiriji, kjer naj bi se pridobivanje nafte do navedenega leta dvignilo na 300 do 310 milijonov ton, pridobivanje zemeljskega plina pa na 125 do 155 milijard m³. Na tej osnovi naj bi dogradili naftno-kemične kombinat v Tomskij, Tobolskem, Ačinskem, Nižnekamsku in Toljattiju.

Za izboljšanje energetske oskrbe posameznih delov SZ in vzhodno evropskih držav je predvidena gradnja okrog 35 000 km plinovodov in okrog 15 000 km naftovodov. Med največjimi predvidenimi plinovodi je orenburški, ki bo dovajal plin v zahodne dele SZ in odtod naprej v vzhodnoevropske dežele.

Predvidena je tudi znatna rast pridobivanja premoga. Leta 1980 naj bi SZ pridobila od 620 do 640 milijonov ton premoga. To bodo dosegli z večanjem proizvodnje v že obstoječih premogovnikih ter z odpiranjem novih, predvsem v Južni Jakutiji ter v Kanskem - ačinskem in ekibaztuskem območju.

Proizvodnja železa naj bi se v deseti petletki povečala na 160 do 170 milijonov ton. Od drugih industrijskih vej ima v tej petletki prednost kemična in strojna industrija. Kemična industrija naj bi razen močno povečane proizvodnje sintetičnega kavčuka in plastičnih mas do leta 1980 izdelala do 143 milijonov ton umetnih gnojil letno. Predvidena je tudi znatna povečava raznih sredstev za zaščito proti rastlinskim boleznim in škodljivcem.

Deseti petletni načrt posveča zelo veliko pozornost razvoju kmetijstva, saj je za investicije v kmetijstvo namenjenih 28 odstotkov celotnih gospodarskih vlaganj. Po tem načrtu naj bi se dvignila proizvodnja kmetijskih pridelkov od 14 do 17 odstotkov. Pridelek žit naj bi leta 1980 znašal 235 milijonov ton. To povečanje kmetijske proizvodnje po eni strani temelji na pridobivanju novih zemljišč, na boljšem namakanju in osuševanju, po drugi strani pa na večanju donosov in drugih načinov intenzifikacije kmetijstva.

V tem petletnem obdobju bodo skušali pritegniti v kmetijsko obdelavo okrog 9 milijonov ha novih kmetijskih zemljišč. Približno polovico jih bodo pridobili z namakanjem v sušnejših področjih, drugo

polovico pa z osuševanjem. Kot je razvidno iz karte, nameravajo namakanje razširiti predvsem v južni Ukrajini, Prdkavkazju, južnem Povolžju, Kazahstanu in na Daljnem vzhodu. Osuševanje bo zajelo predvsem Polesje, nekatere predele srednje Rusije in Baltske republike.

Za potrebe namakanja bodo povečali kamski vodni bazen, namakalne sisteme na Volgi, Konstantinovski rečni vozeli na Donu, Aleinski namakalni sistem pod Altajem ter Kulišinski kanal. Z razširitvijo namakanja ob Amurju bodo znatno povečali možnosti za pridobivanje hrane in gostejše naselitve tega območja.

Pospeševanje kmetijske proizvodnje med drugim temelji tudi na povečani proizvodnji umetnih gnojil, proizvodnji raznih kemičnih zaščitnih sredstev pred živalskimi in rastlinskimi boleznimi in škodljivci, na širjenju arealov, posejanih z intenzivnimi kulturami, ter na pospešenem uvajanju mesne, mlečne ali meso-mlečne živinoreje. V številnih predelih, posebno v južni Rusiji, Ukrajini, Moldaviji, južnem Kazahstanu ter v republikah Sovjetske Centralne Azije, bodo skušali maksimalno razširiti krmne rastline. V načrtu je tudi znatna razširitev arealov, posejanih s sladkorno peso in krompirjem, posebno v evropskem in zahodno-sibirskem delu države.

Pri večanju kmetijske proizvodnje naj bi tudi v bodoče imel zasebni sektor (ohišnice) pomembno vlogo, predvsem pri proizvodnji mleka, mlečnih izdelkov, jajc, povrtnine in mesa.

Zanimivo podobo nam nudi pregled predvidene rasti kmetijske proizvodnje po posameznih republikah. Podpoprečna stopnja rasti kmetijske proizvodnje je predvidena v Litovski, Ukrajinski, Beloruski in Kirgiški SSR. Poprečen razvoj (kot v celotni SZ) je predviden za Rusijo, Kazahstan in Turkmenijo. Nekoliko nadpoprečna stopnja povečanja kmetijske proizvodnje je predvidena v Tadžikistanu, Latviji, Azerbejdžanu in Estoniji. Močno nad poprečjem naj bi se razvijala kmetijska proizvodnja v Armeniji in Gruziji, z viškom v Moldaviji.

Deseti petletni načrt posveča dosti pozornosti razvoju prometa. Na splošno naj bi se do leta 1980 blagovni promet povečal za 30 odstotkov in potniški za 23 odstotkov. Načrt predvideva modernizacijo obstoječih prometnih poti, znatno povečavo in izdelavo modernejših prometnih sredstev ter gradnjo novih prometnih poti, predvsem na novoaktiviranih območjih Severa, Sibirije in Daljnega vzhoda.

V železniškem prometu je predvideno povečanje blagovnega prometa za 22 odstotkov in osebne prometa od 14 do 15 odstotkov. Razen razširitve in modernizacije prevoznega parka predvidevajo elektrifikacijo 2 800 km železniških prog. Na novo pa bodo zgradili 2 500 km prog. Rekonstrukcije in novogradnje so predvidene v rcznih predelih SZ, največje pa so na Bajkalo - amurski magistrali in v gradnji železnice Tinda - Berkalit.

Cestni promet naj bi se povečal za 42 odstotkov, od tega blagovni za 45 odstotkov, osebni pa za 28 odstotkov. Predvidena je modernizacija in rekonstrukcija 65 000 km cest, od tega 15 000 km cest, ki imajo zvezni ali republiški značaj. Močan razvoj bo doživel tudi vodni promet. To se na eni strani odraža v predvideni povečavi skupne tonaže ladij za 5 milijonov BRT. Predvidena je povečava vrste pristanišč, predvsem na Daljnem vzhodu, in gradnja nekaterih novih pristanišč. Tudi rečni promet bo doživel največje spremembe na Daljnem vzhodu in Severu, kjer je predvidena razširitev ali graditev pristanišč.

Ob koncu deseti petletni načrt predvideva tudi znatno povečanje zunanjo-trgovinske menjave (za 30 do 35 odstotkov). Pri tem je posebno poudarjeno poglobljeno sodelovanje med deželami SEV, predvsem pri vlaganju skupnih naporov za oskrbo s surovinami, gorivi, stroji in prometnimi sredstvi.

VIRI:

Osnovne napravljenija razvitija narodnega hozjaistva SSSR na 1976 - 1980 godi.

Izdateljstvo pčlitičeskoj literaturi, Moskva 1976.

SOVJETSKA ZVEZA: GOSPODARSKI RAZVOJ V DESETI PETLETKI

KNJIŽEVNOST

Slovenija - naše okolje. Ljubljana 1976

Geografom velja priporočiti 122 strani obsegajočo knjižico žepnega formata v izdaji Mladinske knjige (22 din). Šolniki jo lahko svetujejo za dopolnilno literaturo za geografske krožke in druge aktivnosti, ki se ukvarjajo za zaščito ali varstvom okolja. Nekaj od enajstih prispevkov, ki tvorijo knjigo, se posredno ali neposredno ukvarja z varstvom okolja oziroma narave. Poleg Zelene knjige je to najboljši priročnik za osnovno znanje o onesnaženju zraka nasploh in v Sloveniji posebej. Mislim posebno na prispevke o onesnaženju zraka, rek in morja, o hrupu, o pravnih vidikih varstva. Ne bo škodovalo, če bodo knjižico prebrali šolniki in drugi geografi zase. Mogoče jim bo pomagala pri razločevanju pojmov, ki se v javnosti uporabljajo v nedoločenih ali nasprotujočih si pomenih, kot so okolje, geografsko okolje, pokrajina, krajina, pokrajinska ekologija in podobno. Mislim si, da bodo tisti geografi, ki menijo, da je predmet geografije vse vidno (in morda še kaj nevidnega) na našem zemeljskem površju, uporabili to knjižico za dobrodošel dokaz, kako hodijo nekatere druge stroke geografiji v zelnik. Verjetno bodo istočasno pripomnili, da je slovenska geografija zamudila vlak in ni dovolj preučevala zdaj aktualno in moderno varstvo narave in okolja in da so pač drugi zasedli nezorano ledino. Od tu do klica na obrambne okope, za katerega smo tako dovzetni, ni več dolga pot. Osebno menim, da so taka mišljenja polresnična, ker geografski raziskovalci pogosto nismo kvalificirani za eksaktnije meritve stopnje onesnaženja in za dajanje napotkov za rešitev (če izvzamemo degradacijo pokrajine v ožjem smislu besede). Onesnaženje moremo samo razlagati, kar pa ni najbolj gospodarsko pereče. Saj geografi tudi doslej nismo izdelovali geoloških kart, merili zračne temperature, vodnih pretokov,, nismo šteli prebivalcev in ugotavljali proizvodnje v tovarnah. Potrebne podatke smo pač prevzeli od drugih in iz teh elementov sestavili geografsko podobo nekega pojavnosti ali dela zemeljskega površja. Tako je tudi s stopnjo onesnaženja, kar bomo morali pri naših regionalnih opisih upoštevati, ker je opis nekega kraja ali pokrajine brez tega postal nepopoln.

Tudi v tej knjižici ne najdemo definicije, kaj zajema pojem okolje. Iz vsebine prispevkov lahko sodimo, da to okolje ne zajema vsega, kar je okoli nas temveč predvsem tiste elemente, ki so, če se izražamo, kot je moderno, postali problem (bolje rečeno: pereči). Zato se zdi naslov Slovenija-naše okolje preširok. Tako pojmovano okolje je ožje od geografskega okolja, ki je predmet naše stroke. Treba pa je priznati, da nekaj prispevkov obravnava okolje v Sloveniji in v svetu v širšem, geografskem smislu. Taka sta predvsem dva prispevka, ki nosita naslov "Tla" in "Človek in mestno okolje". Prvi je povsem prirodno-geografski in obravnava polega prsti in izrabe tal v Sloveniji tudi tipizacijo naravne in kulturne pokrajine in pri tem uvaja imeni "tip krajine na mehkih karbonatnih kamninah" in "tip krajine v trdih karbonatnih kamninah", ki sta vredni premisleka. Drugi prispevek je povsem družbeno-geografski. Pri obeh prispevkih, tako kot pri vseh ostalih, pri tekstu ni naveden avtor. Avtorska imena izvemo šele iz končnega seznama sodelavcev. Očitno pa je, da je prvega napisal pedolog (prof. dr. A. Stritar), drugega pa biolog (prof. dr. K. Tarman). Čeprav je torej v knjigi v ospredju konkretno okolje-Slovenija, med avtorji ni nobenega geografa. Ob tem dejstvu se vprašamo, zakaj? Ali je postala naša koncepcija obravnave zemeljskega površja zastarela ali vsaj neaktualna? Bi bila aktualna, če bi naše besedišče zabelili z bolj modernimi izrazi kot pokrajinska ekologija, ekosistem, krajina in tako dalje? Ali se prispevki nikjer ne sklicujejo na moderne geografske regionalne prikaze Slovenije zato, ker je teh zelo malo, odkar je regionalna geografija stopila v ozadje?

Naj bodo v ozadju ti ali oni navedeni ali nenavedeni razlogi po mojem mnenju je osnovni vzrok le v različnem pojmovanju pojma okolje in pokrajinska ekologija. Predmet ekologije in pokrajinskega varstva je geografiji sicer soroden, a po konceptu različen. Skratka, je eden od mnogih, od geologije, meteorologije do statistike in demografije ter sociologije, od katerih prevzemamo podatke za naše analize.

Priznam pa, da je taka trditev mnogo manj privlačna od mnenj o nesluteni aktualnosti geografije, ki da je ogrožena.

Ivam Gams

NAŠE OKOLJE - NOVA SLOVENSKA REVIJA

Rodile so jo nedvomno pereče potrebe našega časa, kajti če je katero revijo priklicalo življenje samo, je nedvomno to publikacijo. In če bi zaživel že pred leti, ne bi bilo prezgodaj. O tem, kako življenjska je potreba po takem tisku, priča podatek, da je celotna naklada prvega letnika že pošla in da tudi posameznih številčk ni mogoče več kupiti, kar velja zlasti za 3/4 številko, ki vsebuje celotno našo zakonodajo s tega področja (zakone o varstvu zraka, vode, narave, okolja, zakone o gozdovih, rudarstvu, kmetijskih zemljiščih, o urbanističnem planiranju, o zdravstvenem nadzoru nad živali in še o čem).

In kar je prav tako značilno: revijo izdaja republiški komite za varstvo okolja (RKVO), ki ni samo najmlajši, temveč tudi zelo svojevrsten upravni organ, katerega so prav tako priklicale v življenje pereče potrebe našega časa in industrijske družbe še posebej.

Dosedanje številke kažejo, da je revija sicer predvsem informativna, ko objavlja obestila republiškega komiteja za varstvo okolja in druge uradne objave s tega področja, vendar pa to vlogo presega, ko prinaša različno dokumentacijo o onesnaženosti naših krajev in pokrajin in ko so se v reviji začeli oglašati tudi raziskovalci. Revija prerašča torej v pomembne razglede, ko razgrinja perečo problematiko življenjske prizadetosti posameznih potez naših pokrajin in ko odpira - kar je še posebno pomembno - tudi poti, po katerih naj to problematiko razrešujemo.

Gradivo prvih petih številčk je prežeto z ustreznimi družbenimi izhodišči in pogledi, ki se nanašajo na načelno in stvarno tovrstno problematiko. Pri tem velja poudariti, da ti pogledi niti ne omalovažujejo nalog, ki jih postavlja pred nas varstvo okolja, a tudi ne pretiravajo s protislovji, v katere smo to okolje potisnili in še manj z nezaupanjem, da bi uspešno razreševali te probleme. O vsem tem čitamo zlasti v prvi številki, ki je tudi sicer zanimiva glede osnovnih družbenih izhodišč.

Značilna je tudi težnja uredništva, da problematiko okolja obvarujemo pred različnimi pretiravanji, ki so s tem v zvezi, čeprav revija ne skriva tega, da vsi družbeni dejavniki ne gledajo enako na dosežanje posege in prizadevanja glede varstva okolja. Vendar pa RKVO in uredništvo revije spodbujata upravne organe, organizacije in druge k opredeljevanju svojih stališč tudi na straneh revije.

Razumljivo je, da mimo revije ne bodo mogli ne gospodarstveniki, ne strokovnjaki in ne raziskovalci različnih smeri, ki pri svojem delu tako ali drugače posegajo na to področje, kakor tudi ne vzgojne in druge kulturne ustanove, v prvi vrsti pa ne šole in zlasti ne geografi-šolniki.

Ko geografi prebiramo številke prvega letnika, se nam znova vsiljujejo vprašanja o odnosu med geografijo in varstvom okolja. Pozorni smo zlasti na sorodnost idej, stališč in tudi številnih dognanj, ki se v reviji uveljavljajo in ki so za geografijo umljivo domača. Zato tudi pritrjujemo trditvam, da so problemi varstva okolja posledica mnogostranske dejavnosti človeka sredi naravnega in antropogenega okolja. S temi posledicami in m - vsaj v pokrajinskih okvirih - ukvarja tudi geografija že po svojem naravnem in raziskovalnem bistvu. In prav tako je treba pritegniti mnenju, da najgloblje korenine te problematike izvirajo iz odnosa med družbo in naravo. Zelo blizu nam je v reviji izražena misel, da je treba spremljati pojave v okolju ne le posamično, temveč hkrati s širšega regionalnega vidika.

Ob nekaterih mislih pa vendarle spoznavamo, da so marsikateri pojmi na tem področju še premalo jasni in razčiščeni, nekateri pogledi nemara dvomljivi in si celo nasprotujejo, kar je spričo tega, da smo z organiziranim varstvom okolja pravzaprav šele pričeli, tudi razumljivo. A ravno to kliče po širšem sodelovanju različnih strok ne samo na področju prakse, temveč tudi teorije in metodologije varstva okolja. Premalo je razčiščena tudi terminologija, saj celo najosnovnejše izraze uporabljamo v kaj različnem pomenu in obsegu, kar k medsebojnemu sporazumevanju na tem tako izrazitem interdisciplinarnem področju prav gotovo ne prispeva. Zato je toliko bolj pomembna pobuda v peti številki revije o tem, da je treba poskrbeti za izrazoslovje tega področja. Ob tem pa se znova spomnimo na Geografski obzornik in na to, da bi kazalo v njem znova obuditi terminološko rubriko, ki je danes še bolj potrebna kakor prej.

Če imamo tu in tam pomisleke in kritične pripombe k vsebinski strani revije, potem bi jih bilo treba nasloviti predvsem na geografe, na nas same, ker smo na tem področju doslej premalo sodelovali. Pre-

malo smo npr. seznanjali strokovno in drugo javnost o tem, da je geografija veda o okolju in da se je ta veda dokopala tudi do teorije o tem okolju kot celoti in da more zato geografska veda marsikaj koristnega prispevati tudi k samemu varstvu tega okolja, k njegovi teoriji, metodologiji in tudi k svarnim raziskavam. Kakor morajo zdravniki poznati anatomijo človeka, torej zdravo človeško telo, da lahko zdravijo bolezni, tako je tudi z vedo o okolju in z varstvom tega okolja.

Pri tem ni čisto nič važno, ali imenujemo okolje tako ali drugače (prostor, pokrajino, regijo), brž ko smo si na jasnem o vseh sinonimih, ki jih danes uporabljamo za okolje in o pomenskih razlikah, ki so med njimi.

Geografija morda ne more toliko prispevati k varstvu okolja, kakor mislijo posamezni geografi, vsekakor pa zmore in je tudi dolžna prispevati več, kakor je prispevala doslej. Pravzaprav so geografi že doslej marsikaj doprinesli, a očitno preveč posredno, da bi bilo dovolj opazno in uporabno. Zato marsikdaj z začudenjem gledamo, kako se na tem področju skušajo odkrivati že znane stvari, a bržkone je vzrok v tem, da smo pri vsem tem doslej premalo neposredno sodelovali.

Naj bodo te vrstice spodbuda za uspešnejše, bolj organizirano, predvsem pa tudi teoretično bolj podkrepjeno delo, ki naj ga slovenski geografi prispevamo za varstvo našega okolja. Okolja, ki za nas geografe ni samo okolica, temveč središče zanimanja in proučevanja. Novi reviji pa želimo čim več uspeha z željo, da k temu pripomore tudi tradicionalna veda o okolju.

Darko Radinja

KARST PROCESSES AND RELEVANT LANDFORMES (Kriški procesi in ustrezne površinske oblike).
Ljubljana 1976

V začetku septembra 1975 je bil v Ljubljani mednarodni simpozij o kraški denudaciji (v Sloveniji smo bolj navajeni na izraz korozija). Konec leta 1976 je organizator tega simpozija, takratni Oddelek za geografijo FF oziroma sedanja PZE za geografijo FF, izdal zbornik, ki na 211 straneh prinaša 21 referatov. Po uvodnem pregledu stanju v raziskovanju krasa in kraške denudacije po svetu, ki ga je podala predsednica Komisije za kraško denudacijo Mednarodne speleološke zveze - v njenem okvirju se je simpozij izvršil - se dva referata ukvarjata z vlogo prsti pri korozijskem procesu. Naslednjih devet razprav se ukvarja z zvezami med vodnimi razmerami in korozijo. V zadnjem poglavju so analizirane razne kraške površinske oblike. Na koncu sledijo še priporočila za bolj enotno metodo pri nadaljnjih raziskovanjih.

Knjiga vsebuje ozko specializirane razprave, ki so nabito polne raznih diagramov, formul in grafiknov. Tri študije obravnavajo tudi kras na Slovenskem. Študija o pretočnih razmerah in koroziji v porečjih Hotenke, Logaščice in Velikega Obrha na Loškem polju, ugotavlja zelo intenzivno korozijo, od 54 - 125 m³ apnenca oz. dolomita s km² ozemlja na leto. Pri tem pa je vendarle omeniti, da obseg porečja Velikega Obrha ni povsem zadržno določen in da zato tudi zaključek o koroziji 125 m³/km²/leto ni zanesljivo. Naslednja študija o visokogorskem krasu na Kaninu po raznih uporabljenih metodah zaključuje, da znaša tu korozija 94 m³/km²/leto, kar ustreza znižanju površja za 31 cm za preteklih 10 000 let. Tretja slovenska študija išče zveze med odtočnimi razmerami in korozijo pri glavnih kraških rekah Slovenije in ugotavlja, da voda odnaša iz njihovih porečij (9099 km²) letno 1729 ton raztopljenega apnenca in dolomita, kar daje 70 m³/km²/leto. Avtor te študije tudi zatrjuje, da v krasu pod vrhno plastjo s prevlado korozije sledi pas vertikalnega prenikanja vode, kjer prevladuje odlaganje sige in zmanjševanje karbonatne trdote voda. Razen teh treh študij je domač samo še kratek prispevek o zajemanju vzorcev vode. Vse ostalo so prispevali tujci, med katerimi je nekaj najbolj vidnih krasoslovcev-geografov.

Knjiga je pomembna zlasti za tiste, ki jih zanima kraška morfologija. Iz samih študij, še bolj pa iz literature, ki je navedena pri vsakemu referatu, vidimo, kako daleč je napredovala tista veja krasoslov-

ja, ki se s kvantitativnimi metodami ukvarja s korozijo in oblikami, ki jih povzročajo. Nudi nam naj-novejši in najboljši pregled sedanjega stanja po svetu. Mogoče bo kateri bralec menil, da sega snov preko meja feografije. Toda dejstvo ostaja, da se s to panogo tudi v tujini ukvarjajo predvsem geogra-fi, ki so se v prvih povojnih letih zbirali v posebni kraški komisiji pri mednarodni geografski zvezi, po njeni razpustitvi pa so našli streho v Komisiji za kraško denudacijo pri mednarodni speleološki zve-zi. Ker je bil simpozij v njenem okviru, je razumljivo, da so prispevki pisani v mednarodnih jezikih predvsem v angleškem jeziku. Naroča se pri Oddeiku za geografijo FF.

Ivan Gams

DRUŠTVENE VESTI

Umril je prof. Vladimir Leban

Približno pred tremi leti je na Filozofski fakulteti zadnjič predaval univerzitetni učitelj, geograf dr. Vladimir Leban. Ko smo se takrat od njega poslavljali, smo težko verjeli, da ga je tako vedrega in živahnega načela neozdravljiva bolezen. Nihanje med upanjem in resignacijo, med življenjem in smrtjo, dolga tri leta, je žal zaključeno. Umril je decembra 1976.

Ob slovesu od pedagoga, znanstvenega delavca, prijatelja in človeka naj se spomnimo njegove življen-ske poti, da nam podoba ostane trajnejša in da se njegovemu spominu poklonimo z globoko zahvalo.

Rodil se je 16. marca 1912 v Trstu, pozneje pa je živel do mature v Celju. Geografijo in zgodovino je študiral v Ljubljani in diplomiral tik pred vojno (1941). Nemci so ga preselili v Avstrijo, kjer je kot fizični delavec na regulacijskih delih Mure dočkal svobodo. Ob osvoboditvi se je lotil marsičesa, kar je bilo potrebno in kjer je mogel pomagati. Bil je profesor na ljutomerski nižji gimnaziji, hkrati pa tudi tajnik občine in referent za narodno imovino. Leta 1946 je prevzel vodstvo takrat ustanovlje-nega Zemljepisnega muzeja Slovenije, od 1. 1962 je bil učitelj na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, 1964. leta je na tej fakulteti doktoriral, ves čas pa je tudi predaval na Peda-goški akademiji v Ljubljani.

Kakor je bil tovariš Leban mnogostranski in široko razgledan, tako je tudi njegovo geografsko delo. Ne samo, da je soustvarjal geografski muzej in mu v mnogočem dal podobo po svojih zamislih, tem-več ga je zanimala še muzeologija in stara kartografija in tej snovi je tudi posvetil nekaj del. Hkra-ti pa je odpiral nekatere svojstvene in zanimive probleme na Slovenskem in pri tem pokazal izvir-nost in široko kulturo. Dolgo se je ukvarjal tudi z migracijami prebivalstva na Slovenskem, še poseb-no v zvezi s porokami in to problematiko tudi zagovarjal v svoji doktorski disertaciji. Zal pa sta osta-li nedokončani dve izvirni deli, geografska problematika naselij - taborov na Slovenskem in pa sloven-ska geografska imena. Veliko gradiva, zbranega in delno obdelanega z Lebanu lastnim smislom za zbi-ranje in presojo snovi iz muzejev, arhivov, kronik ter komaj še živih ljudskih izrazov in imen, pa bo žal moralo počakati na drugega nadaljevalca.

Pokojnik je bil več let odbornik Geografskega društva Slovenije, aktivno se je udeleževal zveznih geografskih kongresov in republiških zborovanj ter simpozijev. Več let je bil tajnik Zveze geografskih društev Jugoslavije.

Posebno zahvalo pa terja Lebanovo pedagoško delo. Predaval je s posebno zavzetostjo in velikim poz-navanjem geografijo Jugoslavije. Kakor predavanja so bile tudi njegove ekskurzije dobro premišljene in vestno pripravljene terenske vaje. O Jugoslaviji je napisal tudi dva učbenika za srednje šole.

S prof. Lebanom so Oddelek za geografijo ter študenti Filozofske fakultete in Pedagoške akademije izgubili prijetnega sodelavca, dobrega prijatelja in razumevajočega človeka in zavzetega učitelja. Omahnil je, ko je bil še močno potreben. Pogrešamo ga in ohranili ga bomo v prijetnem spominu.

Marjan Žagar

PROFESORJU SILVU KRANJCU V SPOMIN

Le dober mesec in pol pred dopolnitvijo svojega 84. leta je 11. novembra 1976 umrl v Ljubljani profesor Silvo Kranjec, zgodovinar, geograf in priznan pedagoški delavec. Rodil se je 31. decembra 1892 pod trnovskim zvonom v Ljubljani in je vse življenje bil privržen svojemu rodnemu mestu, raziskoval njegovo zgodovino in razglašal njegove znamenitosti. Srednješolske študije je končal na II. državni gimnaziji v Ljubljani z maturo leta 1912, nato pa je jeseni istega leta inškriral zgodovinsko-zemljepisno skupino na dunajski univerzi. Tu je študije dovršil l. 1916. Nato ga je zajela vojna vihra in ga zanesla daleč na Ogrsko in na romunsko fronto, tako da je svoje prvo profesorsko mesto na rnoškem učiteljišču v Ljubljani mogel nastopiti šele leta 1919. Pozneje je služboval tudi v Celju in nato skozi dolga leta na zavodu, na katerem je nekoč sam bil učenec, na II. državni gimnaziji v Ljubljani. Od leta 1938 do 1945 je bil prosvetni inšpektor, nato pa je spet služboval na srednji šoli do svoje upokojitve leta 1959.

Profesor Kranjec je bil, kakor je značilno zapisal profesor S. Ilešič ob njegovi 80-letnici, "tipičen učenec dunajske zgodovinsko-zemljepisne univerzitetne šole, ki je vzgajala svoje študente dokaj enakoverno v obeh predmetih". Razvil pa se je, morda pod vplivom svojega velikega učitelja, zgodovinarja A. Dopscha, predvsem v zgodovinarja. Poznamo ga zlasti kot pisca kronološkega pregleda jugoslovske zgodovine (1925 in 1932), Zgodovine Srbov (1927), knjižice Kako smo se zedinili (1928) in tehtne zgodovine Evrope v 19. in v začetku 20. stoletja. Med Napoleonom in Leninom (1937). Vendar je tudi delo, ki ga je opravil kot geograf in predvsem kot šolski geograf, zelo pomembno. Prav bo, če si na tem mestu ogledamo to delo.

Profesorja Kranjca štejemo med soustanovitelje Geografskega društva in tudi njegovega časopisa, Geografskega vestnika. Skozi dolga leta je bil društveni odbornik, nekaj časa tudi njegov podpredsenik, pri Geografskem vestniku pa je že v prvih letnikih sodeloval kot sourednik za vprašanja šolske geografije, in to s tehtnimi zadevnimi članki (1925, 1926), pa tudi pozneje, ko je razpravljal o Učnem načrtu za geografijo v višjih razredih srednjih šol (1935), o Geografiji na seminarskih vajah leta 1938 (1939), o Geografiji v slovenski srednji šoli v razdobju 1918-1958 (1960) in o Aleksandru Supanu, nemškem geografu slovenskega rodu (1963). V Mentorju je mladini napisal serijo člankov pod naslovom Človek in zemlja (1932/33, 1933/34, 1934/35). V Sodobni pedagogiki je objavil več geografsko-metodičnih študij, tako obširno razpravo Število v geografskem pouku (1950), razpravo O naši geografski terminologiji - referat, ki ga je imel na zboru slovenskih geografov v Kamniku leta 1952 (1953), in razpravo Geografska imena v šoli (1955). Bil je tudi sodelavec našega Geografskega obzornika. V njem je pisal O zemljepisni legi in zemljepisnem položaju (1960), grajal v članku Neživljenjska geografija zahodnonemške geografske šolske učbenike po drugi svetovni vojni (1961) in med drugim tudi opisal zgodovino in geografijo Velike cesarske ceste, ki je nekoč vezala in še danes veže Beograd s Carigradom in v svojih nadaljevanjih Evropo z Azijo. Napisal je v raznih revijah tudi vrsto knjižnih ocen, prikazov in poročil, med njimi mnoga o geografskih publikacijah.

Šolsko geografijo je obogatil tudi s številnimi učbeniki, ki jih je napisal skupno z vrsto soavtorjev. Zemljepis za 1. razred srednjih šol, skupno delo z zdaj že tudi pokojnim profesorjem L. Vazzazom, je sam dosegel 10 izdaj, Občni zemljepis za višje razrede srednjih šol je izšel v dveh slovenskih in dveh hrvaških izdajah, Zemljepis Jugoslavije za višje gimnazije v 7 izdajah, Zemljepis Jugoslavije za 4. razred srednjih oziroma 8. razred osnovnih šol v 6 izdajah itd. Sodeloval je tudi pri dolgi vrsti zemljepisnih učbenikov za nižje razrede osnovnih šol in za razne dopisne šole. V vseh teh učbenikih je obdeloval zlasti antropogeografska poglavja. Pisal je izredno vestno, se izogibal nepotrebnih in nebitvenih izražanj ter vedno skrbel za lep jezik. Tako so knjige, pri katerih je sodeloval, uspešno vžgale več generacij naše osnovno - in srednješolske mladine.

Med zadnjimi deli profesorja Kranjca je treba posebej omeniti obširni opis mestnega jedra Ljubljane v Krajevem leksikonu Slovenije (2. zvezek, 1971, str. 293-344), ki je brez dvoma doslej najboljša monografija našega glavnega mesta, saj nas natančno seznanja z njegovimi zemljepisnimi, prometnimi, kulturnogeografskimi, demografskimi in zgodovinskimi podatki.

Osebnostno je bil profesor Kranjec vedrega značaja, odličen in priljubljen učitelj, velik prijatelj mladine, vedno pripravljen za nasvete in pomoč. Krog njegovih ožjih prijateljev ga bo hudo pogrešal, v trajnem spominu pa ga bodo imeli tudi slovenski geografi.

Valter Boninec

LUDVIK VAZZAZ

Bil je nestor slovenskih geografov-šolnikov. Rodil se je 17. junija 1880 v Žabljeku blizu Slovenske Bistrice in umrl 17. oktobra 1976 v Ljubljani. Po gimnaziji v Mariboru ter študiju geografije in zgodovine na donajskem vseučilišču je služoval kot srednješolski profesor od 1905 do 1915 v Gorici in nato do upokojitve 1940 v Ljubljani. Poučeval je večinoma na učiteljskišči, kjer je kot izvrsten praktik vzgojil kadre bodočih učiteljev. Pisal je tehtne članke metodične vsebine. V Geografskem vestniku XV (1939) je razpravljal o pouku geografije v 5. razredu srednjih šol; v Geografskem obzorniku III in IV (1956, 1957) o nekaterih geografskih terminoloških in metodoloških problemih; v Jeziku in slovstvu 1958/59 o pisavi sestavljenih krajevnih imen.

Skupaj s prof. Silvom Kranjcem je sestavil zemljepis za prvi razred srednjih šol, ki je doživel šest ponatisov in bil v rabi od 1938 do 1959; zemljepis za tretji in zemljepis za četrti razred osnovnih šol (1951); v posebni knjigi navodila za uporabo zemljepisnih učbenikov (1951); zemljevid SRS (1952). Se v pozni starosti je z zanimanjem sledil novostim v naši šolski geografiji.

Roman Savnik

X. REPUBLIŠKO TEKMOVANJE GIBANJA "ZNANOST MLADINI" Ljubljana, 1976

V letošnjem maju je bilo na oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani vse živo. Srednješolci so se namreč za dva dni zbrali, da bi na kratko prikazali svoja dognanja, do katerih so izven svojega rednega učenja prišli samostojno, z lastnim opazovanjem deloma pa s pomočjo virov. Dijaki so na hodniku pripravili tudi priložnostno razstavo, na kateri je bilo videti mnogo zanimivega, od diagramov pa do fotografij. Najzanimiveje pa je bilo v predavalnicah, kjer so profesorje zamenjali dijaki.

Geografske tematike se je lotilo šestnajst dijakov in dijakinj. Skupaj so izdelali deset nalog. Dve nalogi izmed desetih sta bili skupinski. Naloge so bile sicer po tematiki različne, vse pa zanimive. Naj o njih na kratko spregovorim.

Mirko Nidorfer, dijak ljutomerske gimnazije, se je pod vodstvom mentorice Milice Pevec lotil naloge z naslovom Človek in njegovo okolje, v kateri je strnjeno podal svoje misli o širši problematiki vedno bolj onesnaženega človekovega okolja. Pred vedno hitreje naraščajočim prebivalstvom stoje številni problemi. Tu ni le vprašanje prehrane, temveč tudi naraščajoče onesnaževanje življenjskega okolja, kar utegne sprožiti skrajno neugodne posledice. Posebej velja izpisati naslednjo misel iz njegovega referata: "V šolah je vsekakor nujna vzgoja za pravilen odnos do narave in kulture". Temu velja prisluhniti in premisliti, kako je pri nas s tovrstno vzgojo.

Podobne teme so se lotili dijaki VI. gimnazije iz Ljubljane: Anita Hočevar, Igor Merkun, Ivo Bostič, Nives Praznik, Marjeta Černe, (mentorica prof. Vera Gams), ki so s pomočjo številnih koristnih nasvetov prof. dr. Ivana Gamsa, izdelali nalogo z naslovom ONESNAŽENOST OKOLJA V MOSTAH. Naloga je bila zastavljena zelo široko in izsledki tega dela so dali kopico uporabnih dognanj. Žal je za podrobno poročanje premalo prostora. Zato samo na kratko. Izpeljali so anketo, kartirali so divja odlagališča smeri ipd. Opravili so tudi zelo zanimivo opazovanje. V daljšem časovnem obdobju so opazovali dim iz različno visokih dimnikov. Dim ob enakih širših pogojih je imel v različnih višinah različno višino in smer. Ugotovitve so prikazali v številnih tabelah in risbah. Obdelali so tudi podatke o koncentracijah SO₂ in CO₂. Tako urejeni podatki bodo koristili tudi nam študentom, ko bomo izdelovali naloge s to tematiko.

Onesnaženje ozračja v Ljubljani od 1971-1976. To je naslov naloge, ki jo je oddala in zagovarjala Štefka Brckan. Obiskuje IV. letnik ESS, (mentorica prof. Karla Novak). Najprej nas je seznanila z osnovnimi pojmi, tako na primer, kaj onesnaženost ozračja sploh pomeni. Nato je s številnimi diagrami poročala, do kakšnih podatkov je prišla na osnovi podatkov štirih merilnih postaj (Center in tri

periferne). Na prikazih koncentracij CO₂ in SO se je lepo kazala soodvisnost med koncentracijami škodljivih snovi in letnimi časi.

Barbara Gradišek, dijakinja gimnazije R. Maistra iz Kamnika, je predstavila nalogo KRAŠKI POJAVI NA DOMŽALSKEM, (mentorica prof. Željka Zabrič). Po obrazložitvi pojma osameli kras, je podrobneje poročala o tem, kako se jamo poišče in kako razišče. Jame ni prikazala samo kot morfološko posebnost, temveč tudi v luči številnih drugih spoznanj.

Drugo skupinsko izdelano nalogo "Geografski opis Dolenjskih toplic" so izdelale dijakinje Vzgojiteljske šole iz Ljubljane Marejtko Aš, Judita Svetlin in Marinka Hosta, njihovi mentorji pa sta bili prof. Ljudmila Arko in Cita Marjetic. Naloge so se lotile analitično po ustaljeni shemi, od geološke zgradbe, reliefa, klime itd., a hkrati tudi z močno celovitim pogledom. Diakinje so prikazale tudi številne slike, ki so dopolnile podobo Dolenjskih toplic.

Andreja Mihelič, dijakinja gimnazije Poljane, je prebrala nalogo z naslovom Suha roba v današnji Sodražici (mentorica prof. Silva Ažman). Avtorica je najprej prikazala Sodražico v stvarnem pokrajinskem okolju in predstavila hkrati nekatere družbene in prirodne geografske značilnosti Sodražice. Nato se je lotila prikaza izumirajoče obrti. Pohvaliti velja zlasti uporabo metode razgovora s tistimi, ki imajo aii so imeli stik s to obrtjo.

Meta Sevčnikar, ki obiskuje I. gimnazijo v Mariboru, je predstavila prometno lego Maribora v luči turizma. Zbrala je veliko gradiva in poskušala je opredeliti položaj Maribora lokalno, regionalno in tudi v samem evropskem prostoru. Nato je nanizala posamezne prometne panoge in ob njih nekatere značilnosti turizma. Poudarila je zlasti pomen prehodnega turizma zaradi obmejne lege, kot tudi stacionarnega turizma, katerega osnova so predvsem pohorska smučišča in Pohorje sploh.

Slavko Marolt pa je z nalogo "Turizem na vzhodnem Pohorju" dopolnil turistično podobo Maribora, ko je prikazal naravne osnove za razvoj turizma na Pohorju. Sam razvoj turizma (zlasti zimskega) pa je osvetlil s številnimi diagrami.

Dijakinja tretjega letnika postojnske gimnazije Alenka Žnidaršič, (mentorica prof. Ela Lenassi), je poročala o nalogi "CESTE IN TURIZEM NA SLOVENSKEM - POSEBEJ NA POSTOJNSKEM". Avtorica je v tej nalogi prikazala današnje stanje cest v Sloveniji in poudarila, da njihov razvoj zaostaja za potrebami turizma, kot tudi za hitro razvijajočem se domačem prometu. Posebej je obravnavala vpliv nove avtoceste za postojnski turizem. Razveseljiva je njena ugotovitev, da ni opaziti upada turizma. Avtorica hkrati kritično opozarja na to, kaj bi bilo treba storiti, da bo turizem na tem območju še napredoval.

Zanimiva je bila tudi naloga Mehale Bemot, dijakinje gimnazije R. Maistra iz Kamnika, (mentorica prof. Željka Zabrič), "ŠIRJENJE ZAZIDALNIH POVRŠIN V KAMNIKU IN RAST PREBIVALSTVA". Obravnavala je transformacijo Kamnika in okolice. Prehod iz nekdanje agrarne pokrajine v urbanizirano je osvetlila s številnimi diagrami in kartami, s katerimi je nazorno prikazala večanje števila prebivalstva, značilno rast dnevnih migrantov, večanje zazidanih površin ipd.

Uspehi tekmovanja so vsekakor vspodbudni. Tovrstno zanimanje kaže v bodoče še bolj podpreti in vsestransko razvijati.

Fedor Čeme

GEOGRAFSKI KROŽEK NA CELJSKI GIMNAZIJI 1975/76

Geografski krožek se je redno sestajal vsakih 14 dni. Sestanka se je udeleževalo 40-50 dijakov. Predsednica krožka je bila Jana Kremenšek iz 3. c razreda.

V šolskem letu 1975/76 so bila na sporedu tale predavanja:

1. Fanika Pušnik (4.c): Od Toronta do VWashingtona (1. in 2. del);
2. Mateja Belak (3. h): Od Taškenta do Buharej

3. Mateja Belak (3. h): Od Samarkanda do Pendžikenta;
4. Ksenja Lenarčič (3. d): Mladinski raziskovalni tabor v Strunjanu;
5. Kranjc Martina (3. a), Jana Kremenšek (3. c) in Manja Šterbenc (3. b): Mladinska raziskovalni tabor v Lendavi-Pomurje 75;
6. Iztok Seničar (3. f): Cleveland in ameriški Slovenci;
7. Nino Rode in Janko Žičkar (oba iz 3. c): Kozara-Doboj;
8. Martina Krajnc (3. a.): Kanada in Eskimi;
9. Marko Mastnak (1. c): Sibirija;
10. Matevž Ašič (2. f): Švedska;
11. Ksenja Jejenko (4. c), Ksenja Šelih (4. c) in Jana Kremenšek (3. c): Makedonija;
12. Marjana Šah (3. h): Alpinizem;
13. Tomaž Pavi (1. c): Živalski svet po kontinentih;
14. prof. Orožen Božena: Praški sprehodi.

Predstavljali so svoja predavanja ilustrirali z barvnimi diafilmi, diapozitivi, slikami in grafikoni.

Za zaključek je geografski krožek priredil nagradno ekskurzijo za vse predavatelje in stalne krožkarje v Srednje Posočje: Celje-Škofja Loka-Petrovo Brdo-Podbrdo/ o Podbrdu in Baški grapi je razlagal in pokazal film prof. Aljoša Breginc/-Tolmin-Kobarid-Breginjski kot/spremljal in razlagal je prof. Hinko Uršič/-Idrija-Celje.

Geografski krožek je za asistentki Geografskega inštituta v Ljubljani izvedel nekaj anket. Za Darjo Uranjek je izpeljal anketo o dnevnem vozaštvu med drugošolci v vseh osmih paralelkah, za Metko Špes pa so dijaki iz okolice Celja anketirali divja odlagališča smeri in jih kartografsko označili. Ti podatki bodo služili študiji o onesnaženju okolja v celjski občini.

Sodelovali so: Tatjana Selčan, Leonida Oblak in Tatjana Sluga (vse iz 1. g), Tanja Mljač, Urška Opača in Magda Tratnik (vse iz 1. h), Sonja Veber (3. h), Senica Janez (2. g) in Regina Godec, Milena Kolenko in Barbara Pristovšek (vse iz 4. c).

2. h razred je v Gaberju v ulicah okrog cinkarne in EMA izvedel anketo o prebivalcih (poklic, zaposlitev, domači kraj in odkod so se doselili) in njihovih stanovanjskih razmerah. Študija Metke pes bo na podlagi te ankete ugotavljala, v kolikšni meri nastaja tudi v Celju tako imenovani "socialistični slum".

Geografski inštitut v Ljubljani je vse sodelujoče dijake celjske gimnazije nagradil z ekskurzijo v Ljubljano. Pod vodstvom asistenta Ravbarja so si ogledali "Sibirijo" (slum v Ljubljani), divje gradnje v Tomačevem in sežiganje odpadkov na javnem odlagališču smeti. Dr. Štrukljeva z etnografskega inštituta nam je razkazala muzej vzhodnih umetnosti v Goričanah pri Medvodah. Ogledali smo si še hidroelektrarno na Savi pri Medvodah in prisostvovali glasbeni prireditvi v Križankah.

Zvezdana Knez-Šterbenc

Opomba uredništva: Želimo, da bi o svojem delu poročali tudi drugi geografski krožki, saj za nekatere vemo, da živahno delujejo, a o svojem delu molče.

OBVESTILO UREDNIŠTVA

Uredništvo revije prosi sodelavce, da prispevkov ne pošiljajo v rokopisu, temveč natipkane na pisalni stroj in sicer z normalnim razmakom med vrsticami (32 vrstic na eni strani) ter z ustreznim robom na levi in desni strani teksta. Popravkov naj bo čim manj, besedila pa naj bodo tudi jezikovno urejena, skratka primerna za tisk.

Grafične priloge naj bodo zrisane s črnim tušem na prosojnem papirju, spremno besedilo pa natipkano na posebnem listu papirja. To velja tudi za fotografije. Risbe naj bodo 1,5 - 2 krat večje od zrcala revije.

Članki naj ne presegajo 10 - 15 tipkanih strani, o daljših prispevkih se je treba z uredništvom posebej dogovoriti. Kratke novice, knjižna poročila ipd. naj ne presegajo pet tipkanih strani.

K članku naj avtorji obvezno priložijo povzetek (sinopsis), ki naj ne presegajo deset vrstic in druge podatke, ki so po UDK potrebni (uradni naslov ustanove, kjer je avtor zaposlen; poštno številko kraja, naziv avtorja) ter naslov stanovanja in številko žiro računa. Prispevke pošiljajte na naslov urednice (Ljubljana, Grintovška 1) po možnosti v začetku vsakega četrtertletja (januarja, aprila, junija in septembra).

Uredništvo vabi k sodelovanju tako geografe, ki delajo v raziskovalnih ustanovah, kakor tudi "aplikativne geografe", ki so zaposleni v različnih razvojnih ustanovah, predvsem pa geografe - šolnike, da sodelujejo zlasti z didaktično-metodičnimi prispevki.

Spominski članek ob 10. obletnici smrti akademika Antona Melika ter ob odkritju njegovega doprsnega kipa na filozofski fakulteti. Kratek oris njegovega življenja in dela.

Radinja D.

SINOPSIS

UDK 92 "Melik Anton" (042)

Geografija

Radinja D.

61000 Ljubljana, Yu, PZE za geografijo Filozofske fakultete, Aškerčeva 12
Beseda ob odkritju kipa akademika Antona Melika, Geografski obzornik, XXIII (1976), št.3-4,p.

UDK 323.15 (497.12): 711.4

Geografija

Klemenčič V.

61000 Ljubljana, Yu, PZE za geografijo filozofske fakultete, Aškerčeva 12

Slovenska in italijanska narodna manjšina v luči urbanizacije. Geografski obzornik, XXIII (1976), številka 3-4.

Članek pojasnjuje pomen odprte meje za obstoj in razvoj slovenske manjšine v Italiji in za tesnejše povezovanje z matičnim narodom.

Klemenčič V.

UDK 911.2: 551.4 + 550. 34

Geografija

Gams I.

61000 Ljubljana, Yu, PZE za geografijo filozofske fakultete, Aškerčeva 12

O tektoniki plošč kot razglagi potresov. Geografski obzornik, XXIII (1976), številka 3-4.

Poskus razlage potresnega območja v dinarskem obalnem gorovju s stikom dveh plošč.

Gams I.

UDK

Geografija 911.2 "Kras"

Leskovšek Ž.

61000 Ljubljana, Yu, Gosposka 9

Kras in njegova prirodnogeografska razčlenitev. Geografski obzornik, XXIII (1976), št.3-4.

Prispevek prikazuje razčlenitev matičnega Krasa na prirodnogeografske enote.

UDK 371.3:91

Geografija

Medved J.

61000 Ljubljana, Yu, PZE za geografijo filozofske fakultete, Aškerčeva 12

Načelo celostnosti ali kompleksnosti pri pouku geografije. Geografski obzornik XXIII (1976), šte. 3-4.

Avtor meni, da je načelo celostnosti tista posebnost geografskega izobraževanja, ki najbolj prispeva h geografskemu načinu mišljenja. Zato se temu načelu ne more izogniti nobena oblika geografskega izobraževanja.

Medved J.

UDK 325.2 (497.1) + 911. 3:312

Geografija

Genorio R.

61000 Ljubljana, Yu, Stična 45

Sodobni problemi jugoslovanske ekonomske emigracije. Geografski obzornik XXIII (1976), šte. 3-4.

Članek podaja obseg, smeri in sestavo jugoslovanskih izseljencev ter skuša osvetliti vzroke zaposlovanja naših delavcev v tujini ter njihove posledice.

Genorio R.